

П Л У Г

Р

Л

5-6

У

Г

Т Р А В Е И Ь
Ч Е Р В Е И Ь

1931

ИРБ.25н.

PLUG

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТУ
НА ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ
КРИТИЧНИЙ ТА ГРОМАДСЬКО-
ПОЛІТИЧНИЙ МІСЯЧНИК
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ СПІДКИ
ПРОЛЕТАРСЬКО-СЕЛЯНСЬКИХ
ПИСЬМЕННИКІВ

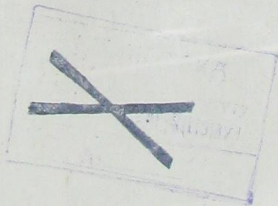
П Л У Г

VII РІК ВИДАННЯ

1939

Журнал важить на ударника-пролетаря радгоспу, на ударника-колгоспника, на комсомольця, вчителя, вишівця, на партійця та радянський актив. Журнал, через художню та критичну творчість, бореться за соціалістичну перебудову села, за викорчування решток селянської-дрібновласницької психології, за соціалістичний побут на селі.

В своїй теоретично-критичній роботі журнал бореться за діалектично-матеріалістичну методику в мистецтві й, зокрема, в літературі. Журнал бореться за мистецтво—зброю соціалістичного наступу. Журнал бореться проти буржуазно-куркульської тенденції в літературі і критиці, проти всілякого правого й „лівого“ опортунізму в літературній теорії та практиці.

ALLUKRAINISCHER
VERBAND PROLETA
RISCHER BAUERN
SCHRIFTSTELLER

PFLUG

GESELLSCHAFTLICH
LITERARISCHE
UND KÜNSTLERISCH
KRITISCHE MONAT
SCHRIFT
VII JAHRGANG

VERLAG „LITERATUR UND KUNST“

R 6561

ВСЕУКРАЇНСЬКА СПІЛКА
ПРОЛЕТАРСЬКО - СЕЛЯН
СЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

П Л У Г

ЛІТЕРАТУРНО - ХУ
ДОЖНИЙ, КРИТИЧ
НИЙ ТА ГРОМАД
СЬКИЙ МІСЯЧНИК
РІК ВИДАННЯ VII

1 9 3 1

ТРАВЕНЬ - ЧЕРВЕНЬ

№ 5-6

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА

№ 1707/7

ЛІТЕРАТУРА і МИСТЕЦТВО

68

Бібліографічний опис цього
видавши вміщено в „Літописі
Українського Друку“, „Карт-
ковому Репертуарі“ та ін-
ших покажчиках Української
Книжкової Палати

ОБКЛАД. ХУД. МЕЯ

Міськкліт 137 - жб.

Зам. № 742 — 2.000

ДВОУ УПП. 7 Друк.

ім. Фрунзе, Харків.

Донець - Захаржев., 6

СЕРГІЙ ПИЛИПЕНКО

ЩО СТАЛОСЯ З ПЛУГОМ

Літературна дискусія 1925—1927 р.р. боляче вдарила по Плугу. Внісши на своїх плечах перший етап боротьби з хвильовізмом, етап, коли політичне коріння цього ухилу ледь-ледь намащувалася під ніби безневинними „суто-літературними“ проблемами, і допомігши тим викрити це коріння, Плуг одійшов на задній план, стушувався, зазнавши й сам жорстоких ударів і виявивши водночас також і свої тогочасні помилки, насамперед захоплення „масовізмом“ без чіткої класової спрямованості, що загрожувало засміченням літературного фронту непевними елементами.

Після цього Плуг аж три роки існував, як напівзамкнута організація, ліквідуючи свій „масовізм“, диференціюючись, одмітаючи раз за разом од себе нестійкі елементи, упертою працею збиваючи всередині себе кваліфіковане творче ядро і повсякчас зі своїх „резервних позицій“ підтримуючи пролетарську літературу в її боротьбі за гегемонію. Частина членів Плугу влилась у ВУСПП, частина в Молодняк, з західньо-української секції утворилася самостійна організація „Західня Україна“, частина не витримала іспиту переходу на рейки пролетарської ідеології і втяглася в Вапліте. Лишилося в Плузі з 230 колишніх членів тільки 80, численні філії Плугу були розкасовані, з десятками (можливо — сотнями, бо точного обліку не було) сільських літгуртків, що переважно групувалися при сільбудах, провінційальних педтехнікумах, тощо — Плуг зв'язки втратив і на керівництво ними не претендував, обмежуючись несистематичною консультацією.

Реконструктивна доба, ршучий наступ пролетаріату на рештки буржуазних елементів, ліквідація глитайні як класи на базі суцільної колективізації, потужне зростання сільського пролетаріату оживляють Плуґ, змушують його на початку 1930 року ще раз перевірити свій склад, ще раз позбавитися 25 відсотків його — тих, хто не відповідав своїм настановленням, вимогам нової доби, хто відстав і розгубився. Плуг перешиковується, блокується з літгурпою Трактор, що виросла з надр сільсько-господарського пролетаріату, включає творчу частину її до себе — і тоді з цілковитим правом перетворюється зі спілки революційно-селянських письменників на спілку пролетарсько-селянських, розуміючи за цією наз-

вою свою нову соціяльну базу: с.-г. пролетаріят та колективізоване селянство.

Попікшись на „масовізм“, Плуг аж надто обережно підходить до розгортання своєї праці, запізнюється навіть із призовом ударників, без достатньої енергії провадить його. Але творче піднесення радянського колективізованого села, а найбільше — активу МТС і радгоспів, перемагають інертність Плугу. Сотнями йдуть призовники в літературу, ентузіясти соціалістичного будівництва, вимагаючи організації, порад, консультації.

Перша Всеукраїнська нарада ударників соціалістичних ланів, призовників у літературу, скликана Плугом за активною участю Трактора 22—25 травня в Харкові, вивершує справу й рішуче реконструює Плуг і всю його роботу на нових основах, вкладаючи конкретний реальний зміст в поняття „пролетарсько-колгоспна література“, „пролетарсько-колгоспна літературна організація“, якою достеменно став Плуг після цієї наради та свого пленума, що відбувся безпосередньо після неї.

Що ж сталося з Плугом?

Поперше він подвоївся і налічує 120 дійсних членів, 120 творчих одиниць, справжніх представників пролетарсько-колгоспної літератури, її безперечний актив. Якщо й лишилися в Плузі деякі окремі особи, що їхня творчість не цілком відповідає проголошеним від Плуга гаслам — це ті, що їх спілка в товариській самокритиці береться виховати, ставити на рейки пролетарської ідеології, це ті, кого, на її думку, треба втягти, поширюючи коло союзників пролетаріату, роблячи з них активних борців за соціалістичну перебудову. Можливі окремі помилки не можуть змінити й запламувати його загального настановлення.

Подруге — Плуг піднісся політично, на 80 відсотків партизувавши свій склад, збільшовизувавши свою працю рішучими заходами до втягнення своїх членів у безпосередню співучасть у велетенських процесах соціалістичної перебудови села. 20 справжніх ударників, ентузіястів праці, що ввійшли на нараді в Плуг, лишившись на виробництві і водночас працюючи художнім словом — вже це є конкретний доказ цьому. Командирування скількох десятків плужан у радгоспи і колгоспи на допомогу літбригадам, що складають „Червоні книги“, польові газети, багатотиражки і т. ін. — другий доказ.

Численна плужанська бригада, що її командувала спілка на завод „Серп і молот“ — третій доказ, який мусить бути ластівкою постійного дальшого зв'язку спілки з пролетаріатом сільсько-господарського машинобудівництва. Нарешті, мобілізація на кампанію висвітлення показових кращих підприємств і героїв соціалістичної праці має бути за четвертий доказ, що в конкретних художніх творах закріпить політично-громадське перешикування спілки.

Потрете — на пленумі відбулося органічне влиття „Трактора“, що лишається окремою творчою групою, в Плуг і притягнення представників сільсько-господарського пролетаріату та ударників-

колгоспників до керівництва в спілці, що є запорукою міцности взятого настановлення, запорукою стоваришування нових кадрів з письменниками, що вже виявилися в літературі.

Нарешті четверте—Плуг знову став масовою організацією, зв'язавшись із 60 периферійними гуртками, що об'єднують понад 750 членів (з них 600 ударників, 400 комуністів і комсомольців) і розпочавши систематичну керівничу допомогу їм, чому доказом є й проєкт програми, яку Плуг виносить на широке обговорення літгуртків для дальшого удосконалення й продовження цієї праці.

Відповідно реорганізації Плуґа реорганізується і його периферія, де плужани об'єднуються в філії (Київ), творчі групи (Полтава) і т. ін. Реорганізується видавництво „Плужанин“, взявши за мету видання допоміжної літератури для призовників-ударників і кращих зразків пролетарсько-колгоспної літератури. Реорганізуються літературні органи спілки—журнали „Плуг“, „Трактор“ і „Штурмштріт“ (німсекція). Змінюються зв'язки з пролетарськими організаціями і організаціями пролетарсько-колгоспних письменників у братніх республіках, що переживають так само процес буйного зросту й реорганізації на нових основах—насамперед ударницького руху.

Таке сталося з Плуґом. Він входить у новий етап своєї історії—десятий рік свого існування—доводячи вже самим своїм довготривалим існуванням і змінами, що відбувалися протягом цього часу, правильність керівництва від компартії літературним рухом, життєвість, актуальність і здійсненність поданого від неї гасла щодо „переведення селянських письменників на рейки пролетарської ідеології“ (резолуція ЦК ВКП 1925 р.).

Дальша уперта праця над опануванням діалектичного матеріалізму, єдиної методи, що її мусить запроваджувати в своїй творчості пролетарсько-колгоспний письменник, не відрізняючись у змаганні до цього від письменника пролетарського, дальше й глибше втягнення в безпосередню участь в соціалістичній перебудові—ось запорука успішного розвитку пролетарсько-колгоспної літератури шляхом наміченим від компартії—аж до докончого стирання меж між містом і селом, аж до злиття в єдину пролетарську сім'ю, як остаточно, ще, звичайно, неблизьку, мету всього руху.

С — 15. Ю Т А
БОРОТЬБА
(п о в і с т ь)

Цю повість надіслано на конкурс, оголошений НКО УСРР

Село горіло з двох країв. Темноромеві заграви на півночі й сході розірвали чорну пільму й підбиралися до самого неба.

Давін при церкві бив на сполох. Крикливі удари один за одним падали в нічну тишу й пронизливо стогнали. Хтось втілював у них

розпач і тривогу, як і вражений скрипаль віддає на металеві струни всю свою душу.

Забуркані селяни вихоплювалися з дворів через тини перепитували один в одного про наглі дзвони. Потім, угледівши заграви, охали, били себе об поли й, заціпнувши на якусь часину, бігли на майдан, до громадських колодязів.

Сонні вулиці неприродно ожили серед ночі й загомоніли. Тиша, що висіла над селом у повнім спокої, розвіяла я. Здала чути було людські покрики, палахкання вогню, лускіт пе есохлих кроков та несамовитий крик потривоженої худоби. Інколи в чистому повітрі, пролітав якийсь зойк, що від нього холонула шкіра на тілі й спиналося серце; так кричить людина й звір, обороняючи своє життя від чийось-то підступів.

Скоро біля селянського будинка заусурмила труба. Вона без ладу виводила горові ноти, зривалася, потім б зпородно стогнала й знову бралася вгору, рвучи на шмаття повогкле нічне повітря. Сурмач, що трудився над цим, стояв у ганку розхристаний, без капелюха, на босуніж. Він вигнув груди й зак нувши голову назад, націлявся трубою у небо. Іншого разу його можна було б узяти за божевільного, що при хворій величності провіщає світові нові рятівні ідеї, чи безглузлого пустуна, що непокоїть перехожого і глумиться над своїм убожеством. Але зараз йому пасував позір звиятця, який лихого часу не звонпив і став до запеклого бою. Він мав тільки кріпкі легені і разом із дзвонами намагався розбудити заспане село.

На відповідь сурмі з усіх кінців завалували, потім завили собаки.

За якусь часину з хат висипало все село; лишилися на домівках малі діти, що боязко прислухалися до дзвонового гудіння, та немічні старики, зобиджені літами.

По вулицях, знімаючи густу куряву, залопот ли босі ноги. Поблизу несподівано закричав підсвинок. Його пронизливий металевий голос швидко притих, загубився в розмаїтому галасі, що наче вихоплювався з гігантського комахника. На вигоні заторохтіли по грудках дерев'яні, непошиновані обіддя. Почали скиглити колодізні колеса. Десь раптом застогнала непідмазана ворітниця; її плач змішався з брудною лайкою, що на якусь хвилину покрила навколо себе увесь гамір. Проїхала гарба, запряжена парою сірих коней. Вона зняла по собі хмари пилу, що навіть у нічній темені виразно позначила свої розпливчасті обводи. Хтось турнув з воза порожню діжку, і вона покотилася під гору, за убоївши на ході, як горова літовра. Попід тинню, у бур'янах завелось невиразне спритне шарудіння; певно полуночні звірята, наполохані галасом поспішали до пір. Пролетів вершник охляп на низенькому коневі; він розмахував руками й кричав, щоб звільнили йому шлях, наперед обіцяючи розчавити кожного, хто не ст не к строці. Його кінь був при наритниках і хомуті, а на шії стрибала дуга, що своїми кінцями біла по ногах загонистого вершника.

Чи не половина села бігла на східню околицю, де горіли хати незаможників. По дорозі брали воду з колодязів, впрягалися у вози з діжками і витягали драбини з ближчих дворів, не попитавши дозволу запасного господаря. Усі поєдналися в один спіл, забувши чвари, що часом заважали ввійти у двір свого недруга.

У кінці вулиці вже метушився комольський загін, що збігся на тривожні дзвони. Попід лісом, просто як на долоні, піднімалися жовтобілі купи вогню, обвіяні чорним густим димом. Горіли обори братів Халабудних, що були огорожені спільним тином та Грицутива торішня солома, двір якого стояв по інший бік вулиці і межував із цариною. Вогонь охопив повітки, хати, комори і вже добирався токів, заставлених прикидками сьогорішнього сіна. Люди б гали по вузьких сутичках, що ширилася вільні од ненажерлевих червоних басамань і обливали водою розпечені стіни. Кожен обирав собі дільницю і сам управлявся з навалюю вогню. Інші кинулися до загород і виганяли на вгород перелякану худобу.

У дворі старшого брата, біля хати працювала пожарка; їх було дві у селі, та одну повезли на інший край, де горіла созівська куля.

Біля пожарки заходилося четверо комольців, що перед цим вихопили з хати сонних дітей та непритомну матір. У одного з них обгоріли брови й вії, і він здавався трохи розгубленим і здивованим.

Але пожарка скоро зіпсувалась, і перестала брати воду з діжок; смок загруз на дні круглої широкої рурки, і восмеро здорових рук не змогли із ним нічого вдіяти.

Тоді розтягли обгорілий острішок на правому розі хати, і четверо тих же смілівців полізли на горище; вони стали поплич вогню й рукошма почали воювати з розлюченим полум'ям. Біля них зібралася юрма, що скоро витяглася в довгу вервечку й передавала з рук на руки відра з водою, аж поки вони не досягали одчайдушної четвірки; ними захоплювались і горділи. Під кінець Онопрій Кудь, літній кремезний дядько, з серця помняв руками бороду й поліз і собі на погрібник. Там він розкидав головешки вогню й нахилившись униз, став ганити хлопців, що вештались по двору. Дехто відмовчувався інші взивали його великорозумним і ховалися в натовпі. Та невдовзі Кудьові докори взяли де-кого за живе, і до нього приєдналося кілька чоловіків; інший гурт подрався на хату старшого брата.

Вогонь потроху став поступатися. Обрарений з усіх країв, він сичав, як недобита гадюка, й дарма намагався прорватись крізь людське коло. Полум'я зменшувалося і натомість стовпи чорного диму вище підніслися до неба; це ясувало перемогу.

Але ось з-за лісу повів вітер. Спочатку він тріпнув листя на верхів'ях дерев, потім погнув ліворуч стовпи чорного диму, і враа подув густими пасмами, підхоплюючи з токів торішню мерву й кидаючи її у вогонь.

Полум'я раптом піднялося до гори й знову загиготіло. Воно вигнулося за вітром, як кріпкі пташні вітрила й підлизуючи звуклені лати, відбирало назад щойно загублену здобич.

Набігли хмари; в освітленій простороні, високо над землею затягло густою чорнявою, що у вогневих одлосках почервоніла й узялася кудлатим руном. Здавалося, начеб то і заграви хати і Онопрій зійшли од з якоїсь картини і вбравшись за чийсь вередом в мусияжові фабри, стали рухатись, кричати.

Першими оступилися четверо комольців. Вогонь прогнав їх на край острішка й при вітрових подувах, став закривати приступ до відер, що їх подавали з двору. У одного з них зайнялась одежа. Тоді вони одійшли до зламу й не чекаючи на драбину, за малим несторч купую впали на землю. Вітер побільшав. Огнєві віхті виривалися з хат, піднялися над освітленим двором і закружляли там, як заводські голуби. Люди кинулися в розтіч од гарячих вітрових дотиків і лишили на призволяще горілу обору. Халабудних старша, бачучи таке лихо, вдруге знепритомніла; вона впала поруч пожарки, широко розкинувши руки й закривши пеленою обличчя. Її діти що вешталися по двору, уздрівши зомлілу матір, підбігли до неї й почали її торсати за плечі. Але вона не приходила до тями. Тоді дівчинка прикрила їй ноги й заплакала; великі сльозини, освітлені вогнем і ніби забарвлені золотом, скочувалися по брудних лижах і падали на складені кулачки. Вона оглядалася навкруги себе й кричала, щоб допомогли їй розбудити матір. Одначе, хлопчик, старший віком, мало зважав на матерну мавчанку й пішов швендяти далі. Він замулювався в самітсінку гущу, хапав стрічних за поли і показуючи пальцем на вогневі стовпи, кричав: жижа, жижа. На його замурзанім лиці, перебігаючи з бганки на бганку, танцювали полиски дитячої радості, що не знає сумнівів і розчарування. Недоглянута худоба пішла через леваду на низ і заходилася троцяти огородину. Тендітні вівці взялися до капусти й поволи, ніби очікуючи на припрохання, обламували широке листя, а періста корова з телям, маючи шорсткий язик, без вереду хрумала кабакову огудину; час од часу вони повертали голови до двору, наче б то дивувались, що й досі ніхто ще не гримав на них за цю лагомину.

Невдовзі вогонь перекинувся на Грицутину хату. Петро Халабудний, не врятувавши ні своєї обори, ні збіжжя пішов у чужий двір спасати сусіду. Там він перший видрався на горище й, мов осатанілий, голими руками став одривати парки від дат коло тину, що вже взялася полум'я. У слід за ним пішли й інші.

Покинуті двори враз поєдналися в одну велику купину, що своїм гострим червоним язиком здавалось розпікали небо. Загорівся тин на вулицях і ворота, лежали серед двору на обгорілих берестових колодках. Вогонь піднімався вище й вище, заразом спускаючись до землі і ховаючи в собі закурені білі стіни, одвірки, двері й темні вікняні дірки. Здавалося, наче горить один великий пеньок, вдосталь уквітчаний з усіх боків жовтими, блискучими

стьожками. Інколи подих вітру загортав огневу заслону на ліс, показавши на якусь часину обвуглені, чорні кістяки будівель. Тоді у повітрі знімалося шалене тріскотіння, короткі, сухі вибухи, й дуже страшне завивання всуміш із свистом, що наче йшов із неба, аж від чорних хмар.

Люди розбіглися по суміжних дворах і стали полизати соломяні покрівлі, рятуючи їх від огневих віхів.

Але скоро не вистачило води у колодязях.

Тоді запрягли коней у вози й удалися з діжками до річки, що оперізувала село з правого боку.

Одначе вози застрягли під горою в пісок і довго не повертались. Вогонь більшав і люди почали губити pokій, стали впадати в одчай. Вони тривожно перегукувались від покрівлі, до покрівлі і їхні голоси згучали притлумлено, як із льохів.

Стало загрожувати Ворониній оборі, що близько підходила до Гридутиного току.

Несподівано на його хаті покзаався старий дід у білих штанях і розхрістаній сорочці. Він повернувся лицем до заграви і підняв високо над головою ікону. Його довга сива борода й широкі рукава з сорочки зазіхрилися назад, і аж брєніли од вітрових подувів.

Сам Ворона, ще свидузатий дядько, з помітним горбом на плечах і чи не перший заможник у селі, вийшов повагом з воріт і здивовано заклинав очима. Він прослав, як били на сполох, не чув навіть неймовірного галасу, що з самої півночі стоїть коло його двору, оце тільки прокинувся, як під вікнами впала перша жарина.

Його жінка й дві дорослі дочки, повиятали з сіней рядна й намочивши їх у діжках стали вкривати повітку, що стояла оддалік хати й стріхою діставала Гридутиного садка.

Раптом здарив грім. Рвучко сколихнулось повітря; задрижали вікна в околицьніх хатах.

Усі повернули голови до Ворониного подвір'я, де на чолопку хати стояв мовчазний дід. Багатьом здавалося, що він мусів упасти від того вдару і дехто заздалегідь зойкнув. Але дід і не рухнувся; він постарому дивився кудись поверх заграви і видавалось віби одубів.

Хтось, пробігаючи повз двір, почав з нього глузувати.

— Гей діду, кинь ту богородицю, бо поклякнуть руки.

Той уперто мовчав. Але замість нього встряла до розмови й подала відповідь тому безчинянику висока худа баба у курції за-пасці.

Вона нарочито поставила на землю дерев'яне щєбро без дужки, що перед цим носила в ньому воду, і сказала йому в слід:

— Розумні пішли тепер люди!.. Он і Халабудні багато пашєкували, та диви, чи не від бога прийшла оце звістка, щоб каялись та не забували милосердного!

Хтось інший з-за тину гукнув до неї:

— Як же, бабо, вже послали за попом, щоб правив молебєнь!

Вона не-розшолопала сказаного й поклавши собі, що говорить

з одnodумцем, вдячно поклонилася до тину; потім витерла пучкою губи й минаючи Онопрія прирекла:

— Із-за двох невір, борони боже, все село згорить.

Той пристояв на часину й відповів:

Поміляєтесь бабо... Кладіть цього гріха на всіх; миніть тільки себе, та хіба он ще Воронине кодро. А що до бога, то звиніть на слові, бабо, став він надто хитрий. Знає бач, що з доброго дива не роздмухаєш великої пожежі, так він удався до витівок обілля, мов, гасом Халабуднівські обори, чи не краще буде... А, бабо?... Добре горить!..

Він присміхнувся в одну щоку й сплюнув за малим не в дерев'яне щebro, а баба прикусила язика і зникла в темних суточках.

І справді, пішла поголоска за підпал. Говорили про це упевнено, доводячи, що з інших причин не зайнятися-б разом і Грицутиній соломі й Халабуднівським дворам. Сліди гасу на повітках стверджували цю думку. Рівно ж подейкували, що з вечора над лісом літала якась птиця з червоними крилами. Вона була подібна до звичайного кібдя і тільки жмути вогню, що, не сказати-б, вилітали просто із під хвоста, викривали її небесне походження. Пізніше вона повернула на село й тричі спускалася до землі саме над цими хатами. Це бачила якась баба, що з вечора виходила по нужді.

Під кінець прибігли селяни з другого кутка, де гасили созівську клуню. Там пожежу пощастило прибити одразу, завдячуючи річці, що мало не берегом черкалася об клуню. Разом привезли діжки з водою і пожежку. За проводом Онопрія прибулих розмістили на Ворониній оборі та ближчих ділях یدях, яким загрожували віхті. Пожежку приставили до Грицутиній хати. Вогонь охопив коло й не давали йому прорватися далі, на село.

Незабаром удруге вдарив грім. Потім страшна хмара, що ніби мовчазно спостерігала людський клопіт, оброднилася дощем.

Вітер заліз, поступившись місцем цілим струменням води.

Тоді Онопрій дав знак наступати. Облишивши покрівлі селяни знову кинулись до Халабуднівських обор озброївшись лопатами, відрами и подекуди череп'яними горшками. Води прибувало; де-хто збирав її просто з під стріх. Одначе вогонь і сам уже став помітно спадати: він, як ситий звір, наласувавшись солом'яними покрівлями покрівлями, неохоче облизував глиняні стіни. Скоро він зовсім притих, і тільки обрідь стогнав змішуючись з водою. Де-інде спалахували немічні плями з прозоросиними обводами, але зразу-ж і гасли. Люди бігали з одного краю в інший і, натрапивши головошк, затоптували її в болото. Гамір ушухав. Періста корова несподівано вийшла на вулицю й либонь вішуючи добру годину, пронизливо заревіла; до неї підбігло теля й стало обнюхувати її писок; Халабудного діти видралися на попсовану пожежку, й не зважаючи на дощ, співали боярської, ніби-то ідучи у весільному поїзді. Хтось потягся, хруснув кісточками й позіхнув, потім виявився непристойним словом і попрахав у Онопрія тютюну.

По часі вулиця вкрилася пасмами кислого диму та білої пари. Розвиднялось; на сході піддералася ясна посмуга.

Дід Ворона опустил ікону і почухав тім'я. Борода йому обмоталась кругом шиї й видавалось, вросла іншим кінцем у потилицю, а мокра сорочка взялась лубком й стирчала на всі боки, ніби хто взяв її із споду на обручі. Він поклав ікону під плече й, обережно ступаючи по мокрій соломі, пішов до димника; там він заглянув у двір, потім сів, і як у ковганці спустився просто на барліг, що купую лежав біля піддашок.

II.

У пізні снідання дехто з селян вибрався в поле. Проїзджаючи повз дерев'яний пам'ятник місцевим партизанам, що стояв на вигоні, близько дороги на місто, вони побачили юрму дітей та кількох дорослих, що товплячись одне з перед одного, підступали до помосту й, видимо, щось читали. Діти галасували, й захоплено тикали пальцями на сірий аркуш паперу, приліплений мало не під чополопочком і списаний великими кривулями, а дорослі сердито гримали на них і ставали навшпиньки, намагаючись добрати пуття у тій писанині. Під кінець молодда, ставна тітка, що недавно навчилася грамоти в селянським будинку, енергійно проштовхалась наперед і прочитала вголос:

„Созівці, безштаньки, задрипані вдарники. Не заводьте на нашому богові противних комун. Живіть, трясця вашій матері, як жили ваші батьки та діди, бо буде вам те, що було цієї ночі Халабудним з Грицунтою“.

Ці заклики та погрози висіли на пам'ятнику чи й не з досвіта, бо чередник, що рано забірав худобу на толоку, уже бачив їх та тільки недобрав в них тями, бо не знав він писаного слова.

Вони були розмальовані жовтою вохрою на споді оповістки про державні позики, яка ось уже кілька днів аж до вчорашнього вчора, прикрашувала вхід до сільської ради. Дописувач певно орудував квачем і мало зважав на краснопис; незграбні літери набігали одна на одну як відгодовані, ситі поросята й видавалось от-от кинуться в розтіч. Замість підпису було виведене нерівне кружальце з довгим хвостом що губився на берегах оповістки.

Селяни спиняли коней і підходили до гурту. Енергійна тітка, хвалячись наукою, читала уже втретє і під кінець вивчила на пам'ять ту проклямацію. З кожним разом голос її підносився вгору й тремтів; вона обсмикувала китиці з окрайки й стурбовано оглядалася навкруги. Присутні слухали її і уперто дивилися на руді літери, ніби намагалися дізнатися ще й не написаного і побачити виразніше ту таємницю, що приховувалась десь по той бік оповістки.

Усі мовчали, не наважуючись тлумачити цю подію. Дехто повернув коней, і поїхав додому радитися з жінкою. Інші задумливо цвяхкали батогами й зідхали. Під кінець хтось вилаявся з серця з запропонував зняти ту відозву з пам'ятника. Згодом

принесли драбину, і спровокована оповістка про державні позики зібгана учетверо, під галас юрми, опинилася у раді.

Але чутка про неї скоро розійшлася по всім селі. З кутка в кут, з вулиці на вулицю вона облетіла, мов на вітрових крилах і за якусь часину від малого до старого тільки й мови було, що за ті погрози. Говірливі молодіці збиралися біля тинів і вже по своєму написане переказували. Обнявшись кільки й схилившись одна до одної, вони нашіптували, що різатимуть усіх, хто стоятиме за сози й визначили кому і як випадає ця кара. Потім жакні вигадки кожна несла у свою хату і накидала їх дружині.

Говорили також, що Грицуті нова біда лучилася. Ранком він пішов до созівської стайні і узяв коня, щоб удатися на хутір, до тестя; але замість цього поїхав по селу прохати на погоріле. Він назбирав щось чи не повен віз пашні й повернувся до двору, як з околу вихопився пес і кинувся впоперек дороги. Кінь скарандився й збочивши в рівчак, поламав собі передні ноги.

Тоді пес обернувся, не збрехати-б, махнув хвостом і сказав по людськи:

— Всім те буда...

А вечером до управи созу, що містилась в головній хаті, прийшов Клим Бедратий із жінкою й натяками почав закидати, щоб вилучили його на осібне господарство.

Він перекладав із руки в руку обідраний смушевий капелюшок і говорив:

— Я-б такий, щоб і самому... Воно, звичайно в гурті краще, так це хай інші, бо у мене-ж семеро дітей...

Голова Созу Шрамко, високий худий хлопчина, років тридцяти, що з-за юнацьких літ ходив у партизани і добув собі рубця через усе лице, подивився на його шапчину й сказав;

— Ти що белькочеш?.. Дались тобі погрози?—

— Ні,—відповів Бедратий, і спустив долу засниділі очі,— хворий я, і робити мені важко у созі.

— А на осібному, хто-ж на косовидю піде?.. Дітей пошлеш, чи може завелися гроші, то поєднаеш наймитів?

Бедратий зідхнув.

— Було б що казати. Де ж ті в мене гроші?.. Крий боже, не заводилося й здавна.

— А як же думаєш вправлятись?

— По старому.

— Тобто від різдва знову по під віконню іти?..

Бедратий замовк на якусь часину, потім витяг спід із капелюха, ніби шукав в ньому поради і відповів:

— Та виходить...

Шрамко допикав:

— Ти забув, що того року твоя сем'я голодна сиділа сливе до самих жнив?.. Та й хто тебе із злиднів витяг—соз?

— Вірно.—

— Вірно, речеш, а оце-ж на чію руч загортаєш?

Бедратий знову замовк, журно похнюпивши голову, він довго роздивлявся дінце шапки, кректав голосно і під кінець промимрив:

— Я ж не проти созу...

— Чогож ти прийшов? — запитав Шрамко.

Але раптом втрутилась жінка. Вона вихопилась наперед, підступила до Шрамка і крикнула:

— Дурний він у мене, от що!.. А в созі не зостанемось, хоч ви мені на голові кілок тешіть. Пошукайте інших. Он усе село на особному, та хвалити бога, й живе й клопоту не знає і по ночах не стереже своїх обор... Видучайте нас із созу, от вам і весь сказ!

Вона штовхнула Клима під бік і гримнула:

— Говори-ж!.. Чи вже тобі заціпило, як побачив свого Шрамка?.. Мабуть хочеш, щоб дітей твоїх в кошару заганяли, як он повелося в Климівському созі?..

Вона перестояла часину й удалася до слів:

— Приворожили чоловіка, бодай вам ні пуття ні зав'язки!

Шрамко подивився їй в очі і відповів:

— Ні тітко, ніхто не ворожив над ним. Він просто дурний, як ви оце сказали!

Слідом за ними прийшли ще двоє: старий дядько в подертому солом'яному брилі та підліток — парубчина, що носив міську сорочку з виложистим коміром і широкі парусові штани.

Дядько потиснув Шрамкові руку, звичайненько схилив голову і сказав:

— Понімаєте, така мені морока оце трапилась, що й сказати не намію.

— Та вже скажіть — хмуро буркнув Шрамко.

— Ви не знаєте, — почав він, — що з-за того созу не сплю й не їм, дбаю на нього як на рідних дітей. І так ото привик, уже, що хоч і помирати в созі... Але сьогодні мені така притчина лучилась, що боюсь вам і казати...

Він подивився на Бедратого, що уважно заглядав йому в рота, ніби наперед хотів побачити ті причини, які він оце скаже, і раптом заявив:

— Батько не велить!

— Який батько? — здивувався Шрамко.

— Та який же?... Мій покійний... Отож, як ви вже знаєте, був я на пожежі... Потім повернувся додому і тільки-но задрімав на сході сонця, як приходить мій покійний батько в білому кожусі, що він носив його останні роки й говорить: ти, Семене, не видумуй там усяких колективів!...

При цих словах Шрамко підвівся із-за столу й вирячив очі, а його молодиця, що витягала страву з печі, спинилась і голосно зареготала.

Але дядько не звернув на це уваги і продовжував:

— Ти, Семене, говорить, не видумуй там усяких колективів, бо як скину ось кожуха, то ти в мене знатимеш, як діяти проти

батьківської волі!.. Сьогодні ж, мені виписується із созу, і не переводь, сучий сину, нашої дідізни... Потім ніби зібрався іти, і вже біля порога обернувся й посварив на мене пальцем: гляди-ж, каже, не потурбуй моїх кісток удруге. Я тоді схопився з полу й запитаву з якого ж дива, тату, ви оце одовідали мою оселю? Тебе гевала кострубатого, відповів він, — од лиха вберегти хочу. — Якого-ж, тату, лиха? — знову запитав я. Але він уже розгнівався за мою настирливість і піднявши коміра на кожусі, сердито крикнув:

— Про це не гоже тобі знати"... і щез.

Дядько вигукнув останні слова з піднесенням і урочисто; потім поклав бриля на лаву й розвівши руками в удаваному розпачі, сказав:

— То оце й дурію: і батькові б уважити, і созу шкода...

Він замовк, очікуючи на Шрамові слова. Але той мовчав і собі, насупивши брови і завіявшись поглядом кудись у кочерги, поверх дядькової голови.

Тоді скориставшись з цього перестою, до столу підійшов підліток, що прийшов разом з дядьком, і поклав там зібганий, клапоть паперу.

Шрамко ворохнувся і прочитав:

„До управи созу“.

„Прошу вигнати мене із созу, бо самому виходити совісно, перед шефами, що обідали в моїй хаті, як приїжджали з міста та боязно перед владою, що як не як, а дещо й зробила для нас дурнів. Причини цієї постанови, я вам не скажу оце, як може не скажу й надалі; думаю, що на це я маю право і як не захочу, то й обценьками не витягнете з мене слова. Нагадую, що я віддав до созу дерев'яне рало, борону і віз, прошу їх повернути справними через мого сина Панька, що впряжеться у віз і приставить це збіжжя до мого двору. Одначе за конем я прийду сам, бо непокоюсь, як би не втелючили його Панькові розкованим, а це було б неправильно, бо відводив я його в соз з чотирма новими підковами. Отже, я сам цього догляну. Жінка моя у всьому зі мною згодна і просить відпустити нас без проволоки і по-мирному.“

Зараз я лежу хворий і ні на які сходки прийти не зможу.

„Х о м а С и ч“

Уздівши, що Шрамко скінчив читати, хлопець знову виступив наперед і ніби доповнюючи писане, сказав:

— У тата болить попереk... Мама гріють їм материнки і мабуть вони полізуть оце на піч. Але я тут, що й тато: віддайте дерев'яне рало, борону і віз.

Шрамко зібгав у кулаці Сичову заяву й осміхнувся.

— Коли ж це твій тато навчився писати?

Хлопець придуркувато оглянувся на присутніх і зайшовся реготом.

— Писати?.. Ха-ха-ха!.. Хіба, що віжками по маминій спині.

— Хто-ж тоді посміявся з нього?

Але хлопець раптом став сер'озний і образився:

— Чи посміявся-ж?.. Ми не хочемо бути в созі, де нас вчитимуть військової муштри, а потім гляди ще й до китайця запроторять.

— Де-ж ти чув таке? —

— Та вже чув!

— Чи не там оце, де писали батькові заяву?

— Може.

— Так перекажи своєму батькові, що його пошили в дурні, а тому хто писав оце заяву, щоб не дзвонив брехнями, бо вріжемо язика.

У хлопця заблистіли очі, він сливе по-дитячому склав кулака і став наступати до Шрамка.

— Чого присікався?.. Гляди бо, найшлися добрі люди, що написали заяву, то знайдуться й такі, що на твій язик не зважать.

Але Шрамко стримався і замовк. Він вийшов з-за столу й прожогом вихопився на двір. Одначе, ще з сіней повернувся назад, ніби надума щось відповісти, але знову промовчав, і замість цього почав ходити по хаті обмірюючи її від дерев'яного ліжка, що стояло в кутку за піччю, і до дверей. Брови його майже збіглися на перенісці, в одву рівну лінію, а чорна борода, що він носив її, приховуючи синього рубця, час од часу стала ворухитись на вилицях, показуючи тим палену вдачу, що ції частини вилилась на зуби.

Він ходив заклавши руки за спину, не підводячи очей.

Його дружина, бачучи таке, підійшла до нього й лагідно взяла його за руку. Він спинився й заглянув їй в очі; потім знову рванувся вперед і раптом вибух брудною лайкою. Він лаяв Бедратих, дядька в солом'яному брилі, Сичового хлопця, узиваючи їх боюнами, несовісними запроданцями і обіцяв кожному непросвітні злидні, як що не держатимуться спільного беріга.

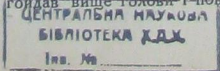
Він говорив з болючими покриками, що наче рвали йому груди й час од-часу аж захилювався від пороку слів. Інколи він спинявся перед кимсь із присутніх і ганив його, як малу дитину, що надумала вчинити щось лихе.

Наполохані сосяни по-одиноці стали тікати з хати.

Тоді він замовк на півслові й провівши їх очима, підійшов до плякатів, що показували перевагу спільного господарювання і висіли на покуті з під самої полиці. Там він стояв довго, вдивляючись у обшарпаного дядька, який спинився на порозі созу й нерішуче оглядався назад; там бо стовбичив сільський глитай—дука й сварився йому волохатим кулаком.

Згодом молодиця поставила на стіл вечерю й торкнула його за рукав. Він здригнув і сів поруч неї, але вечеряти зрікся; чоло йому зморщилося, а похмурий погляд застиг на вінцях миски, і не ворухився.

Під кінець він узяв сина на руки, що плазував на лаві поза його сдиною і осміхнувся; він його гойдав вище голови і піволі очі його засвітилися теплим вогнем.

Але непокій не зійшов йому із серця. Поклавши сина спати, він знову почав ходити з кутка в куток і тільки в пізні обляги удався до ліжка. Одначе, йому видалось, що подушка муляє у голову і він не спав до самого ранку; його дружина кілька раз засвічувала лампу й, перестеливши постіль, тривожно наслухала до його зідхань.

III

Поголоска за чорного пса, що на дивовиж заговорив членоподільними звуками й цим спростував хистке твердження, що ніби то собачий рід не зможе приєднатися до людської культури, дісталася й Шрамкових ушей. Йому розповіла про це дружина, повернувшись од череди. Подейкували що він устрявав до розмови ще й з Петром Халабудним, але той ударив його кійком по голові і пес утік, не сказавши й слова.

Прочувши за це, Шрамко вбрався і пішов на Грицутине подвір'я.

Сонце вже підбилося над лісом і почало припікати. Нічна прохолода геть чисто вивітрилась, і тільки по затінках лисніли росяні каплі, гойдаючись на листі глухої кропиви й очікуючи на гарячі соняшні дотики.

Він вийшов на широку вулицю і прижмурих очі. Учорашнє безсоння далось йому в знаки; боліло під тім'ям і з очей бігли сльози, роз'ятрені різким сонячним світлом. Він прикладав руку до надбрів'я і стискував чоло, намагаючись прогнати недугу.

Назустріч стали попадатися малі пахольята в батьківських картузах, що налазили їм аж на вуха і з торбинкою та костуром у руках. Вони гнали на пашу по парі, то по півдванадцятка овечок і йдучи за ними у слід, невесело арякали. Засмучені матері, що побудили цих чабанів, уже за сонця, стояли оце за ворітьми й проводжали їх тривожним поглядом, наче-б то були не пахольята, а вже дорослі парубійки, що йшли кудись воювати з ворогом. Але материна ласка мало запобігла для дитячого серця; вони були недоволені, з раннього вставання і похмурі; очі у них попідпухали, а на повіках лисніли червоні попруги.

Подакуди із дворів вискакували пси й зухвало кидалися на пастушків, маючи на оді напдохати овець, і скося поглядаючи на костур'я. Вівці бігли врозтіч й здіймали куряву.

З під воріт почали виходити воласті, патріархальні півні, ведучи за собою численну родину. Вони простували на серед вулиці й діловито заходжувалися біля кінських кізяків.

Раптом із-за тину вихопився рудий пес у чорних латках і погнав по-перед себе наполоханого кота. Кури закричали надірваними голосами й кинулися на всі боки, мов бризки розірваної гранати, а гонористий півень згадав своїх предків і піднявся на метр у повітря.

Під кінець кіт видрався на верхів'я груші, що стояла під самим тивом і звідти мурчав, загрожуючи зухвалому псові; той не зводив з нього очей і нервово матляв довгим хвостом.

Оминаючи куряву, Шрамко звернув на шпориш і пішов поід тиняю. Непокій і розтратованість, що не дали йому спати вночі, не облишали й досі. З очей не сходив плохий Бедратий та дядько в солом'янім брилі, що приплутав до свого крутіства і покійного батька.

Він по-старому бгав чоло й зрідка вихав рукою, ніби проганяв їх од себе геть.

На розі вузького провулку, що йшов од колишньої монопольки на козакий бік, він стрів Онопрія. Той стояв у гурті двох молодичь і худорлявого дядька без передніх зубів, і як видавалося з боку, вів поважну розмову. Молодиці зрідка схилялись одна до одної й про щось перешіптувались, а беззубий дядько тривожно стежив за своїм очкуром, що потрапив до Онопрієвої пучки. Часом хтось і собі поривався прикинути слово, але Онопрій піднімав тоді палець угору і прохав не перебаранчати.

Під кінець він пустив дядьків очкур і, струсивши недопалок із борода, сказав:

— Ото-ж, приставайте до созу!..

Шрамко привітався і зайняв його з собою.

Вони повернули в провулок і пішли вигоном до погорілих хат.

Спочатку Онопрій мовчав, перевіряючи щойно виголошену промову, його не покоїла думка, що він не встиг усього сказати і може облишив слухачів з якимсь сумнівами.

Але скоро йому дозріли якісь нові ідеї, про які не чув ще жоден чоловік, і він знову заговорив.

Одначе, Шрамко перебив його і промовив зажуреним голосом:

— Скажи, Онопрію, чого вони од нас тікають?.. Чого нарешті не охоче йдуть до созу?

— Ти ж це про кого? — здивувався Онопрій. — Про Бедратого, Сича?... Чув, чув!..

Але раптом він засміявся.

— Дивак ти Романе... А що як би тобі несподівано жигало застромив хто під коліна? Га?... Тікав би, певно?... Тікав би од своєї хати, жінки, од дітей кудись безвісті, аж доки не отямився і не остудив би виразки. Ото ж, брате, налякала їх суца куркульня, так вони й у розтіч, як миші од kota. Але ти не журися, мине час, kota за хвіст прив'яжуть, то вони й повернуться... А про тих, що оце не охоче йдуть до нас, то й слова шкода — дурні! Привикли, бач, до „свого“, хоч там і збіжжя, що злиднів, купа та трясця на печі танцює. Гуртове їм, що кілок у груди — бояться!..

Він плянув з серця і продовжував:

— Бояться?! А спитати чого? Дурної голови своєї та бабських спльоток. — Нове, кажуть, наші батьки цього не знали, боїмося!.. Та бий тебе сила божя, адже ти нові штани вдягаєш, як старі зносив?... Правильно!.. Твої батьки померли і не знають, як воно пішлося; їм бач і під старшиною жилося, а нам подавай комісара!..

Він перестояв якусь часину і зідхнув:

— Проте, цих добрим словом не переконаєш! Подивимось якої вони заспівають далі. Ось зберемо пшеницю, вб'ємось у колодочки, то гляди й трактора ще десь поцупим... Га, Романе? Підуть тоді до нас, чи ні?..

Він штовхнув ліктем Шрамка і засміявся:

— Підуть шеймینی діти, бо очима побачуть, що голоті тільки й життя, що в созі.

Розмовляючи, вони дійшли Грицутиного двору.

Назустріч їм вибіг закачаний брудний пес з обшмаленими вухами, і київся під ноги. Двоє малих хлопчиків, що перед цим бавилися в попелі, знялися як галчата й прибігли їх обороняти. Сам Грицута сидів на дривітні під обгорілим сажем і журих над своїм лихом. Поруч нього лисніла розп'ята на тичках коняча шкіра.

Шрамко й Онопрій привітались.

Але розмова не в'язалась. Позір зруйнованої оселі пригнічував думки й прибивав на цвіту кожне слово. Обпалені дурпалки кроков, що валялися по двору, ніби переморгувались між собою й комусь погрожували чорними, рясними зубами. Розкрита обгоріла хата нагадувала розвалену голову якогось звіра, а все подвір'я — терен скаженого бойовища, що скінчилося не далі, як учора.

Під кінець Шрамко сказав:

— Та й що ж воно буде, Семене?.. Як же ти оце коня входорив?.. Адже скотини в созі обмаль, а диви завтра і жнива почнутьсь...

— Пішлося на те! — неохоче буркнув Грицута.

Але Онопрій раптом спалахнув гнівом і запалив розмову.

— Якже!.. Поїхав канючити на погоріле..

— Не доведи й тебе до того, — вже виразніше обізвався Грицута.

Одначе Онопрій не вгавав:

— До кого поїхав?... На кого покладався? Чи не на Ворону з його родичами. Та вони ж тебе у ложці втоплять, а той коряк ячменю, що вчора кинули тобі у шаньку, мішками одберуть.

Семен відповів:

— Не зубожіють добрі люде, як і скинулися на моє лихо. Сам знаєш, що поїхав не з лінощів, а з лихої години.

Онопрій сікався й далі:

— Хто-ж твого лиха не бачить. Але ти не до тих воріт удався.

— І справді, Семене, не годилося-б так робити, — втрутився Шрамко, адже ти спрягся працювати в колективі, то невже супряжичі кинули-б тебе напризволяще у такій біді?..

Онопрій лютувив:

— Хал!.. Пішов по коряки до тих, що двір йому спалили... Та, дурню, вони з тебе сміялися, як з навісного... Чи бач не шкода, й двох коряків за таке диво, що з нього чоловік зоставсь без хати.

Але скоро Шрамко затримав Онопрія і почав говорити лагідніше.

— Там баби блеють,—сказав він,—про якогось пса, що нахва-
двся й далі калічити наших коней. Чи ти часом не знаєш з
чийого він двору та який на масть?..

І він розповів Грицуті за ту поголоску, що часом облетіла
село.

Грицута вислухав його уважно й підвівся з пенька; йому на
часину повернувся добрий гумор.

— Іч, сучі баби,—засміявся він,—ще чого добре вибренуть,
що моя сіра прощалася зі мною перед смертю!

Згодом у двір зайшли перекурити брати Халабудні; вони по-
ралися біля своїх руїн, і потроху давали лад закурений оселі.

Онопрій насупився й сів поодаль усіх, а Шрамко почав гово-
рити про небезпеку, що повисла над сюзом.

— Як бачите,—сказав він,—вороги наші чіпляються до всякої
нагоди, аби тільки залякати легкодухих та пошкодити нашій праці.
Я поклав гріха собі, й думав—може й справді Семенові привер-
злося, що чоловік, кажу, не в собі од горя, то чого доброго і чорт
уздріється! Та як виходить цей пес заговорив з доброї руки чи
не того, що підпалив ваші обори.

Менший Халабудний припав до цигарку й обернувся до Шрамка.

— Авжеж,—прикинувся він,—такого не складуть і наші баби,
дарма, що язикаті...

— Та це не все,—устряв і старший брат.—Треба чекати й на
гірш. Комусь у печінках наша супряга, то ото й митикують, як її
розбити.

Шрамко продовжував:

— Одначе, залякати нас не пощастить. Хай кинеться нашого
берега один, другий, але-ж інші встоять проти цих підступів і не
повернуть до старого. Я ось не спав ніч і думав, що вже край
усьому, то от-от розлізуться наші созяни по дворах, але стрів
ранком Онопрія з молодицями й мені повеселіло на серці. Ні,
кажу, цього не злякаєш. Йому не рада повертатися до злиднів...

При цих словах, Онопрій пересунувся з місця й плямкнув гу-
бами, як це він робив на річці, принаджуючи сомів на нічних вловах.

— Я знаю,—казав далі Шрамко,—відкіля це йде. Нашим дукам
на спить, бо наймитів гублять. Чи бач, яку оповістку встругнуи?..
Мовляв ховайсь, голодот, по запічках, бо ми свого права підпалами
дійдем! Але на це ми їм скажемо: ідіть од нас, геть світ за очі,
як ми вам назаваді!

Скоро меншого брата покликати снідати; слідом за ним пішов
і старший. Розмова ушухла.

Тоді Онопрій знову почав ганити Грицуту; він закидав йому
і за коня і за погоріле. Той відмовчувався; але під кінець Оно-
прієві коряки, знати, взяли його за живе, і він розгнівався.

Одначе, Шрамко прибав цю сутичку і став збиратися до дому;
разом з ним пішов і Онопрій.

Грицута провів їх за ворота і засумував ще більше. Напосіла
досада через докори, що він почув їх оце від своїх товаришів,

і заважала вдатися до роботи; погоріла оселя видалася йому цвинтарем, на який він боявся й ступити.

Він постояв трохи біля воріт і, зідхнувши, майнув через городи до Мокрини Білої, що потай торгувала напоями. Там він випив чвертку, і йому раптом стало вільніше. Смутні думки викрилися з голови, і згодом відлягло на серці. Він пам'ятав, звісно, що у нього згоріла хата і що вчора запакував собі коня, але зараз це мало його обходило, ніби це лихо спіткало його давно і він устиг уже привичаїтись до нього.

Десь узялися сміливість і завзяття; вони підбивали його до пісні й приткого руху, що не мав жодних перегонів.

Йому закортіло показатися на люди; але в хаті, крім блиндоокої Мокрини, що похапцем ховала свій товар під припічком, нікого не було. Тоді він вийшов звідти й, нехтуючи городами, вихопився на вулицю.

Там він стрів секретаря созу Сидора та свого сусіду Ворону, Мороку; вони йшли од млинів, запорошені борошном.

Ворона поштиво привітався.

— Здрастуйте, Семен Кириловичу!... Чи не в куми оце ходили, що капелюшня на потилиці?

Грицуті здалося, що сусід з нього глузує і він наїжачився.

— Хе... Хоч би й до дідька на пораду... Вам що до того?..

— Про мене... обізвався Ворона, — хіба ж мені що, — хоч і до Петровського на снідання... Я ж вам не батько рідний, щоб вичитувати.

Раптом він став лагідний і улесливий.

— Не поталанило вам, сусідо, з конякою. Чув. чув!.. Усі під богом ходимо! Це вже я вам скажу, як піде на лихо, то за одною головою збудешся.

Він приступився ближче й торкнувся Грицутині руки.

— Там подекують про собачку, що розмовляла з вами. Чи правда ж то?

При цих словах Сидір Морока осміхнувся й пішов попід тинню, облишивши сусідів насамоті. Завжди говорливий і втрутливий, цього разу він прийняв язика, ніби вважав таку розмову негідною своєї уваги.

Грицута хитро моргнув вусом, і обдавши Ворону алькогольними випарами, сказав:

— А ваша жінка, сусідо, кувала зозулею?..

Ворона запобігливо осміхнувся.

— Ха-ха!.. Штукарите, Семене Кириловичу. Чого-б то їй кувати?

— Ото-ж бо. Де ж таке, видано, щоб собака говорила?

— Буває!..

— Буває, — погодився Грицута, — але такого ще не чув.

Він підозріло подивився на Ворону й почав і собі допитувати.

— Де-ж це ви прочули таке?

— Та вже прочув!.. Дарма люди не казатимуть

— Може вчитали в біблій?

— Може... ми святого слова не цураємось.

Воно дійшли майдану; Сорока повернув буртами додому, а сусіди вдалися просто вигоном.

— А я чув таки, що говорили...—вів далі Ворона.

— Хто?

— Та собачка-ж!..—

— Гей, Карпе, чи не з'їхав ти з глузду?..—вже зовсім розпалився п'янений Грицута і замахнувся кулаком. І нащо ти мене дратуєш?..

Тоді Ворона образився й прискорив ходу. Його горб на спині наче пересовувався під полотняною сорочкою й сварився на Грицуту. Той ішов позаду й лаявся, пригадуючи всі кривди, що він зазнав їх про свій час від скнарого сусіди. Картливі слова літали вигоном, як меткі горобці й обпікали Воронині вухи.

Згодом він обернувся й сказав до Грицути:

— Та й неймовірний же ти, Семене!.. Усі кажуть—говорила, а ти як на пень наїхав. Шкода!.. А я вже думав було дати тобі лат на хату. Однак, кажу собі, березник свій не созівський, ще, хвала богу, можу розпорядитися своїм добром, то чом і не допомогти сусіди при такій біді!.. А ж ти, он якої гнєш!..

Грицута потроху охолов. Справді, у Воронинім березнику росли струнки, довгі лати, саме такі, що вистачило б ушити крокви з одного краю в інший. Йому стало заздро на цей достаток і прикро на сусіду, що оце знову взявся дратувати своїм ліском. Він хотів вилаяти його ще кріпше—мовляв загарбав бісів дука он яку ділянку, що її б стало на півсела!—але прикусив губу і замовк.

Невдовзі вони дісталися край села, і Ворона відчинив хвіртку у свій двір.

— Зайди, Семене,—кинув він головою, мо, чвертку знайдемо та й погомонимо. А там, диви, жінка ще й курча зачавить... Вона бо усе бідається, що оминаєш нашу хату; каже, живем сусідами, а стрічаємось, як вороги.

IV.

Другого дня у Шрамовім садку відбулася сходка созян.

Зійшлися з-дебільшого чоловіки, і тільки зрідка де-інде маячила жіноча хустка, чи очіпок.

Завітали також і гості—цікаві дядьки та молодіці, які поклали собі прислухатись до всього, що говорить на селі, з тим щоб була не прогавить чого й не опинитись в задніх. Але, в садок вони не зайшли й розмістилися поза тинню, ховаючись за кущами бузку. Усі вони личкувалися, удаючи перехожих, що оце спинялися перекурити в затишку й спочити; однаке вухі їхні бреніли, намагаючись впіймати кожне слово.

Созяни посідали на свіжі отаві й очікуючи на правління, що радилося у Шрамковій хаті, з нечев'я давили на зубах стебельця тонконогу. Дехто сидів насуплений, і зарані поклавши в думках не

поступатися своїми ухвалями; інші нехотя перекидалися пустими словами у курили кріпкий, давучий тютюн.

Але скоро з-за хати вийшов Сидір Морока. Він ніс в одній руці невеликий стілець, пофарбований у зелене, а другою, покаліченою в лікті, придержувався созівські папери, що виглядали просто з його пазухи.

У слід за ним прийшов і Шрамко з правліннями.

При ньому дядьки похапцем затушили цигарки й тісніше присунулись один до одного.

З одом Сидір Морока примостив стільця під яблунею і витяг паперги. Він розклав їх навколо себе й, перестоявши трохи, постукав олівцем об стільчик.

Тоді Шрамко вийшов на середину и оголосив до созян, що деякі товариші кидаються їхнього гурту і прохають виділити їх на особнє господарство. За причини, вони мовляв самі оце скажуть, але хай громада розсудить, як з ними бути.

Одначе, всі мовчали. Ніхто не хотів говорити першим. Кожен похнюпився, спустивши очі долу, то ні обернувся на бік, удаючи що саме цієї часини його турбує якась інша справа, далека складніша за Шрамкові слова. Дехто зайшовся несподіваним кашлем й здавалося от-от лусне на очах, заклопотаних созівців. Інші стискували плечима й сердито поглядали на свого сусіду, що й досі ще не спромігся заговорити.

Раптом за тином хтось захіківав і зразу ж завмер, певно злякавшись тиші, що розляглася над садком.

Тоді з гурту піднялася рука з зморшкуватою мусянжовою долонею, вся у твердих пухирях і з постряпаними берегами нігтів, що виступали з-за пучок, як чорні борозни. Вона застигла на якусь часину в повітрі, і хрипкий голос, ніби його власника вели оце на заріз, сказав:

— Я буду говорити.

Шрамко кивнув головою.

З долу підвівся дядько в подертому брилі, і обійшовши позатил кола, став поруч Мороки.

— Люди кажуть, почав він, — що гуртове — чортове... Воно, конешне, це було за царя, і при радянській владі не слід так говорити, бо мо хто й обидиться... Але я признав, що одному працювати краще...

Несподівано з гуртку хтось уставив своє слово:

— І я такої думки... Дивись, захотів поїхати до міста, то вже не біжи до созу питатися за конячку.

— Да, — продовжував дядько в подертому брилі, — не біжи до созу питатися за конячку. Крім того й мій покійний батько не велить, щоб я вдовився з невірами. А Шрамко, он, доводить усім, що немає бога й заставляє працювати у неділю.

— Йому багато треба!.. Трахтора, он, здумав купувати — прикинувся хтось інший. — Диви хлопці, щоб без штанів не зосталося. Дядько обернувся на ці слова й удячно хитнув головою. Він

намірився говорити й далі, але в садку знявся галас і прибив його слова. Усі ніби чекали тільки на початок і оце посмілі на розмову. Обережні уваги врятовані в дядькову промову, роздмухали при-
страті; стали говорити разом не дотримуючись ладу й гніваючись один на одного за перебранання. Кожен старався піднести свій голос якнайвище й кричав, часом одпихаючи свого сусіду, набік, що заважав йому розправити груди.

Говорили про созівські неполадки, урази, завнані особисто від того, чи іншого правління, намагаючись довести сходці, що саме з-за цього вони й кидаються гурту. Де-хто згадував давні чвари, початі ще до созу, інші-ж покликались на якісь родинні справи, про які вони обіцяли розказати іншим разом, і вимогали виділу на осібне.

Незабаром ці однодумці збилися на праве крило й згуртува-
лись опрічно від решти созян. Їх було восмеро чоловік; вони стали попліч, мов-би готувалися до бою й скося поглядали на Шрамко;

Несподівано до їхнього гурту прилучився й Грицута.

Це призвело до нового галасу; по-за тинню почали сміятись і зрідка втручатися до сходки. Хтось пророкував занепад созу, інші глузували з комуни, пхекаючи злорадісно і ховаючись за тин; Сидір Морока ледве встигав записувати, що говорилося навколо й час од-часу піднімав руку вгору, прохаючи не поспішати.

Шрамко стояв осторонь під яблунею й дарма намагався завести якийсь лад.

На цей гук підоспів Онопрій, що зранку ходив у степ, дивитися на пшеницю.

Він вихопився з-під хати й метнув наглядом по говорливій віс-
мірці. Брови йому настовбурчились, мов тернові кущі й сливе на-
хилилися до борода, покривши сіткою блискучі зіньки.

Усі замовкли.

— Що ви тут, вражі дядьки, замазуєте очі людям! — гукнув низовим голосом, і від цього покрику кинувся де-хто, ніби близько де ударили в дзвін. — Кажіть просто полохливі зайці, злякалися куркульських погроз!..

У гурті заворушилися. Пробіг легенький гомін і зразу затих. Де-хто з вісмірки одвернувся, намагаючись сховати очі від про-
низлового Онопрієвого погляду.

Раптом з-за тину прохопився несміливий голос:

— Найшли кого слухати... Його батько старців водив!

Онопрій швидко повернув розхрістані волохаті груди й гукнув:

— Вірно!... Я і мій батько водили старців!... А от тепер оце
вкупі з іншими вибиваюсь із злиднів.

Він ткнув пальцем до тину:

— Тобі ж зась до мене, бо минувся той час, коли тільки бага-
тії свій голос знімали! Ти ще мабуть скажеш, що й злидар я, і
плохий хааяін?.. Твоя правда! Та плохим я був не з лінощів. За-
гарбали демонські дуки людське добро, а на ряднині, не показай-

нуеш. О ти і понімай!.. А скажу до пуття, як не сказися, то й ти слухай.

Усі засміялися; по лавах пробіг гомінкий шепіт, і з півсотні очей, заснічених гумором, удоволено подивилися на Онопрія.

Той знову повернувся до вісірки й націлив поглядом ширшого дядька в зеленій жілетці, що стояв трохи осторонь інших і не міг сховатися од його очей.

Ти що ж, захотів межі? — сказав він. — Кортить на своєму посягати гречки?..

Та вже й гречки! — образився дядько.

— А біса ж ти всієш на одній десятині?

— То хто його зна... Мо, й арнаутки вчешемо.

— Аджеж серпом збиратимеш?.. Ех, ти, полигач Воронин. На його руч згортаєш.

Дядько знову образився і визвірився на Онопрія, як розлючений пес:

— Чого присікався?.. Не малий я!.. Минеться й без Ворони.

Тоді Онопрій обернувся до гурту й сказав:

— От і дивіться, чесна громада, у нашому сел живуть ще не-свідомі дядьки, які тягнуть руку за старе. Їм хочеться одгородитись межою від миру і поратись тільки в своєму дворі. А межа то і є наш ворог! Вона бо завжди нас сварила. Дивись, приорав чужого два ступні, а там захотілося й більшого. Далі вже загарбав цілі гони, а згодом розігнався й під сусідову хату. От і йди тоді, Онопрію, старців водити! Але в нас цього не буде. Ми працюємо нарівно, нарівно й пайку будемо діставити. До межі нам байдуже, бо у нас вона одна і про неї громада подбає.

Він говорив ще довго, широко розмахуючи руками й ніби обрубуючи кожне слово. Його старенький злинялий кашкет, що ось двадцять років не сходив з його голови, літав у повітрі, як обшипана галка й часом у запалі діставав чийсь борода, що необережно потрапляла під руку.

Поволі миршавий дядько заслухавшись Онопрієвих слів, непомітно для себе одступився вісірки і пристав до сосян. Він очуив не скоро; але, вгледівши свою необачність, вже не схотів повертатись назад і осміхнувшись до Шрамка, прилучився гурту.

По Онопрієві приняла слово Христа Чопівна. Це була кволенська молодича, що недавно взяла розлуку з своїм чоловіком. Лиця їй позападали й передчасно взялися зморшканими, а худі руки з товстими вузлами по суглабах висіли при кульшах, мов неживі.

Її колишній чоловік, заможний дядько, ще й коваль, що його прозвали Вовкулакою, за те, що він завжди дивився із під лоба, тепер стояв за три кроки од неї й час од-часу кидав на неї гнівні погляди.

Вони розлучилися весною, саме в гарячу пору, і Вовкулака утративши робочі руки в господарстві, нарікав на неї й досі.

Вона вистромила голову з-за дядківських спин і прирекла;
— А я скажу, що мені бабі, тільки й жити за созом. Ні б'ють

тебе, ні лають, ні до роботи не силують! Одробив своє, і знай наших, ні сіло, ні пало — спочину, бо у баби печінка слабка... А про тих, що оце кидаються созу, в мене думка така: в куркулі вони пнуться!..

За цими словами, Вовкулака одвернувся до тину й ворохнув ніздрями; потім витяг з кишені кисета й похапцем згорнув товсту цигарку. Він затягся пожадливо й плюнув з серцем, мов би в рот йому потрапила якась нечисть.

Згодом доскочив слова й Сидір Морока. Він бо давно поривався прикинутись розумними думками та диви, хтось і заступає його під самісеньким носом. Під кінець він потрапив таки на перестой і вийшов на середину кола.

Созяне підступилися ближче і сторожки заглянули йому в вічі. Усі знали, що секретар говорить закрутисто й розумно, але щоб уторопати його слів, треба було великої напруги.

Коли ти увійшов до созу при полном сознанії, почав він, — і твоя індивідуальність стерлась, як старий п'ятак, то должен знати, що советська власть не любит зрадників і требуют війни опортунізму.

— Чи бач, — зідхнув хтось, — до війни договорився!..

Онопрій оглянувся й безнадійно махнув рукою.

— А чого? — казав далі Сидір. — А того, що опортунізм уклон! І раз ти спрігся в колективі працювати, то не уклоняйся від цього і будуй соціалізм нарівні з іншими!..

Він спочив трохи і несподівано заявив:

— От я і предагаю очиститься від намулу і освободить усіх, що оце разлагають сов... Потому, як ми договарювались працювати купно і здали усе своє майно, до громадського інбарю...

— Чи й не так! — перебив його дядько в зеленій жілетці. На ритники ремінні поховав, а з мотуззяними прийшов до созу...

— Це неважно — огризнувся Морока, невдоволений з того, що йому перебранчають говорити. — Здам й ремінні... Да!.. Так от, холи ми склали своє майно до спільної засіки й організували комуну, то одна шолудива вівця завжди буде нам на перешкоді. А тому прогнати її геть, бо й сам Ленін казав — лучше меньше та краще...

— Дозвольте — раптом утрутивсь хтось із гурту, — а для чого він поховав на своєму горищі олію, що її збили на жнива для созу?... Га?

Це недоладне запитання спантеличило Мороку й засмутило; він подивився розгублено навколо себе, осміхнувся й замовк.

У садку знову знявся гамір; запихтіли цигарки з кріпкого домосаду й хмари блакитного диму вкрили яблуневе віття. Дядьки хвилювалися, учувши якусь неправду й били себе в груди, доводячи, що кожен з них не гіден такого вчинку.

Поза тинню й собі почали галасувати, підгейкуючи й збиваючи созян на сварку.

Тоді Шрамко промикався в середину й гучним окликом закликав до порядку. Він пообіцяв справу з олією, що потрапила на Морочине горище, дослідити ще й сьогодні, й по часі втихомирив розбурканих дядьків.

Закінчили сходку аж надвечори; по довгих розмовах ухвалили виписати з созу всіх, хто того домагався; семеро колишніх созян згодились жнива вкупі одбути, а Бедратий затурканий жінкою, що не спускала з нього очей й на зборах просив виділити його зразу; збори вволили йому й доручили правлінню обділити його пашнею на стерні.

Розходились од Шрамка по двоє, по-трьох. Дорогою закінчували початі змагання й сварилися один з одним, доводячи правдивість слів, ніби сказаних, чи підслуханих на зборах.

Поруч з іншими йшов й Ворона, що пантрував зборів за Шрамковим тином. Він говорив:

— Конешне, соз річ ідейна й хороша, але йти до нього не раджу. Бо, приміром, дома ти хазяїн, а в созі казна що!..

Де-хто йому притакував.

А в цей час, Онопрій стояв біля Шрамкового двору й розмовляючи з Халабудними, бідкав:

— Ех, жити б та жити!.. Так народ у нас, помаж йому квачем на піднебінні—і та ж вівця... Глупе воно!

V.

Наспіли гарячі жнива. Цього літа видалася суха година і полянах заповоловіли разом жито і пшениця.

По сходці созян и заспокоїлись і тісніше згуртувалися навколо Шрамка та Онопрія. Щоправда, по ночах вони не спали, оберігаючи свої обори, але страху великого між ними вже не було; навпаки, де-хто засідаючи з вечора під повітками, нахвалявся вивести підплювачів на чисту воду. До тих, що після жнив збиралися на осібне, вони ставилися трохи підозріло й не присвячували їм до своїх справ; втім, пам'ятаючи Шрамків наказ, уникали сварок і жили з ним в добрій згоді.

Одного ранку, ще до схід сонця ча вигоні вишикувалася валка підвід. Трохи оддаль, біля нетечі стояли чотири косарки, запряжені вороними кіньми й готові вирушити в путь. Коло них клопотався Вовкулака й час-од часу кричав чогось на погоничів, що вже вмостилися на круглих сідалах й тримали напготові віжки.

На передньому возі сидів Онопрій з жінкою та дочкою і нетерпляче поглядав назад. Перед ним на вазовім передку стирчала висока тичка з червоним прапором, що звис наперед і ніби завмер у ранковій тиші.

Шрамко бігав по вигону й гримав на запасних созян, перебігаючи від одного воза до іншого й даючи лад гаймуну людей. Його борода розвіхрилася на ході й здалля видавалася за чорну манишку, покапану обрідь сірими цятками.

Згодом він скочив на свій віз і дав знак рушати.

Тоді Онопрій підняв урочисто батога вгору й смикнув віжками; валка рушила на східній край села, оминаючи школу й сонні в'єрби, що стояли при глибокім ярчаку, одгороженім від нетечі крутим насипом та похилою греблею.

На вигоні од краю й до краю запанув гомін; чутно було легкий туліт повільної конячої ходи, стукіт коліс та тихій людський говір, перемішаний з брязкотом цеберок, що висіли на підтоках.

На кожному возі сиділо по—трое, та четверо, звисивши ноги через полудробки й спершись на бочонок, що лежав посеред воза сповнений води; всяк передбачав денну спеку й робив ці запаси з обличком, ураховуючи й довгий день і спрагу, що мучить людину під час гарячої праці. У задках стреміли кісця з ключками та дерев'яні граблі, підремонтвані, з свіжими білими зубрями.

Люди сиділи трохи зігнувшись і злегка дрижали од ранкової свіжости, їхні очі, ще гаразд не розбуркані од сну, заворожено дивились у просторінь; дехто куняв; дехто мучив про себе якоїсь пісні. За селом перша підвода нагнала якогось дядька, що поспішав на хутори.

Він привітався до Онопрія й попрохав підвезти його до Вовчих вибалків, кудюю і їхала валка созан.

Той охоче згодився; він бо вздрів свіжу людину і йому закортіло перекинутись словом.

— Сідай, добрий чоловіче, — сказав він, коняка годована, не заважиш... Сідай та розкажи куди ходив?

Але ж з першого дядькового слова, він перебив його і не дослухавши, почав оповідати про свій соз. Він дуже полюбляв такі розмови і часто марнував вечори, аж до пізніх обляг, змагаючись з осібниками. У найпаче була йому втіха, коли щастило прилучити якогось злидаря до своїх думок. Про цей його достаток знало все село і склало йому пісню:

„Що Кудь ходить походжав“)

Та робочих всовішає.

— Нумо, братці, всім до созу
нам єднатися.

До майбутнього діждем

Усе щастя добудем“.

Він штовхнув плечем чужого дядька і, вихнувши пужалом у бік валки, сказав з якоюсь дитячою радістю і хвальбою:

— Оце бачиш, на жива ідемо!.. І ті косарки, що ото з боку сурганяться, теж наші.

Дядько потер собі тім'я і підтримуючи розмову, здивувався:

— Хе!.. І скажіть на милість, усі чотири?..

— Усі чотири! — гордо відповів Онопрій.

— А навідайся до нас в'осени, то вже й трактора побачиш.

Він цвяхнув легенько батогом і набрав роздумливо поважного тону.

*) Записано в Шишацькому районі Д. Драчем. (Соз „Червона долина“)

— Да... — сказав він. — Село наділило нас доброю землею, працюємо в гурті, затого й копійчина заведеться, то чого-ж нам і трактора не прикупити.

— А для чого ж то?... — вже зацікавився дядько.

— Ех ти нетяма! — розсміявся Онопрій. — Та це-ж такий бовдур, що подупить шість плугів, до обіду гони тобі впоре!.. От ти і понімай — черкнув він пужалом по хвості своєї конячини, — що й скотинку цю не будеш мучити і руки не натрудиш.

— Звісно, вів він далі, — на осібному цього не доскочиш. Що й грошей дідько ж не позичить, та й що робити з трактором, коли в тебе того поля кіт наплакав?

А хіба що, по широкому любить він ходити? — прикинувся дядько.

— Та ще і як — вигукнув Онопрій. Простору йому дай, так він і спочивку у тебе не попросить!..

— Он як!..

— Та вже-ж!.. А з своєю цариною і не потикайся. Управиться тобі і носа не поспієш втерти.

— Ну, чи бач моя матінко! — вже широко дивувався дядько.

Вони помовчали трохи і полізли за кисетами. Онопрій набрав добру пучку крошеного вигрину й згорнув товсту цигарку з сірого цупкого паперу. Густий дим ураз оповив увесь віз і згодом протягся довгим пасмом, що розвітрилось аж за третьою підводою. Дочка й дружина закашлялись і стали вихати навколо себе якоюсь одежиною, згадуючи при цьому чортового батька, який видумав цю погань.

— Ну от і добирай ума; не рада з трактором возжатись на осібному, — знову почав Онопрій. — Хіба що грядки виореш за клунею, та доки баба борщ ізварить то й царину свою об'їдеш. А далі, значить, став його десь у повітці, щоб було на чому мостити гнізда горобцям. А воно не гоже такий машині здря стояти, бо на те до неї ума й рук прикладено, щоб вона працювала.

Скоро вони підїхали до Вовчих вибалків, і дядько похапцем скочив із воза.

Онопрій гукнув йому в слід:

— Гляди ж там, як у хутір прийдеш, бери своїх за барки, щоб спрягалися у соз. Скажи, що Онопрій Кудь прийде їм допомагати.

Дядько спинився на хвилину і пробігши очима по возах, здивовано повів плечима.

— А не дуриш?... Мо, оце під хуру куди їдете?..

— Дяки тебе удурять! — образився Онопрій і шарпнув віжками, по своїй конячині.

Незабаром валка вибрался вгору, і за якусь часину доїхали созівського поля.

Ген перед очима послалися жовтосірі смуги спілої пшениці; де інде маячила голівка ясносинього будяка й видавалась чепурною дівчинкою, що пустуючи виглядала з пашні. Повні товсті колоски настовбурчили короткі вусики й обважніло, ніби похмуро, дивилися

в землю. Інколи повівав легенький вітерець, і тоді вони ворушилися, схиляючись один на одного й ніби перешіптувались про щось вговане і цікаве.

Царина займала великий сугорбок, що лежав між битою дорогою та глибоким яром; у ногах були громадські луки, а на горі за созівською пшеницею пішли вже землі Климіївських селян.

Вози з'їхали на межу і опинилися.

Кілька дядьків наскоро приладнали коси й пройшли по одній ручці, щоб було де розташуватися з возами.

Тоді Онопрій підняв прапора вгору, а Шрамко видрався на воза і привітав созян із жнивими.

По цьому розбилися на кілька груп і удалися до роботи.

Косарки стали край дороги й пішли кругом гін одна за одною, стрекочучи на ході як верткі сороки; за ними пробралися тільки в'язальниці та підлітки, що гребли за снопами.

На других гонах поруч косарок вишикувалась перша група, перед якої вів сам Шрамко. Дев'ять кіс, вступаючи одна за одною, запорювалися в густу жень і клали товсті покоси.

Косарі взялися до роботи з запалом, з ранковими свіжими силами й, широко замахуючись, наступали один на одного.

— Гей, — кричав задній, — піддай жару, тікай з ручки, бо покалічу п'яти! Йому відповідав и жнивварськими дотепами про перепилицю, що закаляла покіс, і по валці знімався сміх.

На середині гін спинилися мантачити коси. По царині розлялося жалібне скиглення, ніби десь близько отут чавали зайців.

Ім відповіли в одному, далі в другому й третьому місці.

Скоро ж мантачки дійшли п'яток кіс, як те скиглення обернулось на приглулене харчання, що часом уводило в оману недосвідчену молоду перепилицю.

— Ну хлопці, — гукнув Шрамко, затискуючи мантачку в правій руці, — косіть добре, поки не припікло у спини, бо там диви й бочонки спорожніють зразу!

Він опустил кісде долу й з гиком ударив по густій пшениці. Його плечі схилялися навкис і раптом вирівнявшись, перегнулися в інший бік; слідом за цим до покосу ліг новий оберемок колосків, свіжих ще, гордих і ображених наглою смертю. З кожним вдаром коса одлігала назад, мов уражена у саме вістря й знову ховалася в зеленкуватій прорісті. Шрамкова спина напруженно зігнулась і ніби погорбла; біла сорочка на його плечах пересувалась з одного боку в інший; він ступав повільно, дрібними кроками приминаючи свіжу стерню.

На межі сіли біля кушок точити коси. Спочатку їх обмили тугими віхтиками, потім узяли на бруси. На цей раз вони тонко заплакати.

Тимчасом в'язальниці відстали далеко позаду; жень була добра і вони не поспівали за свіжими косарями.

За покосом ішло по одній жінці. Кожна старалася випередити іншу й чи не першою вийти на край.

Вони працювали весь час ізгнувшись, припадаючи до землі й беручи на руч товсті покоси. І тільки час-од-часу розгинали спину, коли треба було скрутити перевесло; але знову нахилялися притискуючи коліньми сповитий сніп.

Вони дісталися межі, як косарі вже перекурили й поверталися до нових ручок.

За якусь годину сонце підбилося високо вгору й сливе стояв над головою. Широкі лани взялися чистим золотом і запашили духом присмаглого зерна.

У повітрі загомоніли, тонкі голоси невидимих комах і поєднавшись завели пісню, що, наче б металеві струни, дзвеніла над головами жінок.

Над луками перелискували золоті стяжки. Зрідка вони щезали мов би наполохані зайдою — вітром, і знову бавились, сповнюючи прозоре повітря мерехтливим цятками.

Раптом до гори знісся сірий чубатий птах. Він крикнув летючи, потім зробив кілька закрутих колін, і завмерши на якусь частину у повітрі, стрімголов упав на пашню. Там він знову крикнув, підбиваючи й інших на веселі вправи.

Невдовзі сонце стало дошкуляти жінцям. Розпечене повітря ніби обпикало в грудях і щочасини викликало спрагу. Чоловіки подавали з возів широкі солом'яні брилі й поскидали з себе верхні сорочки.

Однак пронизливе сонячне проміння стало гостріше й наскрізь промикувало розімліле тіло. Гарячий піт скочувався з лоба й заливав очі. Повохклі сорочки до спини й ніби сковували все огруддя в тузі обручі. У роті пересихало; часом перед очима починали плагати маленькі сонечка з темносиніми прозорими берегами.

В'язальниці поралися мовчки; обличчя їм поналивалися кров'ю й потемніли. Важка задуха, що йшла від розпарених покосів та сухий давкучий пил пашили просто в обличчя й сп'янювали тіло м'ясною втомою. Їхні руки понабрехали, а де в кого взялися виразками, що прикинулись од гострої стерні. Колючі остюки пролазили їм за одіж і боляче лоскотали спітнілу шкіру; судило в попереці від постійного нагинання до землі.

Втім, працювали, як і з ранку, з притугою і сумлінно, і тільки зрідка поглядали на сонце, обмірюючи очима скошену жень.

Перед обідом зробили перепочинок і пішли класти копи. Зморені косарі розправили плечі й знову на гонах почувалася річ. В'язальниці дійшли покосів і удалися за чоловіками.

На гонах заворушилися людські постаті, що пішли в розбрід, як заклопотана комашня. Жінки одійшли вже й знову жартували з косарями. Ті й собі не поступались в дотехах, народжених під час важкої праці й забарвлених гумором.

Скоро присадкуваті п'ятки, що поставили на скору руч в'язальниці, розкидавши їх по всіх гонах, стали зникати й натомість виростали лави високих полукіпків з кудлатими шапками.

Ужинок був добрий; з кожного гектара виходило за малим не сімнадцять кіп. Дядьки повеселіли й, докладаючи останнього полу-кіп'я заспівали косарської пісні про невдаху наймита, що заснув під копами, не дочекавшись на обід.

Цю пісню вчула Христя Чопівна, що куховарила при созі ще з весни, й похапцем стала краяти хліб.

Зголоднілі дядьки й молодичі посунули до возів й накинулись на огірки, примашені олією, що побувала на Сидоровім горищі.

На якусь частину під возами примовкло все, ніби поніміло, і тільки час од часу чутно було чиесь дхніння, що певно йшло від нагальної їжі.

Іли похапки, ледве перекусуючи хрусткі огірки й запиваючи їх перегрітою водою, що стояла в тиквах поруч кожного їдця; дехто мав на оці клепати косу по обіді, інші плекали думку спочити в затінку, що оце завівся під возом.

За огірками Чопівна подала созянам затірку до молока. При цій страві жінці похвалили свою куховарку, а Онопрій пообіцяв висватати її за якогось джиджуристого вдівця, що має тільки восьмеро дітей і пошукує собі чепурної жінки.

Але скоро серед їдців знялося ремство: затірка була гречана, а не пшенична, як на те чекали.

Шрамко кинув ложку на ряднину й гукнув на Мороку, що сидів біля крайніх возів. Він був ще й за мірошника при созі, бо маючи свій млин, що про свій час передав його до колективу, він добре знався на цій справі.

Той неохоче підступився до голови й розгубленно кліпнув віями.

— Скажи Сидоре, — почав Шрамко, — що воно за знак такий: на кіш засипали пшеничне, а з під коша вибрали гречане?..

— Мабуть камінь такий, — відповів Морока.

— Та не сучий тобі камень! — здивувався Шрамко.

А Онопрій тріпнув бородою й стрельнув по ньому очима.

— Гляди, Сидоре, щоб був не змолодось тобі на погане!

Втім поїли й гречану затірку, і за цю сутичку з Морокою скоро забули.

По обіді кілька чоловіка повело напувати коней до ставка, що стояв у яру, поруч созівської царини.

Цей яр злавна условився, як негоже й страшне місце, що ним лякали матері своїх дітей. Звідсіль за поголосками виходили всі вовкулаки та відьми, які мали свою силу чи не на всю округу. Тут же, у різні часи, вбито кількох чоловік, що пізно поверталися із степу.

У час революції й трохи пізніше, в цьому яру переховувалися банди, й довго наганяли страху на всі ближчі села.

Звалася ця місцина разом з ставком та невеликим лісом, що починався з східного боку просто з глибокого рівчака, Кардацьким закутком.

Давно колись, тут жила якась козача родина Кардаків, і од неї пішла назва всього закутку. За переказами родина та добре

зналася з чортами й мала з того не абияку користь. Кардацькі клуні та комори завжди були повні пашні та всякого добра, що їх не зібрати простому чоловіку. Але одного разу вони не дійшли у чомусь згоди, і розгнівані чорти, завітавши глумої ночі, мовляв на добрі посидінки, передушили всю родину, не зглянувшись навіть на дрібну малечу.

Однаке, яр при своїй красі не заслужив на таку славу. Круті береги його, аж до самого дна заросли густою травою, що цього літа ще не зазнала коси. Скрізь були розкидані темносині та ясні квітки, запашні й горді; вони не знали людської потали й віддавали свою незвичайну красу тільки вітровим подихам та нежурним метеликам, що цілими табунами блукали над яром. Уся далечина, аж до крутого звороту, що спадав на очі, як висока стіна, видавалась двома сувіями розгорнутої матерії, з ясними п'ятками по зеленому полю.

На самому дні дримав ставок. Він обріс з усіх боків осокою й замілів уже здавна, подекуди вкрившись густою зеленою ряскою. І тільки біля насипу, блистів проти сонця чистий тиховід, не засмічений баговиннями.

Просто з ліса вибігав невеличкий чурок, і покрутившись трохи поміж вербами, ховався в густій осоці.

У цьому ставку була сила риби, але рідко хто ловив її, бо близько села протікала річка, і не часто кому спадало в голову забиватися у таку даль.

На заході яр закінчувався сизими дубами, що починали рости з глибокого дна й поступово видалались на царину. Вони мали давній вік і широко розкинули густе віття, укрити обидва схили кучерявим руном. Обрідь пробивалися берест та вільха, з струмкою поставою, що наче молода дівка соромливо горнулася до дубового гілля.

Над лісом стояв пташній говір; інколи він примовкав на якусь часину і тоді в повітрі лунало густе дзудіння, що наче йшло з ярового споду.

При березі, на узліссі, росли ще здичавілі вишні, сливи та густий терен.

Проходячи тут, жінці зігнали цілу череду кропив'янок, які не знали страху й позивали собі гнізда просто на землі, під терновими кущами.

— Да, — сказав Онопрій, — не погано жилося йому Кардакові! Тут тобі й простір і пахтливе повітря й царини конем за день не об'їдеш. От тільки не йому віри, щоб чорти його задушили. Коли б не наші хлопці походили біля нього?..

Усі роземіялися.

Напоївши коней, зморені дядьки полізли купатися. Прохолодна вода приманювала до себе й ніби обіцяла тому сил, хто оце віддасть їй на часину своє тіло.

Освіжені жінці стали бавитися, пірнаючи до дна й витягаючи звідти перетліле червоне баговиння. Потім хтось обмазався тва-

нюкою і пішов берегом, улаючи того чорта, що від нього й зазнали кривди покійні Кардаки. Знявся гамір, метушня, ніби на ставку зібралася юрма телят.

Та скоро Онопрій почав гримати на купальників, нагадуючи про нагальну роботу, і вони почали одягатись.

По дорозі до возів, де хто спинився на часину коло Бедратого, що жав свою частину поля близько яру. Він і собі оце клав копи з жінкою та двома дочками. На його ниві було тихо і сумно. Поодаль, на межі паслася стриножена конячина; її заїдали мухи, і вона весь час матлала головою, наче б зарікала Бедратому, що той відбив її од гурту.

Сам Бедратий ходив смутний і невдоволений. Робота не йшла йому до рук. З самого ранку він прислухався до гаміру, який ішов із созівських гін, і скося поглядав на жінку; та одверталася від нього й гарікала на дочок, що наче б то погано крутили перевесла.

Але Онопрій не завітав до нього і попростував з кіньми до свого гурту.

Поруч нього, йшов Грицута. Вони не розмовляли між собою саме з того дня, як одбулася сходка. Мовчали й зараз оце, унікаючи глянути один одному в вічі.

Під кінець Онопрій зідхнув глибоко, і його вуси кинулися в розтіч як наполохана череда.

Він буркнув;

— Так ти, он, який?..

— Який же я. — запитав Грицута.

— Не вдавай дурня... Сам знаєш, про що мова мовиться.

Вони знову замовчали й пішли хуткіше, ніби тікали од прикрої розмови. Та Онопрій не витримав і перегада сказав:

— Мабуть сусід тебе до в'ма призводить!

Ще б то Ворона?..

— Та вже ж не хто, як він.

Тоді Грицута переклав повідки в ліву руку і сказав з серцем

— Слухай, Онопрію, і чого ти поїдом їси того Воронуху?.

Що він тобі заподіяв?

— Та мо' й нічого... Тільки він нам не до пари. У нього інше на умі.

— Ото ж бо і е! — стояв по своєму Грицута, не дослухаючи Онопрієвих слів. — Ганьблять чоловіка, і сякий і такий, однак прийшлося мені до горя, то дехто кирпу почав гнути, а Ворона обійшовся по сусідськи...

— Як?..

— Та отже і як?!.. Позичив сто карбованців на одробіток.

— Чи бач утнув якої гемонський куркуль! — Мало не крикнув Онопрій і на цьому скінчив розмову.

Тимчасом, біля возів уже зібралися до роботи. Молодиці погудували немовлят, що їх принесли з села в'юнкі дівчатка, і поралися біля них, обдислоючи на поворотну путь; вони ніжно заглядали

їм у вічі і обернувшись до дівчаток, строго наказували доглядати хат. Чоловіки наливали воду до кушок і наспіх докурювало люльки.

І за якусь хвилину знову забреніли коси, глухо стогнучи, настовбуристих будяках.

По полудні спека почала спадати. Повіяв вітерець і заснітив небо легкими прозорими хварками. Згодом із Кардакового яру потягло прохолодою і вогким пахом квітлого щабрецю, сонце стало навскіс і вже не так гостро дошкуляло жінцям.

Працювали сливе до захід сонця. Жнива були спішні, і ще до виїзду в поле, ухвалили не гаяти й жодної часини. До цього приєдналися й молодичі, що мали на руках немовлят; вони згодилися працювати нарівні з іншими, хоч сходка й постановила не обтяжувати їх на роботі і не брати з собою у степ.

Повертались у село зморені, сливе тлінні, але всі в доброму гуморі й веселі. Спільна праця остаточно помирила між собою тих созян, що потай мали лихі думки проти свого колективу.

Кожен болів тепер за гуртове поле, вбачаючи в цьому і свій добробут.

VI.

А тієї ж ночі, з созівської конюшні викрав хтось пару ситих коней, що належали Сидору Морозі.

Довідались про це тільки перед світом, коли Халабудний пішов туди, щоб змінити Вовкулаку, який з вечора вартував при конях.

Він знайшов його біля ясел, прив'язаного до стовпа, блідого й ледве притомного. Біля його ніг лежав зібганий рукав од його сорочки, що як потім розповів Вовкулака, стремів у нього в роті ще з самого вечора. Ворітничі од стайні були відчинені на вся й деякі коні позринали з обротьок і паслися на огородах.

Уздівше таке, Грицута кинувся до Вовкулаки й розповів його од віжок, що він був прип'ятий ними до стовпа й за одне поміг йому вийти на чисте повітря. Потім побіг до Шрамка, щоб сповістити про крадіжку.

За хвилину вони знову повернулись до конюшень, залучивши по дорозі де кого з дядьків.

На цей час Вовкула вже одсапався і розказав, що з вечора коли він почав дрімати, до конюшні вдерлося двоє парубійків у машкарах і один з них, вдарив його по голові залізним сворнем. Він упав без пам'яті і вже очутив, як його в'язали до стовпа. Тоді він почав кричати, але на це гук підоспів ще десь і третій, і одірвавши рукав од його сорочки, заткнув йому рота. Потім вони стали одбирати собі коней. Спочатку їм сподобався був Шрамків вороний жеребчик, але скоро воно натрапило на гандж у передніх ногах і взялися пошукувати інших. Якраз упали їм на очі Сидорові коні і вони порадившись недовго вивели їх із конюшні. Згодом він чув, як двоє з них сіли верхи і поїхали дорогою, простуючи на хутори, а третій пішов пішки, умовившись із ними стрітитися десь за серединим лісом.

—По тому він і простояв отак, зв'язаний аж до Халабудного приходу. За якусь часину до цього, йому пощастило випхати із рота рукав од сорочки, але кричати він вже не міг, бо знесилився од віжок та довгого стояння.

Він і справді ледве тримався на ногах і час од часу хапався рукою за тім'я, що скоштувало ції ночі важкого сворня.

Дядьки мовчки слухали цю розповідь і поволі їхні очі запалювались бистрими вогниками, що віщували мало чого доброго. Кожен з них приховував його під від віями й несамохіть стискував кулаки. Хтось запропонував улаштувати погоню; на це охоче погодились і кілька чоловік ізсівши на коней, майнули у степ до серединного лісу.

Одночасно Шрамко послав вершника в район по собаку-шукача.

Але за годину, вже повернулися назад, обшаривши увесь ліс і не знайшовши й сліду Сидорових коней. В районі теж спіткала невдача: собака-шукач полював десь на інших конокрадів, і міг прибути на село не раніше, як за два дні.

Ця подія схвилювала багатьох і породила безліч нових погосок, що обійшовши з кутка в куток перекинулися і на околишні села.

Зі сходом сонця, созяне знову виїхали в поле, але вчорашнього запалу до роботи вже не було. Кожен ходив понурий, роздратований і коли й була про що мова, то тільки за покрадених коней. Жінки бачучи таке, утримувались од жартів і вряди — годи пошепки перекидались якимсь словом. Сам Морока і пари не пустив із вуст. Він що хвилини зідхав і без перестану кліпав віями. Постава йому зігнулася й перепала, а лице поморхло, ніби він не спав кілька ночей. Баби казали, що все це од чорних думок, що напосіли його голову й не абияк турбувалися про його здоров'я.

А вечером, дехто став прикидатись словом, щоб забрати коней по домівках. Мовляв і пес і хазяїн на похваті — бісового батька втелещеться у двір!

Але Шрамко дав на це одкоша. Він розпорядився збільшити нічну варту при конях та загадав зразу ж Вовкулаці приладнати засуви з середини стайні.

Це трохи заспокоїло созян.

Втім розмови за осібні конюшні стали повторюватись мало не щодня. Дехто йшов на хитрощі й попрохавши коня для якоїсь роботи у дворі, вже не повертав його на ніч до спільної стайні. Ці приклади стали наслідувати й інші.

Тоді Онопрій зібрав якось дядьків до купи й вистраив їх за полохливість; ті не сперичались з ним і тут же ухвалили не порушувати стаєнного ладу, що вівся ще од заснування созу.

Тим часом, Шрамко кілька разів їздив до району, щоб прискорити слідство за Сидорові коні. Але завжди повертався ні з чим, бо розшукові не пощастило й досі прислідитися до цього злодійства.

Бін змарнів за цей час і похуд. Вартуючи нарівні з іншими при конюшнях та клопочучись ще біля реманенту, який стояв у його дворі, він щоночі прокидався по кілька разів і біг до коней перевіряти сторожу, то ні, обходив усю свою обору і засинав тільки тоді, як у вікна продиралось передранкове світло.

А за півгодини він був уже на ногах і їхав на жнива, щоб повернутися до дому, як зайде сонце.

Його маленький син, що дуже любляв свого тата за чорну бороду та веселу вдачу, зовсім одбився від рук і перестав з ним розмовляти. Вони стрічались тепер рідко, пізніми вечорами, якщо вередливий сон не встигав склепити дитячі очі.

Жінка й собі стала ніби чужою, мовчучи цілі вечори і тільки плакала інколи, чекаючи на нього до пізніх обляг.

Однаково з Шрамком клопотався й Онопрій. Він і ночі не спав і в день не мав покою, працюючи за трьох та пильнуючи ладу в сооєму колективі, що з останніх днів став потроху занепадати.

Його м'язисті ніби опухлі на суглобах руки, здавалося не знали втоми. Він махав цілий день косою, і повертаючись із жнив почував ще в собі сили поцупити воза на гору, як би на те пішлося, що поприставали коні.

Як і Шрамко, він мало бував дома. Але за ним нікому було побиватися, бо дружина засипала зразу по важкій роботі, а дочка йшла на вулицю, маючи в думках веселощі, які чекали на неї у товаристві подруг та в міру причепливих хлопців.

І він гасав, як молодий хлопчисько, від одного двору до іншого, скрізь приносячи з собою втішне добре слово, ухмилку, заховану в патлатій бороді та ширу породу, що на неї потрібував інколи з'обиджений созянин; він брав на себе обов'язки, яких часто — густо зрікалися інші й не геньбував жодною роботою, яка випадала на його долю.

Часом він заходив у якийсь бідняцький двір і бачучи хазяїна при важкій роботі, ставав поруч нього і засукував рукава — знак того, що він прийшов допомагати.

У таких випадках, він неодмінно говорив:

— Хел.. А ну покури, чодовіче добрий, хай печінка тобі одійде. Ке'лиш і мені погорітись трохи.

Потім жартома брався до роботи і приказував:

— І що то з-за молоду старців водити. Нагуляв, братику, тії сили хоч одбавляй.

Втім з якогось часу і його напосіла журба. Він добре бачив, що спіл між созянами потроху зникав. Крадіжка коней, як і пожежа про свій час наполохали багатьох і прибили завзяття до гуртової справи. Кожен чекав ще якогось лиха і ходив засмучений не знаючи до чого вдатися.

Онопрій часто говорив, про це з Шрамком, і обидва доходили висновку, що всі напасті йдуть з одних рук; хтось домагається збаламутити созян і одсахнути їх од колективу.

І вони подвоювали сил, щоб убачити ворога й за одне зажити того спілу між созянами, що зародився був на жнивах, коли вони уперше потрапили на гуртове поле.

Кілька разів, вони робили сходку, улаштовували в час обіду бесіду, намагаючись розвіяти між дядьків несионтні поголоски, що виходили невідомо звідкіль і як хмара сарани, літали над созом.

Але скоро вони спростовували одну, як народжувалась інша. Якось дісталось Шрамкових вушей, що Клим Мишастий, Воронин зять, підбиває созян вимагати од правління матерії, що ніби то схована у Шрамковій хаті. Созяни не повірили йому, й пристали на ці не закликали, обізвавши його сільською цокотухою але він стояв на своєму й присягався, буцім то на власні очі, бачив як одної ночі переносили з підводи просто у головин двір якісь пакунки, завинені в цупкий папір і дуже подібні до сувіїв ситцю.

Тоді Шрамко пішов до нього й прихопивши кількох чоловік запропонував йому обшукати свою хату. Той зрікся цього, зрікся й своїх слів, нарікаючи, що його обговорили, але став закидати просто у вічі, що ось він з весни працює в созі, а вдягтися і взутися чортма у віщо. Його слова зразу ж дістались усіх закутків, і скоро під Шрамковими вікнами лунала пісня, що її співали п'яні парубки за проводом Воронинного сина:

„Питається дощ в мороза *),
Чи є чоботи для соза?
Нема чобіт, самі лапті,
Розсипється соз на клапті!“.

Іншим разом Онопрій натрапив вечером на гурт дядьків, при якому Вовкула розпинався за своє, ніби то то змарноване господарство і опораджував їх, як вийти із созу.

Він наспів якраз, коли той пропонував уже зібрати сходку й усім миром постановити, що мовляв спробували, а воно важко, то й розійдемося по доброму, сплативши Сидорові за покрадені коні.

Дядьки вислухали до кінця все патякання й обізвали його сутим вовком, що не спускає ока з свого лісу та Чанкайшою, пообіцявши розповісти про все Шрамкові, а Онопрій вихопився з-за гурту й луснув його з опалу ціпком по голові. Він би покалічив його зовсім, та стримовані дядьки, бачучи таке, розтягли їх живосилом, і ледве втихомирили розгніваного Онопрія.

Ці сутички та усякі поговори навколо созу, розкитували колектив і зовні і з середини й завдавали його керівникам не абиякого клопоту.

Так і минули всі жнива.

VII.

Перед молотьбою Шрамко влаштував єднання з Климівським созом. Він пішов на це, щоб обмінятись досвідом із Климівцями

*) Записано там же Д. Драчем.

та показати своїм сусівам, чого досягли вже інші за колективного господарювання.

Климівський сиз існував уже четвертий рік і його вважали за найстаріший у всьому районі.

Одного ранку, в село в'їхала гарба, запряжена парою ситих, буланих жеребців у добрій ремінній збруї та з кількома дядьками, що сиділи один поплич одного, занурившись ногами в пом'яту солому.

Вони виїхали на вигін і, спинивши жеребців біля гурту малечі, що гралася в свинки, почали перепитувати, як дістаться созу. Почувши таке, хлоп'ята покидали кійки й стали змагаться між собою: одні казали, що сиз це — дядько Онопрій і справляли до його хати, інші ж стояли на тому, що треба їхати козачим завулкам, себто поза буртами й просто у Шрамковий двір. Під кінець узяла перевагу друга група й гарба рушила за проводом двох хлоп'яків, що взялися провести Климівців, аж до самого Шрамка.

Однак, решта малят поклали й собі приєднатися до цієї події; вони притоптали друкки й розмахуючи кійками, кинулися навзаводи до Шрамкового двору, щоб попередити хазяїна ї про буланих жеребців і про гарбу з дядьками.

Вони мали прудкі ноги, і скоро з-за бурт викотилась хмара куряви, як Шрамко вже відчиняв ворота, вітаючи гостей.

Вони заїхали у двір і минувши повітки спинилися при загороді

Шрамко привітався до них і, шануючи старий звичай, кинувся розпрягати коней, щоб була подорожні не здумали утікати од його господи.

Дядьки повагом виїздили з гарби й без сорому стали на Шрамка роздивлятися, мов би перевіряючи, чи здатний він вести перед у тім ділі, що на ньому вони спробували і лихого і доброго та однак вбилися в колодочки й господарювали що іншого аж за видки брали!

— Еге, чоловіче добрий, а прикраси де ж ти то здобув? Скавав один з них, вказуючи на синій рубець, що перетяв Шрамкову шок.

— Давна річ, товаришу — відповів той, — ще як з повстанцями ходив проти Петлюри, то ото й доскочив такої циячки.

— Ага!.. Нічого собі чолов'яга — сказав одверто інший. Ну, ну подивимось, як ти господарюеш.

Вони привітались ще й до Шрамкової дружини, що причепурилась для гостей у вишивану сорочку й пішли двором, приглядаючись до сизівського реманенту. Вони зразу ж звернули Шрамкову увагу на плуги, що стояли в підкаті; як на їхню думку, колишні були зависокі й дарма обтяжували скотину при роботі, а лемеші надто випиналися вперед й певно брали тільки мілку борозну, втім, у себе вони орали вже й трійчаткою й п'ятіркою лемешів, при широкій полиці, що звернула тобі борозну на цілих півметра.

— Ваша правда, — відповів їм Шрамко. — Та однак й ми тяжимо до тих трійчаток; поки ж нема трактора, обходимось і на

цьому, що оце поносили з дворів. Трійчатки кіньми не поцупиш!

Він підвів їх до клуні і продовжував:

— Ось і борони у нас ще дерев'яні!.. Проте не судить нас, люди, добрі, на осінню волочінку буде дванадцятко й залізних. Ми їх замовили через район і ось-ось приставимо, як скінчемо жнива та заведуться гулящі коні.

— І ми з того починали,—відповів один із Климівців.—Судити ні за що, аби не тільки не дбали про заробіток, а думали й про те з чим у поле виїхати. Он, ми першого літа зреклися діліжу та бабахнули на всі отих трійчаток!... Втім і не пожаліли, бо другої осені, поле розщедрилось і повернуло втроє!..

Незабаром до двору нагодився й Онопрій. Він певно-недавно підійшов до гарби й почав обмацувати її колеса.

— Хе, біс його батькові, добрі шини—сказав він по часі, обстукавши ціпком і маточину і обіддя і навіть спробувавши нігтем заклепи на цвяхках.—І де їх гнули?..

— У свій кузні,—відповіли йому.

У свій?—перепитав він.—Чи чуєш, Романе, он люди розбагатіли на свою кузню!

А колеса, а гарбу хто-ж вам справляв,—певно міські майстри—провадив він далі, обнюхуючи свіжий клен на полудрабках та милуючись з дубових передків, прикрашених чудернацькою різьбою.

— Свої теслі,—знову одказали Климівці.

Свої?...—аж підскочив Онопрій.

— Та вже-ж, чого звертатись до чужих, коли й на своєму обійтись можна.

— Та так, щоб і не похвалитись,—мовив один з них—увійшли в достатки: є і майстері, й начиння, є де й поклопотатись над цим ділом.

— Ото.—дивувався Онопрій.—Чи ж не казав я—прилучайму й собі Вовкулачину кузню!

Він замов на хвилину, ніби уявки бачив перед очима просторі теслярні, кузню і увесь двір Климівського созу, забудований чепруними кам'яницями.

— Подасті й мені цього діждати!—сказав він очутивши.

Потім привітався до Климівців і запропонував їм свого кисета, напхатого до вінець, щойно кришеним вигрином.

Скоро до села приїхали й робітники з чавунно-ливарного заводу, що вже частенько тут бували й жили на приятельську руч з місцевими дядьками.

Вони підїхали просто до сільської ради, та дізнавшись за єдиния созів, зразу ж повернули до Шрамкового двору.

Разом з ним приїхало ще дві підводи, завантажені якоюсь високою поклажею, що була оповита вірвовками і завинена до верху в сіру парусину.

Вони похвалили і Климівців і Шрамка за це єднання й прилучилися до них, щоб на віч обізнатися на господарстві і, як вони сказали, щоб розповісти про це робітникам у місті.

Їх було шестеро; між ними п'ятеро здорових, кріпких чоловіків, що на відличку од селян жваво рухалися та бистро говорили і одна жінка з великими, у прозору блакить, очима, що наче пестили кожного, хто потрапляв під їхнє саяво.

Вони поділились на не великі гурти й пішли в розтіч. Хто удався до стайні, хто лишився на бесіду з дядьками, інші-ж запрягли коней і поїхали на царину дивитися созівську жень.

Одначе, жінка відбилася од них і поєднавшись з Чопівною, пішла по хатах, навідати малечу та на самоті поговорить з бабами.

А за годину вони знову зібралися на Шрамковім подвір'ї й відкрили урочисту сходку.

Того дня село спочивало з нагоди якогось свята, і селяне почувши за гостей за зацікавившись поклажою, що стояла на возах, валом повалили до Шрамкового садка і як тоді, коли розпалений Онопрій давав бій зрадливій вісмірці, позвисали на тин, товплячись один з перед-одного та нарікаючи на кілля, що де-кому муляло у груди. Одні заздріли і на созян і на Шрамків двір, мовляв ка знакому припала така велика честь, як оді гості та вантажені вози, інші ж мовчки продирались за садка й непомітно замулювались між созянами.

Шрамко повиносив у садок всі стільці та ослони, які були в господарстві, щов бодай хоч найджих привітати по—гостинному; одначе удовольнити всіх не привелся й де-хто сів на землі, поруч із созівцями, що кращого й не бажали, як простягти ноги на зеленій траві. Інші ж удалися до призби, а то й просто стояли, спершись руками на яблунеve віття.

Лишився без стільця й Сидір Морока, що мав оце записати в історію соза урочисті промови, очікувані від ливарників. Він стояв поруч Шрамка, трихаючи на поготові шабатуру з паперами та застружений олівець й безспрадно оглядався, пошукуючи рівної спини, де при нужді можна було-б умотитися із своїм писанням. З якогось часу він трохи заспокоївся і вже менше побивався заповраденими кінцями, а сьогодні з такої негоди й поготів був у добромум гуморі і весь час упадав біля робітників, не скривжуючи їх мовчанкою і на одну хвилину.

Першим виступив голова Клинівського созу. Його спільники, рівні високі дядьки, в сірих чамарках, на опашки, стали поруч, ніби оце збиралися проказувати за ним слово в слово. Вони спокійно дивилися на гаймін люду й час-од-часу поправляли на собі чамарки, що неслух'яно сповзали з плечей.

— Товариші, і дядьки, — почав він, — Клинівці вітають Вас, і радіють з того, що й на Вашім закутку повівся колектив!

При цих словах, Сидір Морока, що під кінець приладнав свою шабатуру на розвітті старої яблуні, раптом одірвався від писання й заляскав у долоні.

Але дядьки ще не знали на цім новім звичаї, і його ніхто не підтримав. Навпаки, де-хто посварився йому, щоб він не пустував інші—ж пирскнули від сміху й докірливо похитали головами.

— Тепер уже так пішлося, — продовжував Климівець, — що й сорока по іншому гнізду собі мостить, а нам і поготів треба на нове повертати

Він вихнув рукою в бік своїх дядьків, що запишавшись, спустили очі долу.

— От і ми злиднювали, бідкалися, але приїхали робітники з міста та й кажуть: доки Ви свої припічки обтиратимете, спрягайтеся до гуртового току, а там як що, то й ми вам допоможемо.

— І ніде правди, діти, — сказав він перестоявши трохи, — допомогли і добрим словом і де чим іншим, що здалося у господарстві. А тепер ми живемо, що й вам би повчитися на наших колективі. Ми маємо у себе будинок колективіста. понавчили грамоти дядьків, готуємо для себе агронома, що десь аж у Харкові вчиться на наші гроші, та й за роботу не гудемо себе; ще й цього року зібрали таку жень, що й держава поживляється від неї і ми в достатках будем.

Він скінчив, запрохавши созян одвідати незабаром Климівку й на віч перевірити те, що він сказав.

Після нього, виступив бригадир од ливарників, присадкуватий товариш з подзьобаним віспою лицем та покаліченими пальцями на сухій жилавій правійці.

— Класовий ворог, — сказав він, — намагається з усіх сил, щоб зірвати наше будівництво й не випустити пролетаріят на соціалістичну дорогу.

— Цеб-то, хто? — перепитали його з гурту, — чи не свійські куркулі, що оце наймають молебні на погибель созів?

Пирсадкувати товариш провадив далі:

— Та ми вже враховували ці сили й знаємо кудю вдарити і як з ними обійтись!

Потім він одповів і на доречене запитання:

— Свійським куркулям не до серця ваша згода і хто, як не вони палять ваші хати, викрадають вам худобу, щоб запаморочити боюнливих і розбити ваш спіл... Бо скоро ви розсипитесь, як знову підете до них на повідки!

— Але не тривожтесь, — докінчив він, був-би у вас один дух, а ми робітники завжди на Вашому боці.

Дядьки удачно подивилися на нього і захоплено стали перешіптуватись.

Втім ця промова не дуже сподобалась Сидору Мороці. Як на його думку, вона була замала і дуже проста; принаймні, на таке був зугарен і кожен місцевий селянин.

Потім виступали ще і Климівці, і ливарники, і тутешні дядьки. Вони розповідали за пахіття, умовлялися про спільну осінню сіянку, зобов'язувались навчатися письма, а ливарники радили придивитись краще один до одного, чи не втелещився, мовляв, до гурту, якийсь зрадник, і зробити чистку созу.

При кінці взяла слово робітниця, що приїхала разом з ливарниками.

Вона розгорнула газету й на превелике здивовання місцевих дядьків прочитала, що у їхньому созі панує безладдя, що через Шрамків недогляд крадуть коней з стаєнь, що Онопрій п'яничка розбишака й ледацюга, і як кому й живеться добре, то хіба що Шрамкові, який завалив свою хату всяким добром.

Вона передала газету Шрамкові і додала:

— Та ми вже обізнались з де-шим, оглянувши ваше господарство, а оце просимо й вас розповісти не криючись, про все, що тут списано.

Тоді на сходці піднялось велике ремство. Обурені дядьки сікалися до газети, що вже потрапила до Сидорових рук і кричали, перебранчаючи один одному, що Шрамко зняв із себе останню сорочку. Бодай закупити для созу залізних борін і що не гоже паскудити ні прощо чоловіка, у якого тільки й добра, що цюцька біла хати.

Згодом утихомирились, і дядько в зеленій жілетці, що про свій час намагався одбитися созу, виступив на середину кола.

— Брехня у тій писані, — сказав він, — а за Онопрія то й поготів. Он там сказано, що він п'яничка, а мені й зроду не довелось стріти його за чаркою... Плохий він чоловік до хмелю, хай і громада за це скаже... А про його ледарство судить самі люди добрі: он Бедратий вийшов з созу та засипавсь на своїй нивці. Одначе Онопрій не те, щоб ганити, а пішов йому допомогати. Бач, каже, чоловікові невправка, докосю йому того гектара, у мене руки кріпші, мо'коли й спасибі скаже.

Ця новина знову розхвилювала сходку й зворушила де-кого на запальні слова. Поза тинню принишкли, ніби оце повімили з доброго дива, сам Бедратий, що стояв осторонь од дядьків, якимось вивувато кліпнув очима й промовив:

— Що й казати, путній чоловік!

По часі, прийняв слово й Онопрій. Він прикрив бровами очі й ледве ворухив товстими губами.

— Дядьки і Ви громодяне, з міста, — почав зпроквола й тремтячи всім тілом, — обговорив мене якийсь пройда, щоб виславити перед усім колективом. Ні п'ю, ні лаюся й за гуртове болю душею, та не сплю ночами. Хіба тільки й хріха на мені, що вдарив якимось Вовкулаку... Призвів він на те. Оч дядьки, що були при тім, обізнавали його Чанкайшою. Це була така панія в Китаї, як казав колись робітник од ваших ливарів, що підлабузнювався до робітників, а потім, маючи до них велику лють, застромляла ім ножа у спини. То дядьки й не помилилися... Він живіться із спільної миски й потай гатує нам зраду!..

При цих словах, усі обернулися до Вовкули й стали роздивлятися на нього, ніби він оце вперше потрапив до гурту.

— Втім, — продовжував Онопрій, — нарікаю на свою вдачу, не стримався у запалі, і прошу винесути мені догану.

— Одначе, ж напішіть туди, — прикинулись із гурту, — що ми строїмо нове життя, а вороги торують нас до згуби.

Ливарники й справді пообіцяли списати у газеті про буття созу й спростувати той допис.

Після сходки присадкуватий товариш з подаьобаним лицем по-віз созян до возів і при гайміні люду, передав їм дві віялки, що їх справили робітники власними коштами.

Це зворушило присутніх і дехто, зразу-ж кинувся із двору, щоб рознести по всім селі, що у вазах були не матерія на хліб, як сподівались, а віялки, та ще й такі, що їх не бачили із роду!

Приймаючи їх, Шрамко відповів, що колектив аж он як цінує увагу робітників, і сторидею відплатить їм дарунок, доклавши рук на працю.

VIII.

Минуло три тижні. Про Сидорові коні не було жодних вісток, і за цю покражу скоро забули. Онопрій та Шрамко їздили ще кілька разів до району, але їм відповідали, що, мовляв, дослідили усіх шляхів, обшукали всі злодійські надри, і що коні певно пройшли через зугарні руки і вже навряд чи повернуться до созівської стайні. Напоследок вони посварились там і зареклись далі їздити, поклавши миром напитати для Сидора пару жеребців. За цей час созяни впорядили чистку свого колективу. Як і на те еднання з Климівцями, що відбулося в Шрамковім садку, прийшла сила народу. Невелика хатина селянського будинку та околишній двір не вмістили такого гайміну, і через те де-хто стояв аж на вулиці і звідти через кумів, сусідів та голінних прислужиться кожній новині аби во була вона несподівана й хльостка, прикидалися словом, яке під кінець потрапляло до столу. Чистку почали, як стало поночі й закінчили чи не перед світом. Селяни пристали на заклики ливарників, які у свій час, по-простому розтлумачили про „ворога“ та „машкару“, що він у неї прибірається і охоче викривали окремих созян. Виявили, що Юхим Сюрилко — колишній крамар з містечка, який перебрався в це село чотири роки тому, удаючи злидаря та ніби пошукуючи будь-якого причалу; що Вовкулака, працюючи в созі, оренднував потай землю у селян і мав з того неабиякий зиск; що Клим Мишастий, який бідкав, що ні штанини в нього, ні шкарбанців, жив у добрих достатках і зокрема приховував у своїй хижці дванадцять витяжок, що оце недавно виносив їх на базар, правлячи за пару по десять пудів чистої пшениці. Усім трьом їм приділили чимало уваги й наприкінці заказали дорогу од созу. Перепало дещо й Сидору Мороці, згадали йому і гречану затірку і олію, що ночувала на його горищі. Крім того, Христя Чопівна виказала, що він скуповує на торгах сувії полотна й потім перепродує його втридороги. Сидір мовчки, слухав ці закиди, і скоро почув себе ображеним; він витяг з кишені шкурата ний капшук, напханий пожевклими паперами й, поплювавши в пучку, став розкладати їх перед сторопілими созівцями; потім вибрав один з них і виразно зачитав, що Сидора Мороку ушкоджено в ліву руку на громадянській війні, і прохав по цьому обходитись з ним, як велить того пролетарська держава. Це здивувало бага-

тьох, бо всі-ж знали, що він дістав того каліцтва ще змалку, гепнувши з дуба, коли на великдень драв галечі гнізда. Та нікто не посмів брати під сумнів довідку військового комісаріату, і тільки де-хто перестав звирятись на свою пам'ять. Втім, зважали ще й на покредені коні, і лишили його в лавах колективу, попередивши одначе, що й на нього чекає доля, Мишастого та інших, якщо й далі дуритиме бабів на полотні, чи була завередує млиновий камінь і знову перемеле пшеницю на гречане.

По тій чистці казав Онопрій до Шрамка:

— І з біса ж головаті ті ливарники!. Чи бачиш до чого призвели вони з одного двору вийшли.

Він бідкав:

— І що було-б раніш до цього вдатись!.. Дивись, не знав щипка б на того мутряку та й не червонів би оце перед миром.

Якось у спочивальний день созяни зібрались мазати Халабудного хату. Прийшли всі робочі руки в колективі, за винятком Онопрія, що з учора ще поїхав до району в созівських справах.

Брати добули ліса через земвідділ, і давно позовдили димники та крокви. у старшого знайшлося торішній околот і він ушив уже стріху, а менший очікував на кінець молотби, щоб непитати по людях житньої соломи, бо в созі цього року сіяли тільки пшеницю.

Мазальники працювали поволі, ніби віддихуючи важку жниварську роботу. Чоловіки попідкачували холоші за коліна й місили глину, що її привезили од нетечі, а жінки носили вальки й жартома шпарували стіни.

Діти й собі вешталися поміж дорослих. Ім страх, як хотілося потрапити голими ногами в заміс, чи то віднести якийсь вальок, але батьки гримали на їх і прогоняли геть, наваляючись обмазати глиною. Під кінець вони удалися на тік і там побудували собі хатку, яку й почали мазати, сперечаючись за господаря, що мав в ній жити.

По сніданкові, хтось ізгадав, що в старовину при мазанні співали пісень, щоб бува хазяїн не смутився в новій хаті; і скоро з під стріхи залунала пісня. Виводила й гласила Онопрієва дружина, що з-за молоду ще вславилася своїми піснями. Її горючий голос дзвенів свіжо й бадьоро, мов би оце вчора минуло їй сімнадцять, і вона повертала з вулиці, де щойно вподобала Онопрія. Пристали й чоловіки; менший Халабудний, що й при великій горі не вдався у тугу, підхопив Кудишину пісню, й пустуючи пішов у танець. Його підтримав дядько в зеленій жилетці, і з заміса поде-тілі бриски, що дістали мазальниць і призвели до нових жартів.

На вулиці стали спинятись перехожі; дехто дізнавшись за мазанку повертав у двір і, засукавши рукава, приєднувався до гурту.

Згодом на воротах показався Карпо Ворона. Він зиркнув на созян і невдоволено гримнув на свого цюцька, що намірявся було простувати до Халабудного двору. Потім насунув картуза на очі й почав лагодити загату на тину. Час-од-часу він підводив голову й з низував плечима, ніби дивувався, що юрма, юрма злидарів

яка клопоталася біля Халабудного чати і досі ще стовбичить перед його очима; він бо давним — давно розігнав їх у думках, заказавши їм малятам, співати пісень біля його двору.

Созяни ніби одгадали його й змовившись, заспівали про куркуля, що мав волів п'ять пар та стільки-ж наймитів і збирався селом правити, як би не ті братчаки із комнезаму, що збили йому пиху й забрали наймитів до свого гурту.

Тоді він вилаяв мазальників стидкими словами й сховався за тином.

Пісні та гамір, що йшли від Халабудного хати, діставали й Грицутиного двору, завдаючи господареві великого смутку. Він оце тільки стругав тік біля клуні та ладнав помости для стогів, збираючись найманими кіньми перевозити пашню із степу. Йому допомагали жінка й діти, що весь час поривалися до мазальників і замовкали, як тільки тато кидав на них сердитий погляд. Йому пекло біля серця, що забарився з возовицею, що й молотба уже кінчається, а він і досі не поєднав машини і не одробив на тік жодної душі.

Кілька разів, він кидав заступа й слухаючи пісень, підходив до воріт. Йому хотілося піти на якийсь час до Халабудного двору і прилучившись до гурту, погомоніти за свою невправку. Але він загадував, що там його стрінуть неохоче й навряд хто зважиться впромовити до нього слова. Проте, йому й самому соромно було-б ще заглянути у вічі своїм товаришам, що він необачно одсахнувся їхнього коша.

Тоді він знову повертав на тік і, орудуючи заступом, починав заздрити на Халабудних, що вже прибрали свої хати й потроху заходжувалися біля повіток. Його-ж бо двір був у руїні. Після пожежі він не забив жодного цвяха, не приладнав жодної глици. Ті лати, що їх обіцяв колись Ворона, стояли ще й досі в береснику і вже навряд чи потраплять до його двору, бо сусіда не охоче згадував про свою обіцянку і радив краще пошукати вільхи, яка, на його думку, не боїться шашелів і стоятиме довше ніж його берестки.

Перед обідом приїхав Онопрій. Він ледве розпріг коней, як уже стояв у Халабудновім дворі; його борода закурилась з дороги й ніби посивіла.

— А що я вам скажу, люди добрі, — гукнув він до мазальників

— Та вже щось скажеш, — відповіли йому.

— А скажу таке, що найшлися Сидорові коні!

Він перестояв трохи, витираючи лоба й додав:

— А за одно найшлися і злодії, що їх покрали.

Усі отетеріли на якусь часину, й з такого дива припинили роботу.

Шрамко виліз із заміса і приступився до нього:

— Ну, бо, Онопрію, не дляйся, кажи про що там довідався?

Той подивився поверх гурту, ніби пошукуючи когось очима, і сказав:

— Та таке, не при дворі згадуючи, що не хто, як Сидір по-
крив свої коні із созівської стайні.

При цих словах, Морока, що стояв на хатніх піддашках, при-
сів похапцем, ніби волів цієї часини обернутись на маленьку кузку,
якій щастить інколи сховатися від людського ока.

Мазальники мовчки переглянувшись між собою, не ймучи віри
Онопрійовим словам.

Той продовжував:

— Ого-ж бо, від правди не втечеш. Поїхав я оце в район, та
очікуючи на свою справу, що десь блукала по столах, здібав
знайомого чоловіка з Буланых хуторів. Розговорились про се про те.
Потім почав я йому розказувати про наш соз. Ка'у й коні оце не-
давно вкрали, не дають лихі люди й угору глянути! А чий-ж бо,
коні — перепитав він. — Сидора Мороки ку'я. — То б то — що руку
йому покадзубило? — Та вже не якого — відповідаю я. — Змалку
йому не пощастило на галячих яйцях, а тепер він у нас ходить як
інвалід, що постраждав від білобандитської руки.

Серед мазальників знявся сміх. Шрамко підійшов до Сидора
Мороки й мовчки став роздивлятися на його голі, закаляні глиною
ноги.

Онопрій провадив:

— Але він вирячив на мене очі та й ка'є: Ти, добрий чоловіче,
мо' п'яний, а мо' в тебе язик, як у шептухи, що їй, як не забре-
хати то й у голови низько. Адже коні у наших хуторі, тільки
вони не кражені. а продав їх, сам хазяїн, із своїх рук та ще й за
добрі гроші. Я братіки, і з воза спав, та до нього, ка'у, не мали
ка'азна' що, бо від цього розор нам у колективі! А він в обиду:
Чого ж мені молоти, чого ж мені брехати, як у моїй хаті й мо-
горича запивали.

У гурті загомоніли. Молодиці вдарили себе об поли зачучве-
рілими руками й збившись в опрічне коло, стали гудити й Моро-
чину дружину, що того року захарлала у Педори Задираківни
дві зозулястих курки. Чоловіки раптом насупили брови і пере-
стали осміхатися.

Сидір Морока знову підвівся й задкуючи, слизнув за причілок
хати. Але Онопрій настиг його одним плигом і схопив за барки.

— Не, сучий сину, цього разу не втечеш!.. Ти думав, що Бу-
лані хутори далеко, мовляв за сімдесят верств і сорока не зале-
тить... Аж воно, виходить, маху дав! Ну, ходім до ради. Хай тобі
розправу там учинять.

Він штовхнув його легенько наперед і повів за ворота.

Слідом за ними пішли мало не всі мазальники.

Ідучи селом, вони голосно змагались один з одним і подекуди
кричали, мов би оце вулицями сурганилась весела перезва.

З дворів вихоплювались діти й уздрівши цей похід, прилуча-
лись і собі до гурту.

Онопрій ішов з переду, поруч Мороки, що похнюпив голову,
і осміхався в густу бороду.

— Ну, люди, добрі, — казав він, — клопоту було мені цього літа, не бачив як і бульба на воді здіймається. А сьогодні повеселило, бо хоть дізнався, звідкіль воно холодним дмуло у наш край. Піду такі сьогодні й по сомні, як моя баба не припне до полу!... У раді їх стрів смуглявий літній дядько, що ось уже протягом трьох років головував у їхньому селу. На ньому був рудий картуз з дірками, через які виглядала пасма волосся та закурена сорочка, подерта на спині.

Уздрівки юрму мазальників та Онопрія, він гукнув назустріч:

Що це ти, совіський батьку, цілий пленум ведеш мені на посидінки? Забув хіба, що на селі молотять?...

— Та ні, чого ж мені забути, — відповів Онопрій, — та вже таке таке лучилося, що треба і до ради.

— Ну тоді кажи мерщій, бо я тут на часину, поки віддадуть обід молотникам та перепочинуть коні...

— Та й казати не довго — вів Онопрій, — завелася в наших колективі ще одна Чанкайша...

При цім він штовхнув Сидора наперед до столу й ткнув на нього пальцем:

— Оцей, будемо говорити, колишній товариш, і вкрав свої коні із совіської стайні.

Тимчасом мазальники зайшли до ради й підняли крик, поспішаючи один з перед одного, переказати те, що чули від Онопрія.

Тоді голова grimнув на них і бачучи, що не обійтись часиною, підсунув собі триногого драного стільця, який дуже пасував до його сорочки.

Але Сидір уже оговтався й знову дістав з кишені капшука з паперами. Він вибрав ту довідку про інвалідність і подав її голові.

Той прочитав її і засміявся:

— Е, Сидоре, хто-ж того не знає, що ти на печі лежав, як усе село ходило у повстання... А довідка підроблена. Он знати з — під твоєї руки сліди чужого прізвища, що ти д'овма його й не вибавив.

Сидір мовчки дивився на посвідку, що кілька разів визволяла його з біди, потім звів очі на живаві головині руки й раптом заплакав.

Ноги йому підогнулись, мов би хворому і він упав, хлипаючи, на широку лаву, що стояла при столі.

Але голова, мало уважив на це й суворо запитав:

— Хто-ж тобі допомагав у цій крадіжці?

— Вовкулака, — якось несамохіть вихопилося з Сидорових вуст.

Тоді вдалися по Вовкулаку й скоро привели його до ради.

Він з порога ще побачив розбурханих мазальників та заплаканого Сидора й певно збагнувши про все, хотів повертати назад. Але за ним уже стало кілька чоловік і заслонили приступи до дверей.

— Ну розкажи, нам — почав голова, — як управлялись з Сидоровими кінями?

— Та вже шкодую, що злигався з цим плаксуном, — одповів Вовкулака. — А як управлялися, то певно він уже розляпав.

— Твоя правда, Сидір, наш м'який на вдачу, як до крутого дійде.

— Он, бач, рюмсає, як дівка на батьківських воротах... Ну, а хто ж припинив тебе до стовпа?

— Сидір.

— А синця на тім'я як добув?

— Ударивсь об одвірки, щоб навести обману на созян.

— З дідька кебетливі хлопці, — засміявся Онопрій. — Шкода однак, що зовсім не разсидив своєї голови.

— Коней де ховали?, — допитували з гурту.

— У моїм підкаті.

— І довго там вони стояли?

— Та щось із тиждень, поки Сидір не одпросивсь до міста, ніби по нагальному ділу.

У задніх лавах заворушилися; хтось вилаявся кріпким словом і зідхнув.

— Чи бач, іродові душі, як посміялися з людей, — прирекла Чопівна.

Потім заговорили й інші. У кімнаті раптом піднявся лемент мов би оце змагалось між собою ціле село. Кожен підносив свій голос якнайвище, й несамохіть складаючи кулаки, сікався до столу.

Голова ради підвівсь було із стільчика, щоб запросити до ладу й порядку, але стрів очима роздратовану юрму, дуже й необачну в своєму гніві, що затого впаде ось на Вовкулакину голову й розчавить її під своїми ногами. Тоді він випровадив усіх за двері, лишивши при конокрадах кількох чоловік.

Надворі созяни потроху втихомирились, і дядько в зеленій жілетці сказав:

— А^о воно й правду каже Онопрій. Проясніло якось оце і...

Знаєш, принаймні, хто тебе кусав, то вже іншим разом і кійка прихопиш.

Гнів ім припиниш поступившись розважливості, і вони знову пішли на мазання.

IX.

Як зайшло сонце, Онопрій, і справді пішов на сомові влови, залучивши з собою Петра Халабудного та сусідового підлітка, що був вельми запопадний до рибальського діла.

Ніч видалась темна і спокійна. Дереву примовкли у півні, ніби задрімали і тільки обрідь шелестів якийсь листочок, потрітований крилами підсліпуватого кажана.

Вони сіли під кручею на забильній¹⁾ принаді що лежали на чепах та корчаках і звідки нічні хижаки виходили на пасовисько.

¹⁾ Покинута, забута.

Онопрій запалив люльку й розташувався на кладці, яку зробили ще з весни сільські рибалки, а Халабудний примостився просто берега, поклавши під себе ветху піджачину. Сусідів підліток пішов геть далі, бо мав плохе рибальське начиння, що не діставало дна глибокій ямі.

Вода на річці мов застигла при нічній тиші й почорніла, убравши в себе сутінь, що облягла з усіх боків. З кручі нависло рясне дубове гілля й ніби кудлатий капелюх, упало на прибережну смугу густою тінню. На тім березі ледве бованіло плесо білуватого піску; далі — темнів молодий ліс, що здаля видавався пасмом нерівних пагорбків, мовчазних і сповнених усякого страхіття. Посеред річки лисніла неширока басамань, світліша від берегових тиховодів; там одлискували жовтуваті зорі, що ніби гойдалися у світовім просторі, та упав нерівною цяткою край захмареного неба.

Од води тхнуло перетлітим баговинням та сирісним духом холодної лататі.

Рибалки сиділи мовчки, стежучи за кінцями своїх вудлищ. Халабудний вже кілька разів поривався підсікати¹⁾, але завжди витягав самий гачок, без наживи, і кривдив бубирів, що не вгомонилися за цілий день.

— Ге, брате, розумна пішла тепер риба, — озвався Онопрій. — Не доберу й пам'ятати, що з нею трапилось? Бувало прийдеш на цю яму, то вже чи сидів чи ні, а повертаємся з рибою... А тепер. Чи може пописалася у соз та й полює в громадській особі чи може...

Але раптом його вудилище ляснуло по воді, потім — вдруге, втретє. Він урвав розмову й нахилившись до води, притьмом вхопився за держално.

— Бодай його!.. Коли б ще не образився, що оце нарікаю — сказав він, і спіхом шарпнув вудилище.

— Гукай там як у воду тягтиме. — засміявся Халабудний.

— Глузуй, глузуй, а вчепилось щось добре, — відповів Онопрій.

Він звівся на ноги й тримав уже обома руками довгий посуд, що погнувся як розпарене обіддя. Тонка леса бреніла, січучи на всі боки чорну поверхню води. Навколо стало вирувати. Одначе згодом вудилище виправилось, вода припишкла; сом швидко зморився і вже не чинив жодного опору. Онопрій підтяг його до берега і за допомогою Халабудного викинув на кладку.

— Ну буде юшка, — сказав він задоволено, — та ще чого доброго й хвальби доскочу од своєї баби!..

— Чи, бач, моя матінко, ну чисте тобі порося, — скрикнув і Халабудний, обмірюючи очима Онопріюву здобич.

Сом і справді був добірний. Він лежав поперек кладки, дістаючи пір'їстим хвостом самого берега. Час од часу, він раззявляв

¹⁾ Засікати — стримко рвонуту вудилище, коли починає клювати.

широку круглу пашу, хапаючи повітря та потріпував чорною спиною, намагаючись знову дістатись води. Його стримкі вуса, рвучко ворухилися на плескуватій морді, ніби він гнівався оде і нарікав на своїх поневольників.

Скоро сусідів підліток розвів вогнище під кручею. Тоді до берега налетіло безліч нічних метеликів, що покружлявши якийсь над головами рибалок, потрапляли на полум'я. Вони обпалювали ніжні крильця, заснічені золотим пилом, і падали на пісок. Але по часі, знову підіймалися і перемігши біль, стреміли до блискучого світла, щоб зазнати раптової і хто знає, може й солодкої смерті.

З села потягло запахом горілого кізяка й паленої соломи.

На воді сталі зніматися бульби, і раптом, посеред річки гримнуло із шелестом, ніби з дна піднявся водяний дядько, щоб послухати на часну нічної тиші.

— Короп грає, — обізвався Халабудний. — Час би йому й до водяних підри.

— Теплого літа він гуляє й звечора, — відповів Онопрій.

Потім стало шубовстати під самими вудками, і скоро по всій річці піднявся шелест, ніби хто перевертав човни, чи пливав у воду, розігнавшись добре з крутого берега. Нічна риба вирушила з глибини й пішла вгору жититися повітрям.

Раптом над кручею застогнав пугач. Його голос лункиї і пронизливий збудив сонних птахів, що підняли на якусь часину гомінке каркання. Потім знову притихло, мов-би на ліс упала густа пелена й прикрила забуркану твар.

— Да, — сказав задумливо Онопрій, нібу продовжуючи якісь думки, що роїлися над його головою, — життя наше мінливе, і ніщо вже не повертає назад. Он, бач, посеред річки виглядає корчак; там лежить здоровенний дуб, що ції весни ще стояв на кручі. Його підмила вода разом з берегом і вже не виринати йому з дна, доки й зтрухне. Ось і літа мої доходжали вже... А як би хотілось скинути десяток, другий, щоб хоч разок іще заграло в грудях та подивитись, що воно припаде моїм онукам!..

Він перестояв в задумі, і звернувся до сусідового підлітка.

— Чи ти пак знаєш, хлопче, що з-за моєї пам'яті річка текла аж поза лісом... Га?.. Ото-бо і є, молодий ще ти голоцуцку!

Аж ось роззорилось добре і рибалки зібралися до дому. Кожен ніс по кілька рибин, занузданих під щелепи мотязяною низкою.

Вони вдалися через огороди й за якусь часину дісталися села; а згодом потрапили й на вигін, оминувши ліворуч старе церковне подвір'я.

По хатах деінде миготів підсліпуватий вогник. Вулиця ще не спала; од нетечі долітала тиха зажурна пісня, що її співали дівочі голоси. Чутно було, що вони сидять десь на причілку завіявшись поглядом у нічну темінь і пригорнувшись одна до одної, як наполохані малата. З козачого завулку дунав пронизливий свист, а в сельбудівськім дворі гомоніли чужі дядьки, що напували коней їдучи з міста.

Онопрій ішов позаду інших, занурюючи босі ноги в м'яку і теплу ще од сонця порохняву. Його широка постать, прибрата в білу сорочку, ніби розсовувала темряву й тихо просовувалась наперед. Слідом здійсмався невисока курява, що лягала на придорожню лободу.

Він знову заговорив:

— Люблю, братіки, змалку те рибальство. І били мене через нього, та нічого не допомагало. Бувало, як ще в батька жив, пошлють мене в обід до череди по сусідських корів, щоб пригнав на діиво, а я замість толоки, ьа на річку... І тобі лихо, хазяйки туть кришю од нетерплячки, а я полюю верховодів! Та аж над вечір повертаю в двір, а тимчасом мати вже чекає на мене з прутом. Оце, каже, бузовіре, ти корів гонив і досі?—Хай вони, відповідаю, подохнуть і сусідам, коли своєї не придбали! А ось не краще, мамо, що я приніс оце турбіну риби?.. Буде й на борщ і на печеню...

Він підняв було руку, щоб перекласти вудки з лівого плеча на праве, як з-за бурт пролунав рвучкий постріл і наполохав собак, що нишпорили в буртянім глинищі, шукаючи заживку.

Онопрій раптом примовк і захитався на всі боки, ніби достоту п'яний парубійко, що понукає свогодвору. Його рука застигла над головою, не діставши вудок, які злизнули з плеча і впали додолу.

Він спинився на якусь хвилину й хрипко застогнав, потім упав горілиць, кинувши геть од себе прив'язаних сомів.

Сусідів підліток удрівши таке, закричав не своїм голосом, а Халабудний швидко оглянувся назад і побачив дві постаті, що вдарились вигоном до козачого завулку. Він крикнув і собі од нестями і притьомно кинувся наздогін.

На вигоні враз піднявся лемонт. Десь, поблизу, завалували собаки, сповнюючи повітря полохливим скигленням. Хтось без тям вдарив у дзвін; по дворах загомоніли й розбуджені дядьки стали збігатися на Халабудного голос. Скоро вузький провулок захряс з обох кінців, і втікачам загородили дорогу. Тоді вони кинулися через тини; аж один з них зачепився штаниною за кілок і впав у чужий садок, діставши головою в жалку крапиву. Його підхопило десяток рук і поставили на ноги; то був Воронин син, уславлений забіяка, що на нього плакались удови та сільські дівчата. Незаааром настигли і його спільника, Кліма Мишастого; їм скрутили руки поясами і повели до бурт.

Онопрій лежав широко розкинувши руки і сходяв кров'ю. Його груди ледве ворушилились, а голова схилилась на плече, ніби він оце задрімав. Біля нього побивалася дружина, плачучи над своєю долею.

Він підвівся назустріч дядькам, що вели утікачів і схиливши голову на плече, і тихо сконав. На його лобі застигло дві глибоких зморшки, що збігли аж на перенісся, ніби він досадував оце, що не встиг доказати про свою матір, як та була його пруттом за сусідських корів.

Дядьки тут же обшукали убіників і нашли при Вороненкові нову оповістку, що певно цієї ночі мала потрапити на сельбудівський паркан.

„Оде вбили Кудя — писали там, а далі вб'ємо і Шрамка. Не зважали на Халабуднівські двори, що пішли попелом, то зважте хоч на Онопрієву смерть. Будемо й далі палити і вбивати, аж поки од ваших хат не лишаться одні смітники, а про сози загубіться й пам'ять у наших селі. Начувайтесь! В наших обрізанах ще багато куль“.

— Ні хлопці, — сказав Шрамко, — тепер виб'ємо обрізани з ваших рук! Закажіть їй своїм дітям, як знущатись над злидарем, що пориває до нових берегів.

Іх одвели в сільраду й ламкнули до ранку, приставивши з усіх боків надійну сторожу.

Другого дня, Онопрія ховали за селом на старому цвинтарі, одгороженім від степу глибоким рівчаком та кущами сизого глоду.

На похорони зібралось усе село.

Труну несли Шрамко та найближчі Онопрієві товариші.

Слідом за ними йшла небіжчикова дружина й опираючись на доччине плече, ревне плакала. Її розважали сусідські молодіці, що й самі ледве стримували сльози.

Созяни вишикиувались у лави й несли попереду прапор свого колективу, перетятий упоперек чорною стяжкою та свіжий вінок із синіх степових квіток.

Жалібний похід залюднив увесь вигін.

Задумливі чоловіки йшли мовчки, спустивші очі долу й тільки зідхали глибоко, учувши весь спереду жіночий плач. Молодиці несли немовлять на руках й пожепки розповідали про діда Ворону, що вішався сьогодні ранком, дізнавшись про свого онука, якому не пощастило перестребнути тина й утікти від карі.

За селом їх пострічав дядько з Вовчого, що його Онопрій підвозив колись, ідучи на жень. За спиною у нього теліпалась торба з хлібом, укрита пилом та масними цятками, а в руках був добрий костур, що він прихопив його в далеку путь. Він трохи звняковів, потрапивши на похорони й несміло приєднався до задніх лав.

— Як би оце допитатись Кудьового двору — звернувся він до якогось дядька.

— Для чого-б то?

— Та одразу цього й не скажеш... Надумали, бачиш, ми закласти в себе колектив, а чого починати, то й не знаєм... Так я оце і згадав Онопрія. Ну, думую, збігаю, воно тут не далеко, та й погомоню із чоловіком, мо' й опорадить на щось путнє...

— Ет, чоловіче, Кудя ми несемо до ями, — перебили його — іди лишень он до Шрамка, та зачекай но трохи... Еге, як на лихе пішлось нам, то обійдемося якось і без Онопрія.

На цвинтарі не боло жодних промов. Усі без слів знали, якої втрати зазнало село. Труну опустили під голосне ридання Оно-

приевої дочки та дружини, що під кінець знепритомніла край ями і впала на вогкий глей. Дехто одвертався похпцем приховуючи од інших незвичайні слюзи, що несамохіть бризкали з очей. Усі бо любили дядька Онопрія, і кожному щеміло біля серця, ніби він ховав оце рідного батька.

Після похорон, похід рушив просто до сільської ради, і чоловікам знову повернуло річ.

Вони вимогали якнайсуворішої покути убійникам та підпаливачам.

Геть із села всіх куркулів, що і досі ще знущаються із наших злиднів, кричали одні.

— Кари їм усім за Онопрія! — додавали інші.

— Виселити їх у степи, хай господарюють опрічно від бідноти.

Скоро вийшов голова ради й повідомив їх про арешт Карпа Ворони й інших, що були причетні до підпалів, та вбивства. За одне, він розповів созянам, що Сидір плакав цілу ніч та каювся, а оце признався й за те писання у газеті, що він сам його змитикував, підробивши кілька підписів, як ніби підтримували його допис.

Селяни стали розходитись по хатах, гуторячи про небіжчика та його добру вдачу, що од неї мав утіху кожен злидар.

— Та вже як згадувати Онопрія — сказав хтось, то не інакше, як закласти на його пам'ять нового колектива у селі. Він бо-он як упадав біля цього діла, та через це зазнав і смерті.

— І то правда, — відповіли йому, — тим паче, що й палії пішли на висидку!.. Нікому страхати наших бідаків.

І їхні слова не впали на вітер. Другого дня вернулися до созу Бедратий та Гридута, потім і решта вісімки, що свого часу пішла на осібне. За ними стали прибиватися й інші, і скоро виріс другий колектив що зажив у добрій згоді з старими созянами.

А слава про небіжчика, пішла по всіх селах. Про нього переказували із хатив хату й співали пісень, про веселого дядька Онопрія, що вів перед між сільських харпаків та й зазнав зради од куркульського обрізана.

Грудень 1930 р.

М. ГОЛОВАНЕЦЬ
ПЕС БРЕХЛО

(Б а й к а)

Куркуль Омель Довбня
дістав у кума цуценья.
Ну, цуценятко підросло,
зробився пес Брехло,
такий страшний, кудлатий
(боялось все село!),

на всіх так гавкає було,
проклятий,
що аж луною тричі віддає,
у двір зайти нікому не дає.
Властиво, як кому:
отця Хому,
чи крамаря Мехтодя,
чи куркуляку Перетятка
з поклоном пропуска: — Заходь! —
та ще й полиже ззаду п'ятки.
А що який там дрантогуз —
і не підходь — пірве в-гамуз.

Та — постанова зборів: на суціль!
Пішли хто в соз, а хто — в артіль,
а дехто до комуні підбиває масу...
Омеля зліквідовано, як класу,
лишився пес при обійсті.
А в обійсті — артіль ім. Ільіча...
Отут Брехло й почав:
не їсть, не п'є,
* колгоспвіцям проходу не дає,
кому свитину розірве слабку,
кого укусить,
кого без палиці застукать в кутку,
що той душею перетрусить...
Сусід якось Брехла
став сповідати:
— Та май же совість до громади!
Адже в колгоспі півсела!
Чому й тобі громаді не служити?
Хіба в одне
з громадою
не краще жити?
Ох, бить тебе та бить! —
А пес тихенько одмовляє:
Сусідо, одробляю
Омелькові хліби! —

В загалі боротьби
ми часто терпим болячки всіякі, —
ото старої спадщини собаки
одроблюють хліби.

РАПОРТ ПРО
ШТУРМОКВАРТАЛ

Дозвольте шановні товариші,
Рапорт короткий Вам зачитати,
Рапорт

В коротких цитатах
Покладений на вірші.
Ми Охтирці

Темпів ударних,
Темпів

В роботі ще не згубили,
Та подивимось краще що ми зробили,
Виконуючи

пляни
свої

календарні.
Що ми зробили за місячник цей
За місячник більшовицького штурму?
Тут нам розкажуть досягень акцент
І цифр переконливі сурми.
Поперше у нас

Дисципліна зміцніла,
Порушень служби у нас немає,
Але є у нас

хиб іще низка ціла
Військор — робота у нас шкутильгає.
Перо вибиває тривожну „чечотку“, —
Цифра, мов кара, постала ввічу,
Коли я тривожне оце почув:
Військор робота „тридцять відсотків“.
Але на газету Ви нашу погляньте
Била де треба

В ударний гонг
І падав

Більшовицької
Самокритики огонь

На голови зривщиків і симулянтів.
До речі я теж не святий —
Попався і я на кінець оливця,
Бож не міг „об'єктивно“ прийти
На збори редакції

„Зброя Охтирця“.
Залишим об'єктів квиління старе
Ми питання ставим таким ось чином:
Ік чорту всіякі причини

Ми комуністи

„насамперед“

Більше готовності

Ширше крок

Бо сурма до бою вже скоро покличе

На бойовому зводі курок

Ось де

мій плян

виробничий

СПИРИДОН ДОБРО-
ВОЛЬСЬКИЙ

ШОСТА УДАРНА

(З а к і н ч е н н я)

Кругом, куди не глянеш, одна глибока чорнота земель, як скаламучене хвилясте море. Земля не в згоді з сонцем. Наче осромлива дівчина, вона обережно сприймає спокусливу юнацьку ласку сонця, що щедрими потоками ллє з гори м'яку теплінь. Але земля іскориться. Ще трохи, трохи і блідо-зеленасті ключки зерна полізуть із її глибини вона стане пишна й горда в своїх нових шатах.

Мишко встромляє ногу в стремено, хапається за луку і одним плижком опиняється на коняці. В сідлі він тримається статно, навіть трохи згорда. Коли б під ним не така маслакувата шкапина та більше огрядности, його щонайменше могли прийняти за зава оптималом. Але що таке зав. оптималом? З його покищо досить і бригадира.

Раніш, ніж рушити, Мишко говорить:

— Глядіть же дівчата, щоб до вечора хата була обмазана й натоплена, а казани вмуровані. Ввечері частина бригади перейде сюди.

— Та вже зробимо — верескливо кидає йому Барка Мажарівна. Вона підхоплює відро з білою глиною і разом з маленькою веснянкуватою дівчиною йде до дверей.

— Тільки умові, — обретається до бригадира. — Дівчатам — піч, а хлопцям — піл; і щоб не лаялися, як зійдуться, бо й бригаду вашу покинемо...

— Ну, ну теж знайшлися — сміється Мишко. Потім серйозно додає: — Ми на них штраф накладатимемо...

— Що твій штраф, коли в кешенях у кожного вітер гуляє.

— А ми з заробітку вивернемо...

Мишко торкає коняку під черево, — їде. На бугрі, звідки відкривається панорама на весь Заєрківський кут, він зупиняється й довго озирає види округ. І в той час, коли він дослухається голосного верещання жайворінок, що тоненькими дзвониками збуджують степ, зір його жевріє неясною теплою радістю.

Не пізнати Заєрківського Кута! На десятки квадратних кілометрів розсипалися бригади оптималу. Суцільною масою машин жоней і людей колони сіячів упевнено креслять далекі гони. В їхній важкій ході, стільки холодної твердості, що здається, ніби вони хочуть проламати твердий неприступний мур. А між ними на чорному тлі землі, сіріють лави волочільників. Довгими зігнутими ключами вони розсипались як журавлі, що забарилися в холодному краю і поспішають до нових осель. І всюди, куди сягає зір, — рух і метушня. Людина за людиною, колесо за колесом, колона за колоною. Упевнено, спокійно, твердо. Не сажнями, навіть не гектарами, а широкими ланами міряють оброблене поле.

Отак ступає п'ятий оптимал!

Мишко пригадує минулу весну. Тоді тут працював розпорошений, закинутий серед безбережного степу „самоличник“. Який же він тепер видається жалюгідний і нікчемний у своїй крихоборно-власницькій потузі.

На пополястій, збитій стерні колона букерів креслить чорну рямку ріллі. Мишка ще здалеку бачить, як його поява вносить ожвавлення серед хлопців, — вони швидше підганяють коні, розмахують руками, кричать:

— Махорки привіз?

— Ку - ре - вал..

Махорки!..

Мишко стривається з колоною і їде поруч. Він помічає, як на обличчях товаришів пурхає скрадлива іронічна посмішка до його, що сидить на сидлі, ніби справжній начальник.

— Оселедців привезли зі штабу — каже до товаришів, — а сахару нема й чаю нема.

— Плювати на твої оселедці — кидає скептично Володько Писарчук — штурхаючи істиком по полицках букера. — Ти нам курева дістань — а то забастуємо, побачиш...

— Ну, ну, ну, ти там баглаїв не строй, який ранній — осаджу його Мишко.

— Забастовку, не забастовку а як не привезеш махорки, то візьму та й покину курить — говорить Джміль, поцьовкуючи батоном.

— Ото завгориш... Ха-ха-ха...

Один по одному орачі підходять до Мишка й починають торсати його на всі боки. Наче зголоднілі діти, вони скаржаться стомленими голосами, що в їх брентить і просьба і роз'ятрений біль.

— Без хліба будемо, а без табаку пропадемо. Ти нам хоч пачку на всіх...

— Ну, вже дурнів нема сидить без хліба — скептично посміхається хлопчина, підперезаний червоним поясом. — Як на мене, то хоч би того курева й по вік не було.

— Ти вже цить, сосун — осаджу його чийсь грубий. голос — Не по тобі випивка.

Мишко сам не курить і йому незрозумілі муки безталанних курців, але він їм співчуває. Він сьогодні поїде в штаб і коли там є хоч абищо, то вирве... Обов'язково вирве...

Проте Володькові Писарчуку Мишкових запевнень не досить. Хисткою ходою він наближається до бригадира. Ноги йому ледве волочаться, наче виснажені голодом. Вся постать згорбле на і немічна. Сіра паволока відчаю притупила колись жвавий погляд очей.

— Мишко!.. Пропаду!.. Не видержу!.. втечу!.. — вигукує він пораним голосом. — Ти ж розумієш... гадюки такі, ховаються... Ти мені хоч на цигарку привези... Обов'язково привези!..

Із затаєною боязкістю дивиться Мишко на товариша. Жаль і співчуття в його борються з легковажним гумором. Стримуючи себе він співчутливо хитає головою до товариша й говорить: — А ще й взводний... Ну, не падай духом... Достану... достану... хоч крихти, а знайду...

— Ну, отож, гляди...

Володько поволі заспокоювається й переходить на діловий тон:

— Останків букер несправний... На пиріюватій землі з борозни як рак лізе... Треба б замінити. Іде посторонки рвуться... Хіба це посторонки — показує істиком на тонкі вірвечки коло хамута в підручній.

Мишко все записує і обіцяє виправити. Коли повертає від орачів, наздогін йому ще раз і з новою силою сиплеться наказ:

— Про махорку ж не забудь!..

— Гляди ж не забудь!..

„Із цією махоркою хоч на люди не показуйся“ — думав Мишко, підїжджаючи до сіячів. Край дороги, де купами лежать із зерном лантухи, щільною колоною стояло дванадцять сіялок. Важко крокуючи, облиплими землею чобітьми, сіячі розносили зерно. Біля одної купи гурт хлопців про щось сперечався.

— Ну, як вам тут сіється? — спитав Мишко підїхавши до гурту.

— Ти нас про це не питайся — удався до його високий клишоногий парубок, підперезаний посторонкою — зранку було поганенько а тепер байдуже... Тільки от що... Нашот закурить у тебе, новостів нема?..

— Тут за рибу гроші... От лихо мені з вами — заклопотано похитав головою бригадир.

— Да, це брат, вопрос сурйозний... виступив із гурту сутулий парубчак.

— А засіяли багато?

— Гектарів сорок буде.

— Ого-го... А не брешете, буває?..

— Сіємо — не мріємо — тягнув далі парубчак. — Після обїду перший раз стали відсанпути,

— Декотрі навіть кажуть, що треба осадить.

— Підперезаний посторонкою його підтримав:

— Вже дуже на велику спешку взяли...

— Що, що там наш опортуніст пропагандирує? — встряв у балачку Циганок. — Ще й ноги не розійшлися, а він уже не спешку жалобу...

— Ох, ти уже швидкий!.. Гляди, щоб тебе Кость Наріжний під сошники не поклав — звисока глянув Клишоногий.

— За що? — не зрозумів Мишко.

Циганок підсмикнув штани, почухав за коміром і, розтяжисто посміхаючись, заговорив:

— Забери ти, будь ласка, к трясці од мене цього куркуля.

— Якого?

— Та Костя Наріжного. Ти ж розумієш, ми його кіньми сіємо. Так ніокнуть, ні батогом до коняки не доторкнись. Наче воно якась неприкосновенність у його.

— От задача — зареготав підперезаний постронкою.

— Циганок за головного і хоче швидко, а Кость його за полихає.

— А що ж я справді, агітувать їх буду? — заговорив Циганок. Там одна така товстошкура, що для неї батіг, як скажемо, для тебе попава молитва...

Кость засипав у ящик зерно, а сам не переставав дослухатися, що говорить Циганок. Випорожнивши лантух, він кинув його на шлях і закрокував до гурту. Обличчя товаришів повернулися до його.

— Мої коні проворніші за тебе, — кинув похнюплено до Циганка, — і нічого їх переіти.

— Циганок враз настурбачився:

— Чули? Його коні... Не колхозні, а його... Ти мабуть і в ударну пішов, щоб тільки коло своїх коней бути. Що, не правда? Хлопці, хто бачив як Кость на зборах руку підіймав? Утримався, — канешно... а в ударну пішов.

— Ну, ну... ти не насадай на його — поважно заговорив тонконогий. — Ти вже хочеш, щоб усі на сто процентів тобі були...

— А так, на сто... — твердо одрубав Циганок.

— А хто сам замість дежурства у Параски проспав?

В гурті знову вдарив сміх.

— Параска одно — заговорив переконливо Циганок, а політичеська убежденность друге... Що не правда?...

— Правда. — хтось піддакнув поважно.

Тема була вичерпана; хлопці рушили до сіялок. Мишко на хвилину затримав Костя і тихо йому сказав:

— Ти мабуть знаєш, що вчора заарештували Панька Передерія? Є підозра, що він писав проклямації. Скажи, ти можеш підтвердити, що та, яку я тобі показував, писана його рукою.

На Костевому обличчі промайнула тінь затаєної боязкості. Він неспокійно озирнувся назад, по тому мовив:

— Сказать я могу, а доказувати не берусь...

— Як-то? Значить почерк його?..

— Нічого я не знаю... нічого не знаю... — швидко заговорив Кость і подався до сіялки. Дивлячися йому вслід, Мишко вилаявся мідним, грубим словом.

Об'їхавши бригаду, Мишко подався до участкового штабу. Це був уже справжній хутор, що зусіллями шостої ударної виріс навколо самотньої напіврозваленної хати. По один бік хати стояли в два ряди дев'ять дерев'яних винбарів, утворюючи невеличку рівну вулицю; по другий — база для коней, обтуплена очеретяними кулями й перепрілою торішньою соломою. На підвір'ї колодязь, кілька гарб і всякий реманент про запас.

Біля одного винбарю стояло кілька хур, що їх навантажували колгоспники зерном. Насіння брали просто з-під зоностреба, невеличкою приладу на зразок сортировки), якого крутив русявий тонковусий чоловік. В супроводі двох колгоспників Антін Дерев'янку вийшов із хати й попрямував до винбарю. Один із його супровідників чорнявий, виглядом не то циган, не то молдован тримав у руці квітанційну книжку і, тикаючи в неї ошімком жовтого олівця, у чомусь переконував Антона.

— Забачивши Мишка, Антін ще здалека загукав:

— Швидче їдь! Та швидче!.. Тут брат така новина коли б ти знав...

Він підхопив під руху хлопця й поволик до хати.

— Ось, читай—ткнув рукою в газету, що лежала на столі.

„Високо цап плігає, та все людям на-сміх“—голосно прочитав бригадир.—А, так це про Савку Охріменка!.. От я поміаю!..

Головне що—швидко заговорив Антін,—ударників наплюжить а сам—я не—я польова свиня... І в той самий час на змагання боїться виступить... Так його, нехай знає, тай інших не збиває з пуття.—Перегода всміхався.—Мені тільки цікаво, хто це його так розпатронив, чи не ти буває? Підписано—„Зубатий“.

Мишко нахилився до Антона й тихо проронив:

— Між нами кажучи: це Захарко... не зубатий, а якраз навпаки—Щербатий...

— Ось воно що! Ха-ха ха!.. Так ти передай йому...—реготав Антін.—Передай йому, що дядько Дерев'янка, мовляв, тобі привет посилає... за хороший хвілітончик... Ой, молодець же, молодець!..

По тому вони перевели розмову на інше. Мишко розповів про всі бригадні нестатки—про зіпсутий букер, посторонки, тютюн та інші потреби. Вислухавши його, Антін зауважив:

— Усе справимо, усього доб'ємося, а нащот табачку... самст'ядаю... Може завтра к вечору хоч по пачці на десяток добудемо... Здається кооперація обіцяла...

На останці Мишко похвалився про Костя Наріжного. Він був переконаний, що Кость нарочито не видає Передерія, і як тільки він не підтвердить доказу, Панько знову повернеться до своєї розкладницької роботи.

— Що ж ти зробиш? зрушив плечима Антін.—Буває іноді так, що злодія в-вічі знаєш, а назвати не можеш... Поживемо-побачимо.

Вже смеркало, коли Мишко повернувся до хати, обраної для тимчасового осідку бригади. На порозі його зустріла Варка з дівчатами. — Вони закінчили мазання й чекали з вечерю на хлопців.

— А ну скажи, бригадоре, чи годимося ми в ударниці? мовила Варка, задержувато моргнувши до дівчат.

Мишко зайшов до хати, окинув поглядом піч, стелю, стіни піл, довго й критично обглядав умуровані в лежанці казани.

Він здається не пізнавав старої облупленої хати, господар якої, не мавши надії на дальше володіння, понівечив собі на втіху. Піч була старанно підправлена, діл пошпарований, стіни побілені, вікна витерті. В кутку, де до останнього часу висіла дерев'яна ікона святого Пантелеймона, розташувався з канцелярією Захарко. Пантелеймон пішов на розтопку казанів. Стіл, рахівниця, кілька аркушів паперу та ще якісь трафаретні відомості — то вся канцелярія Захарка Щербатого, що був тепер зав бригадного облікового, культпропа й редактора стінгазети. На стіні між двома причільними вікнами висіла розмальована синім олівцем об'ява:

Увага.

Забороняється лаятися неподобним словом
штраф 50 копійок.

В хаті було чепурно, затишно. Пахло непросохлою глиною й свіжим кізяком.

— Зроблено добре — показав рясні зуби Захарко, сидючи коло писання за столом, — хоч до соціалізму ще далеко...

— Правильно, — згодився Мишко, — але ударну роботу видно. Молодці, дівчата!

Варка задоволено посміхалася.

Скоро приїхали хлопці. Входячи до хати, вони зразу ж звертали увагу на почеплену об'яву.

— Не зрозуміло, — казали кепкуючи, — чи за кожне слово 50 копійок, чи за всю лайку гамузом?

Інший піштрикував:

— А ти спробуй, тоді визнаєш.

— А кредит буде? — скалив зуби повновидий Джміль.

— Що це тобі кооперація, чи що?

Варка розподілила оселедці, заварила чай і ударники почали вечеряти. Виймали ворочки, длубалися в них, розшукуючи домашньої поживи. В кого було сало, той ховався подалі від заздрих очей, і мовчки наминав, скоса поглядаючи на товаришів. Сиділи на лаві, на полу і просто на підлозі. В міру того, як голод менше давав про себе знати, починали гомоніти. Перший заговорив Захарко. Обгризуючи іржаву голову оселедця, він скорчив чудернацьку міну й серйозно прорік:

— Кажуть що до штабу прийшла бомага, ніби Параска Мотузчина викликає на змагання Циганка — хто скоріше сівбу закінчить.

Жуючі роти пирснули сміхом.

— Дай повечерять Захарку!.. — кинула з печі Варка.
Увесь почервонілий Циганок підвів на дотепу ображений і знічений погляд.

— І як же ти думаєш, хто скоріше закінчить сівбу. Звернувся Мишко до Захарка.

— Думаю, що Циганок.

— А може й Параска пробасив із кутка Джміль.

Джміль правду каже — зареготавп исклюватим, голосом розстрижений конюх. Параска в ударній кончила робить — Казала що на-городи піде...

— А все ти винуватий... — Перебив кар'єру дівчині.

Поглузувавши з необачного конюха, голоси поволі стихли. Коли що раптом хтось зауважив:

— Володьки Писарчука немає, хлопці.

Кожен оглянувся, наче почував, що Володько повинен бути десь тут серед гурту, але його справді не було.

— У четверту по табак пішов — буркнув Джміль, наминаючи за обидві щоки сало.

Сміхотливий голос додав:

— Пропав хлопець, і собаки не загавкали..

Підчас розмови двері відчинилися й до хати увійшов високий бородатий чоловік у довгій сірій свиті і з батогом у руці. Чорна волохата борода, росла йому від самих скронь і була схожа на стару засохлу кураїну. Низько кивнувши головою, прибулий привітався.

— Що ви скажете? — удався до його Мишка. Все обернули голови до порога. На бригадиrove запитання чоловік відповів не аразу. Спершу вимушено посміхнувся, наче йому заважала це зробити колюча кураїна борода, потім раптом випалив:

— На змагання прийшов вас викликать — і розсміявся важким, гучним басом. Добувши із-за пазухи пакета, подав Мишкові.

Балачки на момент стихлилися. Всі зацікавлено дивились на прибулого, нетерпляче чекаючи дізнатись, що воно за один робить виклик шостій ударній.

— Я ж казав — прийшла бамага від Параски — чмихнув у долоню Захарко.

— Савка Охріменко пише... — ознався Мишко. Далі урочисто провадив: — Друга бригада приймає наш виклик на змагання й просить прибути на складання договору.

— Еге-ге, ге...

— Браво!

— Дайош!..

— Не втерпів Савка Охріменко!..

Голоси вдарили нагло дзвінко, як брязкит розбитого скла.

— Пожадуй не втерпиш — моргнув Мишко до Захарка, коли його в газеті якийсь „Зубатий“ протягнув.

Голоси: — А може то Щербатий?

Мишко: — Може...

— А я оце їду за плугами в станицю — почав перегодя дядько, а мені й каже бригадний... Завези, каже, в комсомольську, це ж по дорозі. Так і скажи, говорить, їм: „на змагання викликаю вас“... Після виходу несподіваного вісника, почалося обговорення умов змагання. Збільшували плян засівної площі, зменшували строки засіву, скорочували часи спочинку, ущільнювали дні, години, хвилини. Шоста ударна добровільно брала на себе тягар найближчої роботи, вона сама собі диктувала найсуворішу дисципліну й вимагала від свого колектива найвищої продукційности праці.

Вже багато хлопців спало міцним, солодким сном, коли до хати повернувся Володько Писарчук. Зголоднілий і стомлений, він ледве тримався на ногах.

— Прокляті!— вигукнув до Мишка, що лагодився спати — ішов до них чотири верстви пішки, а вони спаритися, мов дим.

— Хто?

— Та четверта ж бригада... Курить шукав... Ой, смерть моя... до завтра не доживу...

— Он там оселедець тобі хлопці zostавили — байдуже проговорив Мишко.

— Хай вони погниють самі оселедці, не хочу я... У-ух...

— А там он, у правій кешені моєї кожушанки, на цигарку табаку... Я в дядька випросив...

Володько, як злодій, кинувся до Мишкової кожушанки.

VIII

— Вставайте, вставайте, чого розіспалися, як буяри!..

Варка обережно переступала закутані свитами й ряднами по-статі хлопців і злегка сіпала за ноги. Хлопці коцюрбилися від холоду, щось незрозуміло белькотали, потім повагом, неохоче підіймалися зі своїх логовищ.

— Чого влипла, як смола?.. — бурчали.

— Вставайте, світ на дворі... Вже окріп готовий...

В хаті, насиченій холодними випарами, чулося покрекчування, неохоче пересування ніг, зідхання. Хтось солодко позіхнув, другий голос заворив неохочим, нудним підбаском.

— Хлопці, а на дворі що робиться...

Барилкуватий парубчак у важких широких чоботях переступив порога і замахав руками на зразок того, як жінки доять корову.

— Що там таке?

— Сніг...

— Та ну?..

Слово „сніг“ усіх сполюшило. Враз зашепотілися. Натягували на плечі свитки і, збившись купою, товпилися коло дверей.

— Мишко, ти чуєш? Сніг!.. — сіпнув Володько Писарчук за плече товариша, що лежав побіч його.

Мишко схопився, як ошпарений. Застібаючи кожушанку, сонним поглядом дивився на пойняте легким морозцем вікно, за яким тьмяно сіріла пересвітанкова даль.

— Туди к чортовій матері! От іще робота... — хрюпнув дверима й зник.

— Небесна канцелярія раз-у-раз якусь дурницю впоре—міркував Захарко, замотуючи ноги товстими рядняними онучами. Людям сіять треба, а вона-сніг... Бюрократи!.. Саботажники!..

На дворі ледь сіріло. Рвучкий холодний вітер безуважно гнав темні хвилі хмар, що крізь них вряди годи визирав жовтолиций, як китаець, місяць. Зі свого далекого сідала він кидав привітно-міякову посмішку вниз, де навритливо й задеркувато снували срібнокрилі рої сніжінок і з похиленими головами метушилися люди. „Я тут зовсім ні при чому“...—ніби хотів він сказати...

— Ну, хлопці, як вам наравиться?—удався до товаришів Мишко.

— Лихо, а не погода!—чулися лайливі голоси.

— Про об'яву не забувайте, хлопці.

— Об'ява в хаті, а ми на двері...

Ходили навколо хати, роздрочені, з посмішками, з лайкою поглядали на небо, придивлялись до землі, де тонким білим осугом осідав сніг.

— Хто скаже, сіяти можна буде, чи ні?—Джмілью, твоє слово...

В'яло пересовуючи ноги, Джміль сонно посміхнувся:

— Ти мені слова не давай, бо їй право лаятимусь. Ну скажи ти мені якої бенері нас так рано в степ понесло? Це тебе з Дерев'яною мордувало. Виперлися, нехай отут снігом заносить.

— Заткни Джмилеві пельку—клубком підкотився до бригадира Циганок, бо я за себе не ручаюсь. Знайшов кому слово давати. Хіба ти не знаєш, що крім Лазаря Джміль ніякої іншої пісні не знає.

— А ти не висовуйся, штрафна рота—схопив Джміль Циганка за комір.—Він не ручається... Ти подивись на себе. Замерзнеш коло сіялки, як кібець...

Мишко глянув на зіщулену мишаву постать Циганка і тут лише помітив хоробливий, недокрівний вигляд його обличчя.

— Ти що такий? Може малярія трясла?

— Трохи помияла вночі, та то пустяк—проронив Циганок.

— А ще нагогошується—злегка турнув його в потилицю Джміль.—Ви бачили такого!..

Поволі навколо Мишка збирався гурт. Підходили, розмірено ступаючи, одною думою стривожені, як комашки, що їхнє гніздо зруйнувала чиясь зловмисна рука.

Зійде сонце, тоді видніше буде... Біда невелика, що забаримося трохи,—озвався високий тонконогий парубок. Колупнувши чоботом землю, додав—земля примерзла, однак сошники не полізуть, поки мороз не одпустить.

— Істину правду каже парінь,—підтримав його Джміль...

Човгаючи одна об одну халявами, до гурту підійшов Володько Писарчук.

— Дозвольте внести резолюцію—заговорив розпихаючи хлопців.—По случаю снігу ударну розпустить для снабження табаком.

— Мишко: — Чули всі. Голосую. Хто за? Джміль і Володько... Хто проти. Більшість. Хто утримався? Кость Наріжний.

— Кость Наріжний — завжди утримується, — не вчитив Циганок.
— Володькову резолюцію більшістю проти трьох, при одному, що утримався, з треском провалено — оголосив Мишко. До Володька кивнув: — З чим вас проздравляємо...

— Шутки, шутки, а хвіст набік — почувся Захарків голос. — Якщо наша ударна сьогодні не виїде на роботу, може бути суще пострамленіє... Хлопці, ви забуваєте, що Савка Охріменко прийняв наш виклик. — Урочистим тоном продовжував: — Від ім'я редколегії стінгазети шостої ударної — „Передовик“ висуваю пропозицію: загнати у могилу другу бригаду! Я певен, що вони хроптимуть, як степові бабаки...

Тонконогий заматав довгими палуватими руками, голосно закричав:

Провокація!.. провокація!..

— Чого пельку роздер? а ще великий...

— Голосуй. Голосуй!.. — смикав за полу Мишка Циганок.

— Виїжджать і кришка, а там буде видко — гомоніло десяток голосів разом.

За пару хвилин хлопці снідали. Захарко заварив великий лудняний чайник малиновим чаєм і запрошував хлопців:

— Пийте, товариші!.. В кого є сахар — у накладку, а у кого нема — в прикладку. Воно все здоровіше буде...

Похмурі й насуплені виїжджали ударники на роботу. Зі сходом сонця сніг розтав, затужавіла від приморозку земля, важкими комками липла до коліс, до ніг, зривалася суцільною корою на ріллі. Сніг падав, танув, хлопці шулилися від холоду, хекали в долоні, поспішали за машинами, щоб у швидкому русі зогріти вітром пров'южене тіло.

— Хіба це робота, сто чортів!.. — лаялися й поглядали в за туманілу даль. — Це тільки нас лиха година виперла, інші бригади сидять... Нам більше од усіх треба...

Найгірше було сіячам. Коні йшли важко, погоничі тонули в промоклій ріллі, не цілком розтала кора ґрунту забивала сошники. Штурляючи між них істиками, сіялкові лаялися добірною сердитою лайкою і косо поглядали на Мишка.

— Мордує... Не може переждати дня...

Мишко крокував за сіялкою зосереджений, насуплений і злий. На під'южування товаришів відповідав мовчанкою, а коли хто особливо насідав, тоді відбивався пристижливою голосною лайкою. Бачивши ремствування ударників, він нарочито прилучився до сіялкових, щоб своєю присутністю повплинути на баглаїв.

— Записувався в ударну, повинен був думати, що не насіння лузатимеш на печі.

Говорив холодні усовіщальні слова, а сам відчував, як дріжали намоклі від снігу коліна (кожушанка така куца), й колький вітер наскрізь пробізував кепськo захищені ноги. Хотілось тепла, за-

тишку, вигоди... Приводом маячила перед очима балалайка, що так весело розважала своїм під'южистим дзенькотом. І, міркуючи так, ловив себе на гарячому вчинку: „Теж і знайшов про що думати... Тьху!..“

Коли засипали сіялки-підійшов до Циганка. Піддавши лантух Костю Наріжно у, Циганок стояв, важко дихаючи, і ледве тримався на ногах. Одягнутий у куду світину й напнутий вивернутим лантухом — він промок і трусився, наче витягнутий з ополонки. Сині недокрівні губи кривилися в хоробливу посмішку, в якій відчувалося настирливе бажання загамувати біль.

— Трясе? — коротко спитав Мишко

— Хай би халера на її голову!.. — цокотів зубами хлопець.

— Ти мабуть кидай роботу, та йди до хати. Хай котра з дівчат вийде...

— Ще що скаже — прикро одмахнувся Циганок — Хіба її пересидиш? Я от напнуся сухим лантухом і якось обімнусь.

Вийшовши на шлях, де купую лежали спорожнені лантухи, він вибрав серед них сухий і почав прилаштовувати балахона.

— Циганська кров зогріє — посміхнувся Кость Наріжний до Мишка.

Поки обійшли ще два рази, земля геть розм'якла. Сонце сміливіше виширало з-за жмар, що дедалі ставали прозоріші і легші; замість снігу іноді порскав холодний, але нерішучий дощ. На полі тумани зарухалися, замоталися клубками, сірими, волохатими отарами покотилися до виднокругу, оголюючи чорну холодну землю.

Сіялки запрацювали краще, настрій людей повеселішав. Зрідка залунала пісня, почувалися бадьорі перегуки сіячів.

— Гони Циганок! — кричали хлопці, — а то змістимо тебе з голвного.

Циганок хльоскав коні й поспішав уперед, а Кость дивився на його невдоволеним поглядом, затаюючи злість.

Мишко лишився на шляху і не переставав дивитися в сіру даль до розкопаної могили, де вчора працювала друга бригада. Тепер там крім одноманітного моря ріль нічого не було видно. Ясно, що Охріменкова бригада спокійно спочиває, вичікуючи поки настане погода. „Бач, який розумний — думав Мишко про Савку, — Захарко мабуть не дарма віщував про бабаків“.

Він сів на коняку й подався до орачів. Біля букерів йому довелося витримати цілу баталію.

— Що це за порядки! — навідав на його Володько Писарчук. — Друга бригада власті совєцької не визнає чи що? Та хіба тільки друга, інших теж не видно, а туту іще курить хочеться хоч плач...

— Не видно — згодивсь бригадир — Я зараз поїду, розколюшаю...

— Ти от що, зупинив його Володько — Пустим мене в станицю... Правду тобі кажу — далі не видержу... Хоч би де на цигарку... — озирнувся помутнілим поглядом навколо себе...

Мишко насупив брови:

— Ну, ну, не строй дурину. Сьогодні над вечір Дерев'янка обіщав, а я поїду...

Біля двох хат, де розташувалася Охріменкова бригада, крім коної коло ясел і двох конюхів не було нікого. Мишко зайшов у першу хату й на порозі остовпів. Збуджуючи меланхолійну тишу, на широкому полу похрапувало чоловіка з десятків людей. Група вусатих дядьків, умостившись біля лежанки, грали в хвильки. Сам Охріменко з заспаними очима сидів край столу й обережно виклапував на рахівниці.

— Проздравляю вас! — голосно мовив Мишко, ляснувши себе по халаві канчуком — Проздравляю!.. Дядьку, Савко, це ви так до змагання готуетесь? Здорово, здорово!..

На полу почулося шарудіння. Дядьки, що грали в карти, скинули очима на прибулого. Чиясь занесена над головою рука з бубновою дамою застигла в повітрі. Охріменкові вуса засовалися наляканими тарганами, і він шпарко схопився на ноги.

— Звідки ти такий зірвався?.. — кинув до Мишка.

— Хороша річ!.. Люди сіють, а вони в хвильки ріжуться та храплять мов кнурі...

— Хто сіє?

— Ударна сіє...

— Та ви що, показилися?..

— А ви з глузду з'їхали?..

— Тьфу, на тебе!.. — зо зла плюнув Охріменко й на всю хату закричав: — Ну, ви тут!.. поразвалювалися!.. До конюхів крізь вікно гукнув: „Лаштуйте скоріше коні!“

Вислоухий рижий дядько, підвівши скуйовджену голову, почув потилицю й солодко позіхнув:

— Та й спить ж під таку погоду, матері його хиря...

В хаті зашамотались. Почулося сперчання, стриманий сміх, сердите бунчання.

— Приперла його лиха година...

— Сьогодні ввечері приїдемо договора підписувать — кинув Мишко до Охріменка. Повернувся і швидко вийшов.

У штабі Мишко побачив майже ту саму картину. Щоправда, тут не грали в хвильки, але настрої у багатьох був сонливий. Оточений колом дядьків, Антін голосно читав газету. Уздівшись Мишка, він радо привітався й заговорив:

— Підкузьмила нас погода... Як ти думаєш, у завтра можна буде сіяти чи ні?

— Не знаю як ви, — удавано байдуже відповів бригадир, — а ми й сьогодні сіємо...

Антін раптом ухопив обіруч свою голову і наче на гвалт закричав:

— Страмота на мою голову!.. Що я чую!.. Народ... обернувся до присутніх. — Скоріше сюди бригадира третьої бригади... Та чи не брешеш ти бува? — недовіриливо глянув на Мишка. І бачивши, як той заходиться сміхом, затував дерев'яною й гукнув:

— Дороги запрягайте! По бригадах поїду...

— Скажи яка сторія — мурмотів згодом про себе, наче виправдувався. — Та як же ви так? І сіялки не горнуть? А я подивився вранці — земля примерзла... Яка там, думаю, сівба...

Поспішно застібнув свитку, накинув венцераду й зник за джерма.

Повертаючись назад, Мишко дорогою роздумав, у який би спосіб ліквідувати тютюнову кризу. Справді хлопці до того знервувалися без курева, що між їх хоч не з'являвся. Вони перестривають всякого перехожого чи проїжджого і ледве не христом богом молять почастувати тютюном. Особливо ж його тривожив Володько. Останнім часом він справляв таке вражіння, що ладен іти на найтяжчий злочин.

Роздумуючи так, Мишко доїхав до своїх орачів.

— Ти там Володько не бачив — гукнув до його ще здалеку один з погоничів.

— А що?

— Та він уже з час буде, як без сліду змився. „Оце то так“? — подумав боязко бригадир. Ну ясно, що тютюн виною. Але що ти його зробиш?

Після Мишкового від'їзду Володько Писарчук обійшов ще два рази загінку, потім увесь намоклий і безсилий сів на край шляху і сказав: „Більше ноги не носять“.. Букери пішли в другі гони, а він самотньо залишився сидіти. Праворуч від Степняківської межі до його наближалось дві хури „Ну, — думав, — коли в цих дядьків не буде закурити, втечу“... У проїжджих тютюну не знайшлося. Все ще не втрачаючи надії. Володько вирішив пройти гін зо двоє до великого шляху, де часто траплялися проїжджі. „А може ж таки добуду“...

На гостинці простояв добру годину. Відчуваючи, як туманіє й стукотить в голові, нервово крокував край шляху, ладен від якогось напевного гризучого чуття заревти в злобі і відчаї. Нетямучим зором божевільного блукав по всьому виднакрузі поля в надії, що ось-ось з'явиться його рятівник.

Ба раптом у далені показалася темна пляма. Пляма поволі наближалася, виростала і згодом Володько міг розібрати дороги, запряжені парою коней, а на дрогах людину. Прожогом кинувся назустріч.

— Що, може під'їхати хочеш? — спитав співчутливо візник, закутаний у чорну волохату бурку.

— Та ні, дядьку... Мені б закурити... може в вас хоч недокурочок є... — ледве видавив.

— Є... — байдуже протягнув стрічний — я в цьому без інтересу... Я зроду некурящий...

Володько ладен був накинутися на дядька з кулаками за його нечулу, байдужу мову, що звучала незаслуженою образою.

Він знову почав ходити край шляху, потім зупинився, подумав, оглянувся і закрокував до станиці. Спочатку йшов повагом, що

хвилини оглядаючися на покинуту в далені бригаду, але щодалі, то більше прискорчував кроки і лише одного хотілося: якомога скоріше побачити станичні оселі.

Єдина надія Володьки була на свого дядька, Феодора Сластівона, що завжди сіяв тютюн і ніколи не відчував у ньому кризи. На нещастя парубок мав необережність посваритися з дядьком через якусь дрібницю, і тепер відчував ніяковість при мислі вдатися до його з прозьбою. Але настирливе бажання зламало самолюбство. Вдома Сластівона не було, а без його ніхто з хатніх не поважився задовольнити Володькове прохання. Парубкові довго довелося поблукати по станиці, поки нарешті натрапив на родичів слід, що вів до управи колгоспу.

Штаб колгоспу по-старому метушився, ліквідуючи недавню організаційну кризу. Голова артілі квапив участки виїжджати на степ і коли б не негода, певно декотрі бригади уже розпочали б сівбу. Але зави оптималами не поспішали: станиця з розгруженими вулицями, де не було розгулу сушливому весняному вітру, ще й досі потопає в невиласному багні. Не подбавши вивезти заздалегідь зерно на поле, інші оптимали й досі не могли розпочати сівбу. Тепер вони усвідомляли свою необачність, та було пізно. Довелося вичікувати поки не протряхнуть непролазні шляхи.

Тим паче здивувався голова колгоспу, коли дістав від Антона зводку проробленої напередодні п'ятим оптималом роботи. Він її одержав тоді, коли розмовляв із двома завідувачами участками й колгоспним агрономом про розподіл земельної площі під чистосортний ячмінь. Голова держав у руках розгорнутий папірець, засвідчений каракульчастим Антоновим підписом, а його чорні очі з насунутими бровами, зосереджено стрибали по рядках.

— Не пойнятно... не поняття... — шепотів він, розглядаючи папірця.

— Що там таке? — обернувся до його високий, тонковидий агроном.

— Ось ви тільки послухайте, що Дерев'янка робить: Підсмикнувши в гору потягнуту на лоб шапку, читав:

„Довошу Вам, що 5-й оптимал геть чисто виїхав на роботу і вчора розпочав сівбу. Збукеровано 56 гектарів заволочено 280, засіяно 195. Люди беруться до роботи жваво. Ударна бригада веде перед.

Бракує махорки й сахару.

Просю розпорядитись кооперації для прийняття мер.

Антін Вернигора

В пошуках дядьки, Володько переходив із кімнати в кімнату, поки не натрапив на голову колгоспа, що саме читав Антонового рапорта. Він став і прислухався. „Ударна веде перед“, — раптом вдарило йому в уші. Почуття погорди і докірливо сорому разом обізвалися в грудях. Володько остовпів, як приголошений ударом. Лякливим поглядом зиркав на людей, що метушливо снували на-

вколо. Ударник... авангард... і... дезертир — за ради якогось поганого зілля!...

Хотів був уже шмигнути боком у двері, як голова колгоспу зупинився: — Ти здається Писарчуків будеш?...

Писар... Писарчуків — захилинаючись пробелькотав.

— А чого ж ти тут? Ваші ж сіють?..

— Та я по плуги приїхав... — збрехав Володько

— І сьогодні теж роблять? — допитував голова.

— Ударна з самого ранку, а за інших не знаю...

— І не горне?

— Поки йшов сніг, було погано, а потім — нічого...

Здивований голова обернувся до агронома і вони загомоніли, часто згадуючи Антона Дерев'янку й Заєрківський Кут. Скориставшись із моменту, Володько кинувся до дверей. В очах так затуманіло, що замало не збив із ніг свого дядька, який несподівано винирнув із бічних дверей.

— А я до вас, дядьку Федоре!..

Вирішив забути стару неприязнь, аби лише виклякати на цигарку-другу тютюну, без якого стало не миле життя. Скаржливим, дитячим голосом просив:

— Дайте вже, будь ласка, хоч абищо, а я вже постараюся якось покинути курить...

Федір Сластівон, рудий вислогубий чоловік, мовчки вислухав небожеву прозьбу, неквапливо дістав кесет і обережно одсипав пучку жовто-зеленої поторти.

— Як треба табаку, то тоді й дядька згадаєш — кинув понуро.

Повернувся Мишко на поле вже геть смеркома. Після вечері хлопці обмірковували Володьків вчинок. „Суворі догана з попередженням“ — така була одноголосна ухвала шостої ударної. Навіть Кость Наріжний при голосуванні не утримався.

IX

День погожий, радісний, дзвінкий. Сонце не шкодує теплого проміння й ллє його на землю гарячими потоками, як розпечена вагранка-мідь. Під ногою лускототить земля, парує соком, тепліною наливається. Запліднений ґрунт, новим життям багатий. Молоде, потужне воно нерішуче волохатить оксамитною габою чорну землю і кличе, кличе до радости прийдешніх днів.

Біля хати скоцюрбленої давниною, як стара бабуся, гамір і метушня. Строкати постаті хлопців юрмляться навколо неї, наче курчата біля заклопотаної квочки. Хтось, голосно регочучи, розповідає веселу пригоду, хтось стиха підвищує пісню; перегуки й розмови сплітаються в один гудливий гомін, що крізь нього проринає дівочий сміх і жарти.

Купа хлопців, що розташувалася на присьбі проти сонця, схоплюються на ноги.

— Хіба ж так співають — каже русявий з потрісканею губою хлопець. Давай на завод.

Він скидає бистрий погляд на товаришів, ніби шукає собі підмоги. Одкашлюється, забирає достойну позу і, підперши щоку рукою, густим, пружним голосом починає:

О, там за-а Ду-

Одним міцним голосом гурт підхоплює:

Ой, там за Дуна-а-ем
Та за тихим Дуна-а-а-ем
Молодець гуля-

е — ...

Моло-
де-е-е-е-ець гуля-а-а.

Пісня вдарила гучним дзвоном, полилася хвилями по полю, збудила степові простори.

Молоде-е-е-е-ець гу
Молодець гуля-а-а
Та молодець гуля-а-а-а-а
Він кри-
чи-ить гука-а-а-а
Він кри-
чи-ить гука-а-а-а.

Мов бджоли на медодай, так хлопці, зачувши пісню, злітаються до гурту. Вона їх стривожує, кличе, молодить. Заспівувач радіє своїй перемозі, і його голос звучить ще повнокровніше й сильніше. Він щільніше прикладає руку до щоки й на всі груди забирає повітря.

Подай пе-е-ре
Подай перево-о-зу

Бадьорий акорд виграє десятками відтінків молодих голосів, сплітаючись у покличну, збудну музику.

— Хлопці! „Молодиця“ їде!

Чийсь наглий крик обриває пісню, що несміливим відлунням згасає в просторі, і зори всіх обертаються до шляху. На гарбі, запряжений парою сірих коней, кілька чоловічих постатів. Молодицю видніше од усіх. Він сидить на драбині, спустивши ноги вниз, а через плече в його засадна трирядка.

— Поганяйте скоріше, — каже він до візника, — а то комсомольці перестрінуть і потягнуть грать.

Але поки дядько, зайнятий розмовою зі своїм сусідою, розшолопав, що йому наказував молодиця, шлях уже перетнув ланцюг комсомольців. Вони зібралися за руки і вичікуюче стоять, з явним наміром не пустити далі підводу.

— Стій, ходу нема!... — каже Володько Писарчук. — Дайош контрабанду, — киває на гармонію.

Молодиця обгортає руками гармонію і згорда скидає жовтими бровами на хлопців. Він розумів в чому річ, але йому зовсім не охота злазити з гарби.

— Могорич поставите — гратиму...

Могорич після сівби... обіцяє хтось, аби що сказати.

Молодиця деякий час кар'южить, поки його хлопці не починають горсати за ноги, потім рішуче повертається й сплигує додолу.

— Так і будь — нічого з вами не вдієш. Надто вже всі хлопці хороші. Тільки умова... щоб увечері одвезли мене в мою бригаду.

— Одвеземо... одвеземо...

Його оточують суцільним кільцем, тягнуть за рукава, підштовхують із-заду, ведуть наче бичка на ярмарок. Він скидає зашібку з гармонії й тугі басы горласто прорізують повітря рокотливим ревом. На відгук їм сполоханими чайками обзиваються тоненькі підголосники і звуки радісно сплітаються в веселому такті марша.

Туди, де сонце сходить,
Рушаймо на борню...

— Шпар нам танцюристої, кат його бери!... — каже Володько Писарчук, розпихаючи довгими руками гурт — Ану, більше круга...

— Молодиця робить рішучий нажим на міхи гармонії й вона рывкнувши важкими басами, замовкає. По тому руки гармоністи несамовито смикнулися врозтіч, а по довгій драбинці голосників наввипередки застрибали швидкі, моторні пальці.

Тай-тай ті-да-ара
Тіда-дай ті-да-ара
Тай-тай ті-да-ара
Тіда дай ті-да-ара.

В такт музиці хльоско заляскало десятки долонь, із задніх лав зірвався високий задьористий присвист.

— Шпар, Володько! Шпар!..

Володько Писарчук виходить на середину. Тупнувши ногою, він злегка підстрибнув, покрутнувся на місці, звів руки до рівня плеч і поплів легкою моторною ходою. Оббігши коло, він часто і шпарно задріботів ногами. По тому мотнув головою, ляснув у долоні, пересмикнув плечима і знову поплів круга.

Тай-тай тіда-ара
Тіда-тай тіда-ара

Спостерігаючи кожен найменший рух танцюристи, хлопці завзято плескали в долоні.

— Володько, а платить хто буде?

— А на чоботи аванцу хто дасть?

Але Володько весь поринає в танок і не чує підколювань товаришів.

— Частішого такту піддавай! — кричить до Молодиці, починаючи з особливим азартом вигарцьовувати ногами. Молодиця з новою силою налягає на міхи; — басы рывкають відривчасто і часто, під'южисті голосники заливаються дрібним стрибунчастим сміхом.

— Лясь!.. — Лясь!..

— Лясь! — Лясь!..

— Оце я понимаю, що да!..

Поки Володько так надсаджується, до кола підходить Захарко. Він хитруватим оком позирає на товариша й вичікує, поки той скін-

чить. Ба ось танцюриста присів на землю, руки йому вперлися в боки, а тонкі палкуваті ноги в важких порижілих чоботях швидко замелькали млином.

— Гоп-гоп!.. Гоп-гоп!..

І враз нахилена парубкова постать втрачає рівновагу і він, недоречно дригнувши ногами, несподівано гепається на землю.

— Оде, то викинув коника!..

— Біс. Біс!

— Похторить!..

На допомогу Володьці підскакує Захарко.

— Молодець, молодець!..—бере він під пахви товариша—за те, що ти так добре танцював, я тобі покажу панораму. Хлопці, гайда за мною.

Гармонія замовкає. Захарко підхоплює Володьку за стан і веде до хати; хлопці отарою сунуть за ним. Біля дверей Захарко затуляє товаришові очі долонею й підводить до стіни. Вони зупиняються перед великим аркушем жовтого переперу, що на йому наліплено невеличкі замітки, писані одноманітним друкарським почерком. На верху аркуша напис:

Передовик

Стінгазета шостої ударної

Під загальний регіт товаришів Захарко розтулює Володькові очі і той деякий час тупо дивиться перед себе, кліпаючи повіками. Перед ним висока тонконога постать людини, що широко розкинувши ноги й руки, мчить пустельним степом. „Рятуйте, хто має в кешені тютюн!“, кричить її розтулений до самих ушей рот.

Над карикатурою три рядки:

„За самовільний ухвал з роботи загальні збори 6-ї ударної винесли сувору догану з застереженням комсомольцю В. Писарчуківі“.

Під малюнком підпис:

„Володько Писарчук виконує п'ятирічку в 4 роки“.

Під пильними поглядами товаришів Володько ніяково посміхається і обличчя йому наливається червоною фарбою. Він стоїть нерухомо, як кам'яна баба. Хлопці сіпають його за плечі, підштрикують дразливими словами:

— Що пізнаєш себе? Ха-ха-ха...

— А ноги в його мов у струся...

— А руки...

Художник із тебе—обертається Володько до Захарка.—Овсі в мене халяви не до половини литок, а аж до колін.

— Го-го-го... — розкочується громовито в хаті. В potwierдження своїх слів парубок береться руками за халяви і підтягує їх до гори. — Ось бачиш...

— Та то не важно — хлепощучись, відповідає Захарко...

Володько деякий час мацає очима по стінгазеті, поки його зір не зупиняється на трьох жирних рядках, окреслених червоною фарбою.

Викликаю

кидаю курити й викликаю піти за
моїм прикладом В. Писарчука.

Степан Джміль

Поволі суворі зморшки на Володьковому обличчі тануть. Він дивиться на Джміля, що заходиться сміхом, і виклично кидає.

— Нахаба!..

— Володьці слабо!.. Слабо!.. Слабо! — котиться припливом свідусіль.

— Слабо?.. — задьористо ощирюється Писарчук. — Ні, брат не слабо. — В кого є карандаш, хлопці!..

Володько стоїть хвилину в нерішучості. За одну мить в його уяві повстають неминучі муки курія, ще так недавно пережиті. Він нервово крутить олівець у пальцях, потім підступає до стіни. Під Джмілевим викликом, де залишено голе місце, його рука лягає на папір і неооковирні літери, чепляючись одна за одну, починають сплітатися в закрундзяний рядок.

Виклик Степана Джміля приймаю

В. Писарчук

— Браво! Браво! Туш!..

— Музико, шпар!..

— Хай живе п'ятирічка в чотири роки!..

Юрба враз заворушується. Вона підхоплює Володьку й Молодицю та з галасом і криком котиться до дверей.

Тай-там тіда-ара
Тіда-тай тіда-ара...

.....

Так проходила неділя, перший день відпочинку з того часу, як шоста ударна виїхала в поле.

Після двох важких холодних днів встановилася тепла сонячна година. За цей час шоста ударна встигла засіяти більшу поло-

вину своєї засівної площі. Це до того окрилило Мишка, що з ним замало не трапилось запаморочення від успіху. В суботу він надумавав був провести на зборах постанову, щоб працювати і в неділю. Дізнавшись про це, Антін категорично запротестував. У важкій шостиденній роботі люди потімилися й потребували відпочинку, коні виснажилися до решти й ледь пересували ноги. Особливо ж знесилася шоста ударна, що не прогаяла даремно жодної години в роботі. Це якийсь день праці й вона могла опинитися перед вибуттям зі строю цілого десятка коней. Мишко довго сперечався з Антоном, поки останньому пощастило його переконати.

У неділю вони поїхали в станицю, щоб розповісти про роботу Заєрківського оптималу. Їх зустріли як переможців: тиснули руки, заздрили, хвалили?

Зовсім по іншому зустрів Мишка й секретар комсомолу. Тепер уже в його мові не було того тону легковажності й недовіря, з якими він поставився до обрання Мишка на бригадира. Молодий бригадир став героєм дня. Комсомольці заворушилися. Того ж дня в двох інших оптималах вони організували нові ударні бригади.

Цілий день Мишка сіпали на всі боки, в штабі колгоспу, в осередкові, на комсомольських зборах. Він ледве встиг забігти до хати, де його мати нагодувала всім найкращим, що могла поставити на стіл і на останці добре вилаяла за його необачну буйну голову. Їй і досі не давало спокою Мишкове самовправство з кленком. Коли б не балалайка, за якою хлопець скупав більше, ніж за матір'ю, то він напевно не зайшов би й додому. Перекусивши на швидку руч, Мишко ізняв з гвіздка невибагливий струмент, щоб дати собі хвильову розвагу. Та тут до хати ввалилася галаслива юрба хлопців, що лагодилися виїжджати на степ і тепер організували ударну бригаду. Вони підхопили його й потягли на збори.

В станиці було чимало новин. День при дні то там, то там на тинах з'являлися підбурювальні проклямації. Одному червоному партизанові хтось уночі провалив голову. Два рази трапилися підпали осель станичних активістів. Коли б не безугавне сторожування, то навряд чи цими двома пожежами обмежилися ворожі виступи.

Тимчасом палії й агітатори старано ховалися. Заарештований, при виїзді на степ в оптималу, Панько Передерій знову гуляв на волі. Єдиний свідок, що міг би підтвердити його злочинну руку на проклямації — Кость Наріжний не зробив цього.

Тоді ж, виходячи з будинку станради, Мишко зустрів Панька. З його погляду повного чорної зненависти, хлопець зрозумів, якого він собі придбав непримиренного ворога. Цей дикий погляд переслідував його цілий день. Зате, підбадьорений успіхом, Мишко міг тепер захопити на степ балалайку, за яку він раніш забував у гарячливій метуші.

Одякокий, темною дорогою, повертався Кость Наріжний на степ. Приїхавши додому вкупі з іншими колгоспниками, він загулявся на вулиці і вже не застав підводи в умовленому місці. Ранкова

дорога його не спокушувала: запізнення на роботу могло знову зіпсувати стосунки в бригаді, які були й без того не блискучі. Але чого саме не вистачало йому в відносинах із товаришами?— думав Кость,— хоч би з тим самим Мишком. Ясно—та непримиренна позиція, яку посів останній відносно Панька. Але й Панька він не виправдовує, навіть обвинувачує. Проте обвинувачує в душі, і тільки в душі. На людях він не скаже, ні за, ні проти. Хай хто хоче сперечається, ненавидить, бореться, а він піде туди, куди більшість—мовчки, покірно, непомітно. „Наше діло сторона“. Хто мовчить, той двох навчить. Такої життєвої „мудрости“ його вчив раз-у-раз батько, тепер уже покійник.

Вперше, як ніколи Кость відчував, що батькова наука починає зазнавати банкрут. Саме життя ось тепер ставить його між двома сторонами, що боряться, й примушує сказати з ким він й проти кого. Сказати голосно, без застережень і одверто.

— Тебе допитував агент?—питав його вдсма Панько.

— Допитував.

— А ти йому що?

— Сказав—нічого не знаю.

— Дурень, по вік нічого не знатимеш. Тягнеш за Мотовилом? гляди, щоб не довелося каятись...

По тому Панько, ніби усвідомив, що хопив через край, і заговорив підслесливо й ласкаво. Несподівано він виявив інтерес до того, як ідуть справи на полі—скільки засіяли, зорали, де працюють, хто яку виконує роботу. Особливо його цікавило місце перебування штабу бригади.

— У хаті Панаса Мостового—похвалився Кость.

— Це, що праворуч від Степняківського шляху, як спускатися з бугра? Ліворуч від Близнякової могили? Поруч із кіпцем?

Думки Костеві несподівано урвалися. Біля хати Мостового, до якої йому лишилося не більше повгін, раптом блиснув вогник. Червоний язик полум'я шугнув угору, війнувся в один, у другий бік, перервався на середині, окутався прозорою тканиною диму. „Певне горить хата“—сполошила Костя думка. Щоб розгледіти краще, він присів на землю. На сірому тлі неба темною плямою маячів контур хати, а по її даху, лиховісними язиками стрібало кошлате полум'я пожежі. Кость кинувся вперед. Не ступив він і кілька кроків, як до його ушей долетів кінський тупіт. Парубок інстинктивно присів на землю. Навпростець через ріллю швидкими тіньями стрібали два верхівці. Кость причаївся. За мить верхівці, щось шепочучись, вихром проскочили мимо нього й подалися шляхом до станиці.

Поки Кость добіг до хати, весь її дах палав у вогні. Проламуючи віконні рями з хати продиралися сполохані, постаті ударників. Тріщали рями, брязкало розбите скло. Людський крик і кінське іржання спліталось в один тривожний гамір. По току розгублено метушилася чиясь налякана постать із порожнім відром у руді і весь час кричала:

— Води! Води!.. Хлопці, води!..

Сполохані коні дико хропли і рвалися коло ясел. Хлопці кинулись їх рятувати. Першим виплигнув у вікно Захарко. Вибиваючи рямю, він порізав собі руки склом, і з них густими чорними патьоками цибеніла кров. Все сталося так раптово, що він не знав, що йому робити і очарміло метушився біля хати. На його наткнувся Кость Наріжний.

— Двері! Двері ламайте!—кричав чийсь розпачливий голос.

Вони рванулися до дверей.

— Замок на дверях! Ключа! Істика!—галасував Захарко, налягаючи плечем на неподатливі одвірки.

Чиясь тороплена рука сунула йому сіялковий ключ. В один момент ключ шурхнув за клямку і залізний прибор проламавши дерево, виприснув із одвірка.

Двері торгнули і розчинилися навстіж. Із хати суцільною масою тіл хлинули люди.

— Дівчат! Дівчат!—чувся в темряві голос Володьки Писарчука.

— До коней! До коней!—вихорися на дворі.

Збиваючи один одного з ніг, ударники покvapно виливалися з розчинених дверей.

Раптом тривожним вигуком забилося в гурті.

— Мишка нема! Мишка!..

— Як нема! Балалайка тут!—озвався тороплений голос із хати.

Розштовхуючи хлопців, Захарко пірнув у двері. Тонучи в диму, що клубочився крізь вибиті вікна, дві метушливі постаті підбирали своє манаття.

— Де він?.. Де?..

— Хто зна... Глянь під піл!..

Захарко в'юном кинувся під нари. Задихаючися в диму, нагнувся і раптом його руки натрапили на щось м'яке.

— Мишко. Чи ти здурів... Погоримо. Чуеш...

Не встиг Захарко докінчити слова, як з-під полу прожогом винирнула, одягнута в козушинку постать, що замало не збила його з ніг.

— Хлоп... хлопці... всі-і... Конь... коні рят-туйте... — крикнув крізь задуху Мишко.

— Всі-і-і... піл-лі-і... — обізвалось поруч його.

Обидва кинулись до дверей. На самому порозі Мишко несподівано смикнувся назад і зник у диму.

— Моя балалайка!

Підскочив до простінка, зірвав з гвіздка балалайку і стрілою вилетів надвір.

Біля хати не було ні води, ні будь яких пристосувань, що за допомогою їх можна було хоч абияк загамувати пожежу. Непоказну будівлю довелося віддати на волю лютої стихії.

Коли гамір і метушня стихли, лише тоді почали підраховувати втрати. Кілька чоловіка порізалось об скло, кілька легко обпа-

лилося. Коні були всі цілі, тільки двоє з них одірвалося од ясел і зникло в темряві; за годину їх піймали на полі.

— Ну, дякуй, Мишко, свій балабайці — говорив Захарко, замотуючи поранені пальці подраним рушником. — Коли б не вона, то заковиз би ти під полом, як карась на сковороді. Виходить, тебе ніхто й не бачив, коли ти повернувся.

— Так то, на твою думку, я й лежав би, аж доки п'яти б не припекло — посміхався товариш. Наче виправдовуючися, проговорив: — Приїхав я з Дерев'яною пізно. Зайшов у хату, аж тут і ногою ніде ступити. Тоді набрав переїд, постелив під полом, закутався з головою в рядно і ліг, я тобі скажу, не погано.

— Да... — співчутливо похитав головою Захарко.

Ніч дійшла в тривожних думках. Хата й повітка згоріли, — ударникам довелося ночувати на дворі. Мало хто спав. Нічна пожежа, за якою було видно зловищну руку, сполошила багатьох, викликаючи бурхливий приплив обурення до ворога, що помстився в такий зрадницький спосіб. Розшукуючи слідів злочинця, хлопці понуро блукали навколо обгорілого муру, розчищуючи пожарище.

— Хто він?! Хто? — кричала помста в грудях.

До групи ударників, що ламали собі голови в здогадках, підбіг Циганок:

— Хлопці, а чого ж ми справді? Давайте подивимося на замок, може котрий пізнає...

Про замок, що ним була заперта хата майже ніхто не згадував. Замок і замок — хіба на йому написано, чий він. Тепер Циганкова думка видалася за слушну. Гомінкою юрбою рушили до дверей, знятих після вириву пробоя; вони тепер лежали закинуті серед подвір'я. Якийсь догадливий хлопчина встиг на них пристосувати собі лижво, накидавши солом'яної потерті. Його розколошкали, підняли двері й почали оглядати замок, запертий на клямці. У тьмяному світлі передсвітанку обмацували холодну круглу залізяку, пильними очима оглядали як річ, кинуту з іншої планети, розшукуючи на їй слідів людини.

О, коли б то людські очі могли бачити на речах подобу їхніх власників.

— Чорта пухлого визнаєш — сонно проронив Джміль, повертаючи на всі боки замок.

Мідним кільцем хлопці товпилися навколо дверей. Сперечалися, називали чийсь прізвиська, очевидно підозріваних власників, розчаровано розводили руками.

Кость Нарізаний боязко, мов злодій, тупцявся позаду всіх. Йому хотілося глянути на замок і в той же час його налякані очі уникали зустрічі з цією непевною річчю, що мала для його він це відчував якесь вище, вирішальне значення.

— Костю, може ти пізнаєш — кивнув до його Мишко, підводячи голову над зігнутими спинами.

Парубок нерішучо ступив наперед. Усвідомляв, що настав момент сказати те, що так довго затаював від товаришів і що

починало пекти в грудях гострим, колючим болем. Узяв до рук холодну довгасту залізку з пукатим зеленим уширенням і білою, блискучою дужкою, повернув на один, на другий бік, підвіз до гори гузку і... зідхнув.

— Що... — разом вирвалося кілька голосів.

— Те-емно... — тихо проронив Кость, обводя затужаним поглядом товаришів.

— Розступіться, розступіться — загомоніло кругом.

Коли хлопці розступилися, Кость знову підвів гузку замка догори і пильно пильно дивився. Його голова щораз спускалася нижче і нижче, аж поки обличчя ледве не діткнулося замка. По тому рука міцно здавила нечутливе залізо й парубок підвів голову.

— Що?!!

— Це... замок... Панька... Передерія... — голосом, що захлинався промовив Кость.

— Панька!!! — в багатоголосому крикові чувся не подив, а гнів.

— Діло не шутейне, кажи правду! — застеріг Костя Мишко, що звесь затіпався в злості.

— На присягу підю — твердо сказав Кость. — Колись Панько загубив ключа, то одпирав його гвіздком, і ось тут покопирсав коло дірочки... Я сам бачив...

Так ось він хто!

— Вб'ить його, гада!

— Вб'ить!...

— Стій, хлопці! — розсудливо озвався Джміль — коли на те пішло, давайте ми ще пошукаємо.

Кілька чоловіка кинулося до стін обгорілої хати. Вони покvapно перегортали легкий солом'яний попіл, що пухким шаром укрив землю.

— Я бачив, — розповідав Кость далі, — коли підходив до хати, двох верхівців... Я тільки боявся з ними стрінутися, але тепер я знаю...

— Табашниця! Табашниця!... — крикнув, як на гвалт Володько, тримаючи над головою обдерту бляшану коробку, видобуту з-під попелу? Всі кинулись до його.

Вона!... його!.. Панькова!.. — хвилюючися, розповідав Кость.

Табашницю відкрили. Позерх потерті доморослого тююну в їй лежав напівзотлілий папірець, у якому ударники побачили квитанцію на здачу самооподаткування, видану на ім'я Панька Передерія.

Незабаром до шостої ударної прибув Антін і посланці з найближчих бригад довідатися в чому річ. Мишко розповів їм про нічні події й речі, знайдені на пожарищі.

Антін здається нічому не здивувався. Він сам розказав, що вночі хutorський сторож був помітив двох верхівців, які наближались до винбарів, а коли окликнув їх, вони зникли в пiтьмі.

Про Костеве зізнання й знайдені речі зараз же дали знати в станицю і Панька тутож заарештували.

В ударній, відбувся мітинг, присвячений події. Резолюції не голосували, — вона кожному википіла в грудях гарячим полум'ям і прозвучала одностайним колективним голосом:

„На терористичні виступи класового ворога відповімо новим, ще сильнішим натиском на підойми сіялок.

Закінчимо сівбу замість чотирох днів, — за три.

Викликаємо інші бригади послідувати наш приклад“.

Цю резолюцію написав Захарко на чиемусь рушникові фарбами, що ними розмальовував стінну газету. Розірваний на двох істиках імпровізований прапор ударники продемонстрували в другій, сусідній бригаді перед виїздом на роботу.

Савка Охріменко вже не підсміхувався, хоч трохи й ремствував на безнастання підгонювання хлопців. Виклик шостої ударної перекинувся по всіх бригадах оптималь, що на той час були зв'язані одна з одною договорами змагання.

Х.

Ще в перші дні, як встановилася добра година, стало ясно, що п'ятий оптималь закінчить сівбу до строку. У понеділок, коли заєрківці робили рішучий натиск, інші чотири участки лише мали змогу вперше вивести зерно на степ і розпочати справжню сівбу. Тільки волоочінку та оранку дехто з них спромігся почати за день-два раніше.

Ще кілька днів заєрківські бригади билися за першість, закінчуючи сівбу. Але в шостої ударної надто багато було пориву, щоб у неї хтонебудь зміг відвоювати заслужену славу. На одинадцятий день від виїзду в поле 5-й оптималь міг справляти свою перемогу, й лише на чотирнадцятий день по тому закінчив сівбу увесь колгосп.

Чи треба говорити про те, що 500 карбованців, призначені, як преміяльні на станицю, дісталися заєрківцям цілком? Я думаю, що ні. Але в інтересах історії варто згадати, що половина цієї суми припала на долю шостої ударної, яка завзяттям своїм утворила передумову до перемоги, що дісталася цілому оптимальові.

Та не в цьому річ.

По закінченні сівби в станичній стінгазеті „Колгоспник“ з'явилася стаття колгоспного агронома Дудки з підсумками першої колгоспної весни. В цій статті агроном між іншим писав:

„Щоб зрозуміти вагу перемоги 5-го оптимальу, треба пам'ятати ось що.

На підставі багаторічних досвідів Кубанської сільсько-господарської станції видно, в якій тісній залежності перебуває врожай ярини від часу сівби. Візьмемо пшеницю.

Посів її на початку квітня дає	64	пуди з гектара
в середині квітня	43	„ „ „
наприкінці квітня	34	„ „ „

Приблизно те саме можна сказати й про ячмінь.

5-й оптимал закінчив сівбу 1-го квітня, засіявши яриною 2865 гектарів, інші учаси це зробили не раніш 13-14 числа. Отже, заерківці повинні зібрати на кожному гектарі приблизно по 20 пудів зайвого хліба. Разом це становитиме $2865 \times 20 = 57.300$ пуд. Це — одно.

І друге. Закінчивши сівбу, заерківці перекинули кілька бригад на допомогу одноособівцям свого участку. В наслідку чого по закінченню сівби до колгоспу вступило 23 нових двори з 5-го участку.

Ось у чому полягає значення перемоги 5-го оптималу“.

ПЕТРО ДОРОШКО ЧЕРЕЗ БОЛОТО

Грузьке болото
Очерет та мох
А ввечері
Встає туман білястий...
Не раз, не двічі
Тут косар промок,
Для того
Щоб покіс тонкий
Покласти.

Не раз стомлялась
М'язів сталь туга...
Він сильну втому
Видихав у лісі...
Складав стіжки
В куп'ястих берегах,
І рідне
Проклинав не раз Полісся.

Полісся, ти
Зелений краю мій...
Ліси та болота
Все: ліс-болото
Сьогодні тут
Проходив землемір,
Промірював,
Щоб починать роботу.
Щоб на болоті
Насипи робить —
Уже досліджено...
... Уже

Почато
Тут скоро буде
Дзвінко поїзд плить
Швидкий нестримно,
впертий
і очастий

Уже досліджено.
Мобілізуй запал
Гартуйте м'язи —
Будувати будем...
Щоб день новий
В нове життя ступав,
Щоб він згорав
В огнях нестримних будень.
Давай піску, землі,
Давай баласт!
Ще раз гартуйсь
Нескінчене
Творити...

І повезе
Через болото нас
Нестримний поїзд
У новому ритмі.

Розпочали.
Упертість і запал.
Болото їсть
Ковтає вперту працю...
Давай іще —
Утрете насипай —
Ізвість пісок
Але не з'їсть завзяття
Ще тільки ранок
З ніччю йшов на герць
Вже працювали
Пітні

і завзяті
Не раз відчув тут
Молодий творець
Уперту працю,
Тої праці
Радість.
І сила м'яз
Вперед, вперед жене.
Тонув баласт —

Врізавсь в болотні груди
Дивись і бачив
Впертий інженер,
Як з творчих днів
Росте нова
Споруда

.....
Як і раніш
Встає туман густий,
Шумлять осоки
Піснями старими,
Та тільки їдуть,
Їдуть поїзди
Й ніхто не спинить
Їхній рух нестримний.

15-XII-50 р. м. Харків.

В А С И Л Ї А Л Е Ш К О
У Б О Я Х З А
Б А В О В Н И К

І с п и т с к л а д е н о

Рік минулий виборів на широких степах південних районів України нову цінну трудоміську культуру-чудову, посухотривку рослину з теплого краю — бавовник.

Перемога дісталася не легко. Розгорталася запекла класова боротьба на фронтах суцільної колективізації за соціалістичну перебудову, за оновлені степові простори. І найупертіші бої кипіли за бавовну, за перетворення маловрожайних, посушливих степів на джерело сировини — білої пухнастої бавовни — для текстильної промисловости.

Чутка про нову рослину сколихнула степові села. В степах землі досить. Степовики звикли з-діда-прадіда працювати поводити: сям-так пошкрябати змелю, засіяти зерном та й забути про степ аж до жнив. Але коли поспівав хліб, тоді їхали, косили. Покосів не в'язали. Підсохне хліб — зразу ж на мажари й на токи. Врожаї кепські, припалювала спека, суховії... З чималої площі треба було збирати хліб, щоб прохарчувати себе й худобу. Землі багато, та давала вона мало з своїх незміримих скарбів. Просапні, трудоміські культури лише невеличкими озерцями розплескувалися по

степових просторах. І за нову рослину почули: просапна вона, догляду старанного, своєчасного вимагає, чимало праці, уваги до себе. Прополоти за літо треба разів три, чотири. А зайвої робітної сили в степу обмаль. Та й не звикли степовики до важкої роботи.

Несла нова рослина нові думки, новий лад. Старе летіло шкереберть. Найжачився степ проти нового гостя. А найдужче галасували куркулі.

— Це та вата, що подушить нашого брата.

— Почадіємо.

— Посліпнемо.

* * *

... Бої за бавовник розпочалися. Провесна. Молодий агроном розповідає за нову рослину.

— Бавовник — посухотривка рослина...

Скільки ви хліба збираєте на своїх степах? Пересічно — двадцять-тридцять пудів. А коли припече сонце, прилетять суховії, й цього не зберете. А бавовник цупка рослина. Витримає... Дві сотні карбованців з гектара може дати, коли добре попрацювати...

І полетіли вигуки:

— Вона на нашій землі не ростиме...

— Вимерзне...

— Вона подушить нас.

— Повпропадаємо...

— Як почне квітнути — почадіємо.

— Не будемо сіяти...

— Не треба...

Підвівся дідок. Вигуки вшухли. Примовкли, прислухаються. Що скаже він, цей давній степовик. Це — степ підвівся, степ промовляє устами діда.

— А я так скажу, громадяни, за бавовник, дарма що старий. Радянська влада турбується за селянина бідняка, і піддержує середняка, і не стане совітувати те, що нам не на користь. Треба спробувати... Мануфактури в нас нестача... Ось я в латаних перелатаних штанах хожу може через те, що не додумалися сіяти цю рослину на рік, на два раніше... І ще правильно говорить агроном: годі капіталістам переплачувати за те, що і в нас може рости. У них мішки ого-го які. Встигай тільки насипати золото, сміятимуться та братимуть. А це золото можемо на інше діло повернути, на машини... І моя думка така: треба так господарювати.

щоб не тільки хліб, а й штани та піджаки на наших степах росли. Посіяти треба...

— Посій у себе на печі.

— Або на лисині...

— Він старий, хоч і очманіє — жалю мало.

Дідок докірливо схитнув головою:

— Ви ж молоді... І хочете погубити молоде діло...

— Посіємо, а тоді доведеться з села тікати.

Розсудливіші радили:

— Посіяти — тільки не багато.

— Одну десятину для спроби.

— Та подалі від села.

... Уперті, спантеличені колгоспники сіяли менше, сміливіші — більше, хто гектар, хто десятки. Сіяли неохоче, абияк, бо не вірили, що користь буде.

— Хліб посіяли — діло. Городину, баштани впорали — діло. А бавовнинце... так собі. Час вільний є. Давайте й вату кинемо в землю: цікаво, що з неї буде.

Ні сівалок путніх, ані досвіду найменшого ні в посівників, ні в агрономів: що, як, коли робити. Та й не дивно: вперше сіяли. Там глибше насіння в ґрунт клали, тут мільше... Кривульками бігли вперед рядки.

— Хай... Вродить, чи ні, хоч подивимосся, що буде...

Добре зійшов бавовник, зазеленів... Не бачив ласки людської, не привернув уваги до себе ані колгоспників, ані господарів з громадських організацій, вийшов на світ, рости розмахнувся, а тут і природа не ласкавіше привітала нового гостя: мов та мачуха, холодом опалили теплолюбиву рослину. Червнева холодна хвиля прокотилася ланами бавовняними, — змарніла, засумувала рослина. Ушкоджене листя чорніло, опадало.

А куркуль повеселішав:

— А що, хіба не я говорив: не сійте, діла не буде. Він на Україні рости не може. Наше підсоння не підходяще. Послухали агронома — тепер жалкуватиме. Надіялися на добрі прибутки, а зродить добрий... бавовняний пар.

І дехто попався на цей гачок: посіви завчасно переорювали, вищипали, хоч коріння було міцне й здорове — протестувало.

І далі не крашало. Ті посіви, що вцілили, почали рясно заростати бур'янами. Після холодної хвилі хлюпнули холодні дощі і за два тижні припинили розвиток бавовни.

Невесела картина приголомшила колгоспників. Вони махнули рукою:

— Полоти не будемо. І так тільки збитки маємо. Хай собі росте, якщо ростиме.

Забули за нову рослину, кинули на призволяще.

Проте, бавовник не така рослина, що її можна легко викорчувати якщо міцно вп'ялася в ґрунт. Бавовник уперто боровся, одвоював собі право на життя на нових місцях. Переборював корку, цупкий бур'ян, що після рясних дощів, ніби зелене військо, оточував бавовняні лани, переміг не тільки червневий холодок, але й другий, найдошкульніший, що линув від колгоспників, із сільських та районових льохів — канцелярій. Переборював безгосподарність, небайдливість, байдужість, глузування, ворожу агітацію. І ріс... І ріс... А найкраще там, де колгоспники остаточно не зневірилися, а допомагали рослині боротися з бур'янами за життя.

— Та киньте! Даремно працюєте! — казали вороги нової культури.

Сумлінні колгоспники не зважали на ці слова, працювали. Пололи і вдруге, втретє.

— Ну, стривайте. Ось незабаром зацвіте, він вас розжене — почадієте — надіялись вороги.

У липні, після доброго розгалужування, бавовник зацвів. Рано вранці, як тільки сонце кидало свої перші проміні на лани, бавовник розкривав ясно-жовтаві пелюстки. Ті квітки, що виспівали вдень не розкривались до ранку: лише з ранковим сонцем розпочинали життя.

Пильно придивлялися степовики... Спочатку несміливо, а далі все сміливіше наближались до квітів.

— Де ж той чад? Де отрута?

Тонкий пах ішов з бавовнянових плянтацій. Бджоли над квітками заклопотано гули, мирно збирали мед.

— Е, та це така рослина, що й бджільництво можна поширювати, цвіту рясно, та й цвістиме, мабуть, довгенько.

Бавовник вигравав кольорами: другого дня пелюстки стали рожевими, а ще через день — фіялковими.

На ніч квітки закривалися.

Дні йшли... Перші пелюстки підсихали, спадали, квітки поповзли по стеблу все вище й вище, а внизу повисли зелені горіхи.

Ці загадкові зелені горіхи декого лякали:

— Що з них буде?

— Що? — інформував куркуль, — ось — ось вони почнуть тріскатися і тоді отруйний порошок з них посипеться. Упаде на лице — випече пляму, упаде на воду — отруїть воду, упаде на хліб...

— Упаде на куркуля — найшвидше йому не поздоровиться, — додав колгоспник, що ретельно працював на бавовняній ниві.

— Смійся... А що будеш робить, коли почнуть тріскатися?

— Та хоча б ти вже швидче тріснув!

У коробочках почало формуватися волоконець, а в куркуля наготові нова байка:

— Руки попечете. У рукавицях доведеться збирати. Та й рукавиць не настаните, бо доведеться їх щодня міняти...

Припекло вересневе сонце, почали коробочки розкриватися, з середини виступала бавовна, швидко просихала на сонці й робилася пухкою та білосніжною.

Першим збирачем бавовни була... баба-ворожка з Старої Маячки. Вона допіру вкупі з куркулями брала неабияку участь у творенні казок, кидала болотом на нову рослину, а тепер практично підійшла до справи, розсудливо зважила, що байки байками, а бавовна таки й справді може дати чималу користь, навіть, їй, бабусі, — замінить кущіль і послабить безробіття. Коробочки ще й не розкривалися, а кметлива ворожка виходила з мішком на бавовняні лани, зривала найкращі коробочки, а потім старанно висушувала їх на печі й вилущувала бавовну сирець.

— Що це ви, бабусю, носите? — питали її.

— А це якась дивна рослина на степу росте... Мабуть, нікому вона не потрібна. Так оце думаю ниток насукати...

Баба не один мішок притирила додому бавовни і влаштувала в себе невеличкий „кустпром“ з найпростішим устаткуванням.

Після цього на бавовняні лани прийшли справжні збирачі, поставили охорону, заборонили стороннім особам вештатися. А втім, збирати не поспішали. Бавовник швидко виспівав, ніби змагався з збирачами і перемагав їх: вони не встигали збирати. Він забілів-заряснів своїм коштовним добром, доніс урожай крізь холод, бур'яни й недбайливість, виявив свою витривалість. Ніщо не збороло його. Він переміг. Стоїть дозріває. Збирай повнотою. Сам проситься в руки. А збирали здебільшого абияк. Висилали школярів.

— Це така робота, що й діти зроблять...

В Кахівському районі, на технаradі, агроном закликав:

— Збираймо вчасно бавовну! Жодного кілограма не повинно залишитися на полі. Врожай добрий, особливо там, де своєчасно

й старанно прополювали... Соя загинула, кепсько вродила кукурдза, соняшник. Бавовник виручає з біди...

А на заклик летіло:

— Та чого ви хвилюєтесь. Лантухи одержали, збирають... Чого ж вам ще треба.

Агрономів-бавовнярів відряджали на інші роботи: на молотьбу, на хлібозаготівлі, на мобілізацію коштів.

— А бавовна?

— Бавовна не втече...

В Цюрпинському районі плянтації зарясніли розкритими коробочками. Ніхто не збирав. Бавовна „тікала“ осипалася на землю, вітер гнав ланами, шляхами білосніжні жмуточки, збирав кілограми, центнери цінного врожаю.

... 15 вересня сози „Червона Зірка“ та „ім. Карла Маркса“ привезли з ланів перші лантухи української бавовни.

— Ось бачиш і на наших степах родить. А біла та пухка, — не гірше закордонної...

Незабаром перша червона валка бавовни рушила на приймальний пункт.

Гасла на прапорах закликали:

— За бавовняну незалежність радянської країни!

— На кінець п'ятирічки не тільки не довозити з-за кордону бавовни, а мати потрібний резерв для подальшого поширення нашої текстильної промисловости.

— Пам'ятаймо, що бавовняну проблему найуспішніше розв'яжемо на базі суцільної колективізації.

... На загальних зборах, коли колгоспи розподіляли наслідки господарювання, яскраво виявилось: бавовна на південних степах України іспит склала блискуче. Більше: бавовник не тільки може тут рости, але й давати добрі врожаї, якщо своєчасно й старанно обробляти бавовняні лани. Ті колгоспи, що минулого року поставились недбайливо до культивування нової рослини, зібрали нікчемні врожаї, по одному центнеру з гектара й менше. А такі колгоспи, як „Перебудова“, що повнотою запроваджували в життя бавовняний агромінімум, зібрали по 7 центнерів бавовни — сирцю з гектара, взяли прибутку вчетверо більше, ніж дали зернові культури.

* * *

Торік сіяли бавовнику 20.000 га. Цієї весни 29 південних районів сіють 160.000 гектарів. І цього року будуть труднощі. Та те-

пер боротися буде легше. Покращала технічна база. Є досвід. І цей досвід найкращих колгоспів, що зібрали найбільші врожаї, передається широким масам колгоспників, бідняків і середняків, ми повинні працювати на бавовняних ланах краще, ніж торік, щоб рясніше було прапорів на червоних валках:

— За бавовняну незалежність радянської країни!

Херсонщина IV-31 р.

Ф. З Л И Д Е Н Ь

ПЕРШЕТРАВНЕВИЙ
С П І В

Бурями, зливами
Линуть прапори
В сяйві проміння
ясного...
Килимом стеляться
Буйна, бадьора
Пісня широка, як море.

Радісно юний,
В веснянім пориві
Котиться травами травень...
Смійся, юнацтво!...
В щасливій комуні
Наші безмежні дали.

Дні кучерявіють
Подихом волі,
Радости, юні, завзяття.
Гей, то співає нам,
Юно-бадьорий,
Пісню колгоспівський
трактор.

Сонце весняне,
Мов бризками злото,
Сипле на вільні простори...
Чуєте, гомін?..
То сміх перемоги —
Крешуть колони тракторів.

Бурями, зливами
Линуть прапори
В сяйві проміння ясного...
Килимом стелеться
Буйна, бадьора
Пісня широка, як море.

Полтава 1931 р.

ПЕТРО МАМАЛИГА
П Р О Р И В

Сьогодні трапився прорив:
На третій зміні у заводі
Варстат без праці рух спинив.
Прогул... прорив.
Під час роботи
Прогульник спав.
Прорвано фронт. Зрада!
Гальмують темпи п'ятирічки.
Серед нас — ворог... Гони, гада!

Прогул... прорив,
Під час роботи
Прогульник пив.
Ударники, бійці поривні
Всю силу напружили
Й... зрубали коріння зриву.
Прогул... прорив.
Після прориву
Прогульник роботипросив,
а йому:

Цибулівська школа ФЗУ

— Зась.

УДАРНИКІВ СОЦІАЛІСТИЧНИХ ЛАНІВ ДО ЛІТЕРАТУРИ

РЕЗОЛЮЦІЯ

першої всеукраїнської наради
ударників соц. ланів приво-
дників в літературу. 25 травня
1931 року.

Соціалістичний наступ на всіх ділянках господарчого і культурного життя, що переможно розвивається в нашій країні під керівництвом компартії та її ленінського ЦК на чолі з тов. Сталіним, породив нечуване творче піднесення трудящих мас, по-новому ставить і по-новому розв'язує проблеми культурної революції і літературного руху, як невід'ємної частини загальних політичних завдань, здійснюваних пролетаріатом в царині соціалістичного будівництва в місті і на селі, ліквідації глитаїні як класи на базі суцільної колективізації, якнайскоршого перевиконання плянів п'ятирічки, зміцнення обороноспроможности нашої країни, боротьби за чистоту ленінської науки проти опортуністів, дворучників і примиренців усіх мастей і відтінків.

Пролетарсько-колгоспна література на даному етапі, коли ми вступили в добу соціалізму, мусить задовольняти далеко ширші й глибші вимоги, ніж це було дотепер, стояти на рівні з передовими бойцями, ентузіастами соціалістичного будівництва, свідомо й твердо використовувати художнє слово, як знаряддя нещадної боротьби пролетаріату проти класового ворога, відбивати в своїй творчості велетенські процеси перебудови всього нашого життя й активно допомогати прискоренню цих процесів.

Показати країні її героїв, переможців соціалістичного змагання що нечуваними в світі ударними темпами вивершують підмурки соціалістичної економіки в нашій країні і щодня, щогодини наближають остаточний кінець решток капіталізму, прикладом своїм даючи зразки справжньої соціалістичної праці, — це мусить стати основною метою пролетарсько-колгоспної літератури на даному етапі, як спільне завдання всієї радянської літератури, як могутня зброя дальшого піднесення творчого ентузіазму, як знаряддя проти власницької ідеології і невіджитих буржуазних тенденцій серед відсталих елементів радянського суспільства.

Пролетарсько-колгоспна література, вірний спільник літератури пролетарської, мусить бути рухом масовим, втягаючи в себе нові й нові кадри з лав сільсько-господарського пролетаріату й активу колективізованого селянства, об'єднуючи літературні гуртки МТС, рад. оспів, комун, артілей, ставлячи цю їх роботу на допомогу конкретним проблемам соціалістичної перебудови, здійснювання конкретних плянів і поточних кампаній в даному підприємстві, по ударному виконуючи ударні завдання.

Перша всеукраїнська нарада ударників соціалістичних ланів, пружовників в літературу, скликана спілкою пролетарсько-колгоспних письменників „Плуг“ за активної участі літгрупи „Трактор“ у Харкові 22-25 травня 1931 року, відзначає, що праця, пророблена Плугом в справі призову ударників в літературу і переведення, головним чином, силами літгрупи Трактор, розпочата на Україні, порівняно з Р. С. Ф. Р. Р. запізно і розгорнута ще недостатньо, літгуртки на селі не пов'язані органічно з Плугом і не мали досі від нього систематичного керівництва (в формі програм для занять, методичних вказівок тощо), що не відповідає поставленим вище вимогам. Особливо це стосується нацрайонів України, де в пролетарсько-колгоспну літературну організацію (спілку „Плуг“) увімкнулися досі тільки німецькі товариші. Нема секції болгарської, польської, чеської, єврейської і т. ін. І з боку керівної частини і від периферійних літературних об'єднань і гуртків мусять бути вжиті негайні заходи надолужити прогаєне.

Пролетарсько-колгоспний літературний рух може розвиватися тільки за активної допомоги від місцевих органів радянсько-партійної преси, культвідділів профспілок та кооперації, насамперед через скликання виробничих нарад, організації курсів — з'їздів для ударників-початківців, куштових конференцій інструкторів-організаторів, всілякому сприянню дальшої поглибленої учоби початківців літгуртчан і т. д. Нарада доручає ЦБ Плугу звернутися до вищих директивних органів з проханням дати вказівки в цій справі на місця.

Водночас нарада відзначає низку обурливих фактів бюрократичного ставлення видавничого апарату до творчості ударників і вважає за потрібне виділити спеціальні редакторати для цієї справи, висуваючи на ці посади осіб з лав кращих ударників, організуючи спеціальні консультації, прискоривши видання допоміжної, абсолютно відсутньої на сьогодні літератури (в тому числі матеріалів цієї наради) і т. д. Зокрема вважати за потрібне видання спеціального часопису для ударників соціалістичних ланів, покликаних в літературу для систематичних методичних порад, консультацій, інформації, критики й бібліографії, демонстрації кращих зразків. Таку роль почав відігравати журнал „Трактор“ і її за ним слід закріпити. Водночас цій справі повинні приділяти належну увагу всі інші літературно-громадські часописи, орган ФОРПУ „Червоний Шлях“, радіо-преса і т. д. Журнал „Плуг“ має стати керівним органом всього пролетарсько-колгоспного літературного руху, да-

ючи кращі зразки художніх творів, провідні статті в теоретичних питаннях, розвиваючи творчу дискусію, борючись із всілякими ухилами й проривами в родянській літературі.

Видавництво „Плужанин“ має перебудувати свій плян на всіляку підтримку творчості ударників, видаючи насамперед допоміжні книжки й кращі зразки пролетарсько-колгоспної літератури. Від інших видавництв (Сільгоспвидав, Український Робітник, Радянське Село, Література і Мистецтво) вимагати виділення спеціальної серії нарисів ударників, публікації „Червоних книг“ прискорення друком альманахів ударників, критико-теоретичної літератури, спеціальних посібників і т. д.

Уважати за особливо важливий момент для укріплення й розвитку пролетарсько-колгоспного літературного руху потребу якнайтіснішого стоваришування письменників, що вже виявилися в літературі, з письменниками-початківцями з лав ударників соціалістичних ланів, для чого вжити низку організаційних заходів, як от овгочасне перебування письменників і критиків в радгоспах, МТС і колгоспах, прикріплення письменників до окремих гуртків чи груп, гуртків, взаємне шефство, входження письменників і критиків органічно в колективи і таке інше. При цьому широко застосувати творче соцзмагання і методи ударництва так між окремими письменниками та їх групами, як і між літгрупами, літбригадами, в середині літгуртків і таке інше.

Привітати ініціативу харківського робітництва, щодо організації шефства робітничих фабрично-заводських гуртків над гуртками сільськими, насамперед в підшефних селах, і доручити ЦБ Плугу розробити вкупі і за згодою ВУСПП'а конкретні форми цього шефства.

З огляду на важливість наради, як першої на Україні в справі призову ударників соціалістичних ланів-призовників в літературу та безперечно корисні наслідки її і цінність поданих від ударників пропозицій, доручити ЦБ Плугу подати в відповідні вищі органи рапорт про перебіг наради та її постанови і широко інформувати про неї через центральну і місцеву пресу.

Вважати за потрібне наприкінці цього року скликати другу всеукраїнську нараду призовників в літературу з соціалістичних ланів для підсумування досвіду і намічення плянів подальшої праці.

Ю Р І Й Я С Е Н

ВОРОЖІ ВИЛАЗКИ АПОЛОГЕТІВ КУРКУЛЬСТВА

На критичній діялнді у нас не все гаразд. Коли в РСФРР весь час провадять нещадну боротьбу проти всіляких буржуазних теорій у літературознавстві, будьто переверзевщина, коловщина, воронщина чи лефовщина, то в нас часто ці ж таки теорії гуляють під маркою ортодоксії.

Уже давно, наприклад, чекає своєї нищівної критики збірник „Сучасна українська проза“, що його ще минулого року за редакцією Євгена Перліна уклали молоді київські літературознавці. На збірнику лежить явна печать еклектизму і формалізму, хоч як автори намагалися витримати його в одному методологічному пляні. Все ж певна ідеологічна „витриманість“ збірника безперечна. За авторами треба визнавати певну мужність: в той час, як марксистська критика добила меншовизм (Переверзев) і куркульський ухил (Полонський) у літературознавстві, вони свідомо чи не свідомо, але у всякім разі досить послідовно, йдуть до ротого Переверзева і Полонського. Ми не будемо розглядати тут статті Перліна „Організація прози в М. Хвильового“, статті, що еклектично користуючись меншовицькою методологією Переверзева, мішаною з формалізмом, зараховує цього пролетарського, попри всі його ухили, письменника до суто-інтелігентської дрібнобуржуазної категорії. Оминемо й інші перли збірника, як статтю Підгайного про Слісаренка чи статтю Якубовського Ф. про творчість Антоненка-Давидовича. Нас цікавить саме ті дві статті, де половщина і переверзевщина дають у своїй єдності букет реакційної антинаукової меншовицької і дуже шкідливої критики. Це стаття Л. Смілянського „Косинка-повеліст“ і В. Клименкової „Стиль Андрія Головка“.

Косинка і Головка—два полюси в нашій художній літературі про село. Перший з них—об'єктивно став виразником куркульської ідеології, другий пов'язав свою художню долю з наймитсько-бідняцькими масами села в їх русі до соціалізму. Один із них куркульський письменник, другий пролетарсько-колгоспний. Це знає уся наша пролетарська суспільність. Але цього не знають наші „молоді вчені“ з Києва.

Попавши в лабеті ворожой методології, вони трактують літературу на сільські теми, як суцільну селянську літературу, роблять наскок на пролетарсько-колгоспну літературу, беручи під свій захист літературу куркульську. Справді, з одного боку Смілянський галентно розсипаючись у „наукових апологічних“ жестах перед Косинкою, називає його „суто-селянським“ письменником (ст. 44, 45, 47, 50, 52), а ідеїну суть його творчості таким „надто суворим терміном“ як „аварізм“ (чи не суворі і гострі партійно-політична оцінка!) А, з другого боку, В. Клименко, рубаючи з усього плеча, не скупиться на політичну оцінку, і таврує автора „Бур'яда“, як типового письменника дрібної буржуазії, що „вийшов з ре-

революції знищений морально і фізично, не витримує запитки, що ставить революції НЕП (хто сказав, що НЕП—це запитка революції! Ю. Я.), психологічно розкладається, випадає з життя, хоріє на почуття зайвої людини" (ст. 145).

Для Смілянського "ідеологічна фізіономія" Косинки "затушкована", й він відмовляється говорити про те, куди йде Косинка, "оскільки надто невзначай кількісно видрукowana продукція цього письменника" (ст. 52). Зате В. Клименко, скрутивши всю багату й динамічну (в напрямку до пролетаріату скеровану) творчість Головака в бараний ріг переверзівського "стриженого образу", прирікає найкращого пролетарсько-колгоспного письменника на соціальну смерть.

Ці дивовижні факти тим більш дивують нас своєю появою, що в РСФРР комуністична критика вже давно викрила правопопартуністичний характер теорії "єдиного потоку селянської літератури", теорії, що виставляє куркульських буржуазних письменників, як справжніх ідеологів селянства "взагалі". Нашим "молодим ученим", якщо вони не стежать за боем марксистської критики, можна було б порадити почитати брошуру Бескіна "Кулацкая художественная литература и правопопартуністическая практика", чи збірник російських об'єднання пролетарсько-колгоспних письменників "Наша позиція". Уже в цих двох виданнях дано досить вичерпливу критику полонізації, як вияву правого опортунізму, глитайського впливу в літературній критиці.

Як відомо, Вяч. Полонський в цілій низці статтів ("Нзвий мир" за 1929 р. та "Литер. Газета") розвивав у полеміці з ВОПКПом систему правопопартуністичних поглядів, суть яких зводилася ось до чого:

1. Погляд на селянство, як на класово однорідну масу, ототожнювання поняття села з поняттям селянства, географічно-етнографічний, а не класовий підхід до визначення селянства.

2. Затушковування буржуазної суті куркульства і ворожості його (куркульства) до інтересів бідняцько-середняцького селянства.

3. Визначення селянського письменника за територіальною ознакою як "письменника в творчості якого, в художніх образах якого виявляється світовідчуження, характерні саме для людини, що виросла в селі, що висловлює погляд на світ сільський, а не міський і т. д. (цитата з Полонського).

4. Відтілює теорія "єдиного потоку селянської літератури", до якої Полонський включає і куркульських письменників.

5. Заперечення можливості розвитку революційно-селянського письменника в письменника пролетарського, бо, мовляв, це справа мистецтва, яке (мистецтво) за Полонським "якісно відрізняється від ідеології". Тимго за Полонським не може бути селянського письменника, що став би в своїй творчій методі на пролетарські позиції.

Марксистська критика РСФСР шент розбила й викрила перед широкою суспільністю куркульський характер таких поглядів. Марксистська критика пояснила деяким ученим "критикам" ту істину з абетки лєнінізму, що "тєнер в СРСР, за жорстокої класової боротьби на селі, за бурхливого вростання масової колективізації селянських господарств, аж ніяк не можна говорити про селянство, як єдину класу, неможна будувати ніякої політики та наукової критики, виходячи з єдності селянства, як класу". Далі ця критика довела, що неможна говорити про єдину "селянську художню літературу, влючивши в одну кучу всіх письменників, що пишуть про селянство, що черпають творчий матеріал із села. Треба виключити з цієї літератури буржуазно-куркульську літературу, як неселянську, протиселянську, ворожу інтересам бідняцько-середняцьких мас селянства. Ця марксистська критика проголосила, що тільки та "література, в основі якої лежать інтереси селянства, як трудівників (а не дрібних власників Ю. Я.), що зацікавлені в переході і переходяго до колективних форм праці"... — "Тільки така література відбиває новий зміст рбїгнїачо-селянської спїлки, яка виявляється у відреченні мільйонних селянських мас від славленої приватної власности і в масовім об'єднанні селянських приватних господарств у велике суспільне виробництво". І нарешті ця ж таки критика на підставі фактів довела, що наш селянський письменник може і мусить засвоїти ідеологію пролетаріату, прославівшись елементом ідеології дрібно-буржуазної. Здається ясно, але наші автори у всій своїй і якразній аналізі ретельно дотримуються поглядів Полонського. Вищо м'яне визначили як Смілянський і Клименко розпачіли між собою ролі—єдині вигороджує Косинку ("Суб'єктивно симпатії Косинки не на

бої куркулів" читає в Косинчиному серці Смілянський),— друга угроблює Головка.

Смілянський пасається в хвості Косинки, ставлячи його по суті вище за Головка. Тільки в окремих випадках, мовляв, Головка має переваги.

«Треба визнати,—пише Смілянський,—що Косинчин збірний тип неможливо як людину беззахисної, вічим не відмінний від того ж у Грінченка. І навіть (навіть!!! Ю. Я.) Головків Мотузка, цей теж (теж!!! Ю. Я.) комуніст, може протистояти герояві Косинчиному...» (ст. 39).—Отже виходить одна логічна лінія, на якій в один ряд стоїть і Головка, і Косинка, і куркульський ідеолог Грінченко. І тут ми маємо справу зовсім не з випадковим «стилістичним» огріхом. Смілянський і далі порівнюючи Косинчин образ куркуля з Головковим, головну різницю між ними знаходить де в класовому трактуванні, не в різному ставленні письменників до різних світоглядів до куркуля, а в формальних ознаках: бачите, в Косинки куркульський типаж має незаглиблений характер, а в Головка заглиблений. Оце й усе. А те, що Головка палять куркуля на емоційному художньому полум'ї свого класового гніву, те, що Головка висунув проти цього гаяля не тільки свою недовизначно виявлену ненависть до нього, а й цілий ряд з любов'ю викреслених наймитських і неможливих художніх образів—це для Смілянського не суть важко. А те, що Косинка з любов'ю і привабливо (що холодно лише констатував і, сам Смілянський) змалював й ідеалізує куркуля, нехтуючи образи наймитів, бідняків і комуністів—це для Смілянського теж не суть важко.

Формалізм у Смілянського справді стає чи не основою критичної оцінки і у всяким разі, засобом затушковувати соціально-класові характеристики. «Взагалі селянські письменники, що не встигли ще цілком розірвати з народньо-поетичною стихією... виявляють тенденцію використати якесь і народню-пісню» (ст. 44). Припустім, що цей загальний «закон», наново винайдений Смілянським, має і велику наукову оригінальність і критичну свіжість. Але що це таке за «взагалі, селянські письменники», до яких на рівних засадах входить і Косинка і Головка? Чи не входить в обов'язок критика-марксиста ввести в це поняття якусь диференціацію. (Ми вже не говоримо про те, що вже пора побачити класову неоднорідність хоча б і тої самої «народньо-поетичної стихії»).

На жаль марксистська методологія для Смілянського очевидно не обов'язкова. Тим то цей критик вважаючи чомусь, що «Ліризму Косинки—це основна? (Ю. Я.) сила, що організовує?!» Ю. Я.) твір", Смілянський каже, що гатують цієї лірики «можна визначити як суто селянський». Термін «суто селянський» наш критик розуміє цілком за Полонським. Ось читайте на сторінці 47 збірника:

«Характер цієї лірики суто-селянський (далі йдуть дві крапки, за якими автор має розгорнути ілюстрацію і конкретний зміст цього твердження Ю. Я.): автор свідомо відштовхується від будь-яких міських асоціацій, відштовхується також автор від тенденції, ввести в свою лірику революційний зміст. Цим самим він лише видає дрібнобуржуазну природу свого творчого начала, що своїм корінням вростає в літературу ідеалістично-українського народництва. Тимто й паровоз у нього «чорнобривий», а гарматні ядра падають письменникові підсвинків. Самий герой—тип Косинчиних новель, що виріс коло землі, що знає й хоче знати лише землю, та й то лише свою власну, тип сільського індивідуаліста, що швидше інстинктом, аніж інтелектом поривається до матеріально-біологічного життя, переконаний, не відчував й не хоче відчувати близького революційного міста—такий тип від описаних засобів Косинчиної лірики набирає потрібної повноти образу й цілісного амальювання вдачі». (ст. 47).

Прекрасно. Але таке визначення «суто селянського» характеру письменника чи його лірики цілком збігається з цитованою вище думкою Полонського. Для вас це зрозуміло, т. Смілянський?

А тим часом питання не дуже й складне. Справді, який з Косинки, що ні словом не обмовився про еучасну соціалістичну революцію на селі, про величезні зрушення основних мас селянства до соціалізму, про суцільну колективізацію, який з нього селянський письменник, ідеолог «носитедь дум селянства», коли це селянство під керівництвом пролетаріату переходить сьогодні нечувані історичні крижі?! Адже Косинка ще по вуха сидить у полові дрібно-буржуазної обмеженості й індивідуалізму, тим часом, як селянство здійснює поворот до соціалізму, «який відкрив собою період великого перелому в житті нашої країни» (Сталін).

І саме співаєм цього революційного села, що повернуло до соціалізму, його передовиком, письменником с.-г. пролетаріату і бідняцьких мас виступає у своїй творчості Андрій Головка. Тільки в світлі механістичної, фаталістичної, меншовицької переверзівської критики цей письменник міг виступити в такому спотвореному вигляді. Шкода паперу на полеміку з автором статті про стиль Головка. В. Клименко в простодумному і природньому захопленні своїм „равні“ доводить переверзівські твердження до абсурду. Справді, як можна з'єднати в один стрижневий образ Гордія з повісті „Можу“ і Давида з „Бур'яна“, як можна виводити однаковий соціалістичний еквівалент із творів, що становлять два етапи в розвитку письменника. Клименко не може заперечити великої дистанції між „Можу“ й „Бур'яном“ але вона всеж таки во ім'я переверзівського божка уперто твердить, що „дя розмаїтість зберігла органічну єдність єдиного стрижневого образу і що нещастю Головки ніколи із обіймів дрібної буржуазії не вирватись. В наслідку маємо наклеп на письменника, ворожий виступ проти пролетарсько-колгоспної літератури.

Недарма резолюція комакадемії на дискусію про переверзівщину говорить, що переверзівство скероване так і проти літературної політики щодо селянської літератури, бо воно заперечує по суті можливість руху й переходу селянських письменників на рейки пролетарського світогляду. Тут, до речі сказати, полонщина і переверзівщина виступають у справі такі меншовицькі єдності. Бо, як відомо, Полонський, ігноруючи творчу роль в мистецтві ідеології, надаючи перевагу підсвідомому, психиді, вважав, що селянський письменник не може стати своєю творчістю на пролетарські рейки.

Весь бурхливий розвиток нашої пролетарсько-колгоспної літератури, що сміливими кроками ступає до самозаперечення, до майбутнього злиття з пролетарською літературою в одно річизе, відкидає ці меншовицькі теорії і їх наслідків.

На Україні полонщина і переверзівщина повинні зазнати остаточного вдару.

К Р И Т И Ч Н І Н О Т А Т К И

Гр. Косяченко—„Дорога“, поема, вид. ЛІМ 1931 р. 64 ст. ц. 60 коп.

В своїй новій поемі Косяченко бере за тему сучасне село, дав образ голови сільради-підглитайника і показує прагнення селянства до колективізації. Отже, тема поеми—сучасна, бойова, актуальна.

Як же автор подає нам сучасне село?

Чи відтворив він складні процеси класової боротьби на селі? Чи відчувавмо ми в поемі пульс сучасного села?

На жаль, такого села, яке воно є, автор не подав. Тут—з одного боку підкуркульник—голова сільради, що тримає все село в своїх руках, тероризуючи його, з другого—беззольна, нерішуча, затурканна, обідрана—селянська маса (не диференційована).

Немає в поемі ні комнезаму, ні партії, ні комсомолу, ні радянського активу навколо сільради. Не відчувавмо ми й тієї загостреної класової боротьби, що відчувається тепер на селі.

Якесь виняткове село утворив для своєї поеми Косяченко, сказавши про нього, що воно „стопає“, „мовчить, неначе оніміло“, „в селі звисає у покорі ліній, величній супокій“, в ньому панує „тишина“, „ведичний спокій“.

В селі панують злиди: „А в хаті—вся сім'я в журбі. А в хаті—мокрі навіть стіни од сліз...“ „І на дорозі, де не глянь, гурток обідраних селян“.

Згадуються часи кріпачити, коли читавш таку характеристику сільського життя:

„Бо голова,
як у господі,
руками чорних батраків
прибив до биті дороги

поклаї голови дядьків
в свитках зацвєтених і убогих“.

Автор цілком поділяє ті думки, що висловлює його герой про село:

„І кожен тижний, як вода
І кожний жовтий, як покійник“,

бо віде не протиставляє цим думкам інших.

А головне — все село безпорадне в боротьбі з головою сільради, не бачить ніяких шляхів для боротьби з підкуркульником.

„В хатах збираються селяни“ (про диференціацію — знову ні звука), вигадують... страшні погрози голові і кінець-кінцем:

Розгублені виходять з хати —
І де почать. І де кінчати.

Ясно, що отаке сонне, злиднене й затуркане село — плід фантазії авторової, а не сучасне бойове село, що рве пута дрібновласницького господарства, ліквідує куркуля, як класу на базі суцільної колективізації, будує соціалістичні форми сільського господарства.

У вигаданому автором селі верховодить усім голова сільради. Куркулі округили його, одружили з куркульською дочкою. Одначе, автор не показує, якої шкоди наробив цей голова сільради. Автор не викликає у читача класової зненависти до глитаїні, не доводить про потребу ліквідації куркуля, як класу. Тому — поема безсила, емоціонально не впливає, подає схематично поверхню життя й не відтворює його глибини, не показує, як у тих глибинах загострюється класова протилежність.

До того ж автор значно перебільшив роль особи — голови сільради. На зборах селян він кричить:

„Та я в тюрму,
всіх розішлю по Сахалінах...
Змету і седище огнем,
Не дам упасти й на коліна“.

І збори, як отара, мовчки приймають це

„Я власть.
І більш нема нікого“.

упевнений голова сільради. Автор цілком поділяє це, бо додає в другому місці:

„Цей був, правителем села“,
„Царком“ маленької держави,
володарем добра і зла, !
Творцем діл добрих і кривавих.
Од кого все — і горе й сміх,
бо він був більший над усіх“.

Автор зовсім забув, що тепер не доба „Бур'янів“ А. Головка, коли отакій собі „дурний царьок“ міг заправляти селом. На селі тепер міцний радянський актив. А де він у автора? Немає. Автор домовився навіть до фактичної ліквідації радянської влади на селі. Він зазначає, що після одруження голови з куркульською дочкою:

„В селі ж зовсім уже забули,
Який собою голова.
В сільраді й двері вже замкнули,
І вікна хтось позабивав
все „дно у ній нема нікого“.

Так, ніби не існує Райвикоюкому, що, як ми знаємо, добре знає про роботу сільрад. Ніби ніхто з бригад, представників району тощо — не одвідував села.

І от, досить було з'явитися на село робітничкові Миколі (постаті невправній, поданий схематично), як на селі почалася ціла революція: і перевибори сільради, і утворення колективу. Такий фінал—ніяк не умотивований автором, бо автор не подав ніякої боротьби протилежностей, що підготували б ґрунт для таких висновків.

І от, коли автор з одного боку, подавши нам сонце, безпорадне село, викривив дійсність, то з другого боку, — подаючи процес колективізації, зовсім не підкреслив класової боротьби навколо колективізації.

Спочатку довідуємося (23 ст.), що на зборах селяни (усі), згадуючи про кому в сусідньому селі, кажуть: і кожен з нас туди хотів. Далі (ст. 26) довідуємося „у кожній (?!) хаті селяни мріяли про Соз". На ст. 56 довідуємося:

„В селі у кожній хаті,—всюди.—
до „одної сходились мети.
Іти збирались до сельбуду
„гарнізувати колектив“

А на 59 ст. чуємо думку зборів:
„Кому. Розорати межі“.

Невже авторові невідомо, що процес колективізації проходить за шаленої агітації куркульні проти колективізації, що цей процес не відбувається так гладенько, як то в автора подано. Чи у автора може „головокружение от успехов", що він почав лякувати нашу дійсність. Вірніше, викривляти цю дійсність.

Автор не зумів подати й робітника. Вкладаючи в його уста політично неписьменні думки, автор підкреслив, що він сам політично мало озброєний. Робітник Микола про працю наймитів каже: „що вільний (?!) труд їх у неволі", що він (робітник) „волів би й собі лягти (маже мирно встати) в нове і тепле „колектив". Робітник цей навіть не розуміє, що русійна сила — класова боротьба (ст. 49) і т. д. Не краще поданий і тип студента (карикатура на сучасного студента) й куркулька Ганна, що закохується „заочно", сьогодні в одного, завтра — в другого (біологічне трактування).

Ці схеми, а не живі, класові люди, це поверхове трактування подій, це викривлення дійсності, лякування її — визначило й художню безпорадність твору. Колізії твору немотивовані події не впливають, твір емоційно не захоплює читача.

Отже, ми вважаємо цю поему за невдачу.

Кінчуючи, треба відзначити, що автор, трактуючи явища, не стоїть на засадах діалектичного матеріалізму. У пролозі, говорячи про „строгу неминучість", що котить дні і роки, автор став на позиції фаталістичного матеріалізму. Тракуючи (на ст. 30—32) про розгубленість, роздвоєння людини й запевняючи, що „таке оце буває з кожним", автор на дрібно буржуазний лад розцінює людей, бо хто органічно зрісся з добою, в класово прогресивною (за наших часів — з пролетаріатом) такого роздвоєння не знає.

Даремно автор своє роздвоєння переносить на всіх людей. Діалектично відтворити сучасне село автор не зумів. Перед ним ще стоїть завдання — оволодіти марксистським світоглядом, оволодіти діалектично-матеріалістичну методу.

О. Метеорний

Наши позиции. Критический сборник. Под редакцией М. Батрака. Б. Богданова, С. Канатчикова, В. Карпинского, А. Реякина. Всесоюзное общество крестьянских писателей. Издательство „Федерация", Москва, 1931, 171 ст., ціна 2 крб. 50 коп.

Визначення селянського письменника, специфіки селянської літератури за доби реконструкції, за доби корінної перебудови села на соціалістичних засадах — надто важливе завдання. Збірник ВОКП'у складається з 9 статтів (В. Карпинський — Наша платформа, С. Канатчиков — К вопросам творчества, И. Батрак — Против полоншизм, О. Бескін — Певцы куладной деревни, А. Реякин — На высшую ступень, А. Реякин — Стиль крестьянской прозы, М. Шишкевич — О крестьянском романе, В. Бойчевский — Пути крестьянской поэзии, М. Беккер — Проблема очерка) і двох офіційальних документів (резольюція пленуму ЦР ВОКП'у, ухвалена в листопаді 1929 року і про перебудову лав ВОКП'у — декларація ЦР ВОКП від 26-X 1930 р.).

Перші три статті майже цілком присвячені боротьбі з полонщиною, що являє собою яскравий вияв правого опортунізму в літературній критиці. Полонський, як відомо, виходить з позиції своєрідної, створеної ним, теорії „соціального детермінізму“, соціальної приреченості селянського письменника. Розуміючи під селянством і селянином не певну соціально-економічну класову категорію, а сільську людність загалом, як протилежність до міської людности загалом. Полонський і селянського письменника визначає не за соціально-класовими ознаками, а за географічними. Селянський письменник, за Полонським, той, що у своїй творчості виявляє „світovidчування, характерне саме для людини, що виросла в селі, що виявляє погляд на світ сільський, а не міський“ і т. інш. Визначення таке широке й соціально-неутральне, що під нього підходять не тільки куркульські письменники, а й поміщицькі (бо й помідики — теж класа, що зформувалася в умовах сільсько-господарських, а не індустріальних).

То ж цілком зрозуміло, що Полонський не бачить принципіально класової психоідеологічної різниці між письменником селянським (бідняцько-середняцьким) і куркульським (сільсько-буржуазним). Звідси в нього бадьорє „осана“ трубадурам поетам гайтатні—Каличкову, Каюкову, Оршинові, Радімову і інш.

Глибокий аналіз право-опортуністичних позицій В. Полонського присвячено у збірнику 3 перші статті, які переконливо доводять антимарксистський характер „полонщини“.

Надто комічне справляв покликання Полонського на рефлексологію, щоб довести ірраціональний характер художньої творчости. Тов. Батрак цитатами з творів одного з видатних рефлексіологів Бехтерева показує всю абсурдність твержень Полонського. Це ж доводить і С. Канатчиков у своїй статті „К вопросам творчества“.

Конкретну аналіз ідейно-художнього обличчя куркульської і пролетарсько-селянської літератури дають у своїх статтях Бескін і Ревякін.

Стаття т. Ревякіна „На высшую ступень“, мав, багато неточностей, спірних і помилкових, на наш погляд, твержень. Тов. Ревякін пише:

„Восхождение на высшую творческую ступень должно обозначать не только овладение методом диалектического материализма, но и большую подвижность в отклике на проблему современности“ (ст. 77).

Тут ми маємо протиставлення методи діалектичного матеріалізму актуальності тематики, наче діалектична метода не включає цієї якості літератури, як свою складову частину.

Тов. Ревякін сильно наполягає на потребі сучасної актуальної тематики для селянської літератури і подає довгий перелік нових тем, кажучи, що зловживання тем сімейно-побутових і про громадянську війну, перетворює позитивний сам собою інтерес до них у свою протилежність, у зло. Тут автор спускає з ока одну дуже важливу умову: ідейну позицію у трактуванні тем. Адже завдання не тільки в тому, щоб „бігти по п'ятах життя“ і як найшвидше відбивати сьогоднішній день, а й у тому, як саме, з яких ідейних позицій трактувати дану тему, може й далеко від сьогоднішнього будівництва. Адже проблема відставання художньої літератури упирається не тільки і не стільки у відставання тематичне, скільки у відставання ідейне. Дати марксо-ленінське висвітлення нашого минулого — така ж почесна і кінче потрібна задача, як і відображення творчого патосу сьогоднішніх наших буднів.

Певна річ, сьогоднішні велетенські процеси, що відбуваються у нашій країні, кінче потребують якнайскорішого усвідомлення у відображення їх у мистецтві. Проти цього сперечатися не можна. Але обмежувати письменника тільки цими темами і ставити йому у вину, скажімо, тематику історичну — теж не можна.

Далі, хібно, на нашу думку, Безпалівське твердження про критерій художності: „Основные условия художественности — органичность, диалектическое единство формы и содержания. Но органичность не покрывает понятия художественности. Художественность произведения зависит и от выполнения нормативно-эстетических требований, превращающих словесное воспроизведение действительности в искусство“ (ст. 78).

Цей критерій художності — діалектична єдність змісту й форми — непевний і тому хибний, бо ігнорує соціальну якість змісту. Не всякий зміст (ідея) художнього твору, що має відповідну до себе форму, в вичерпану умова

художності. Ми знаємо правильну думку Плеханова про те, що хибна ідея не є художній твір. Отже, якщо зміст твору становить хибна ідея чи сукупність ідей, то навіть коли цей зміст має відповідну до себе форму, це ще не є достатній умова художності.

Об'єктивний критерій художності мистецького твору — соціально-значна й правильна (адекватна об'єктивній дійсності) ідея, втілена, конкретизована у відповідній формі.

Не можемо також погодитися з думкою т. Рєвакина, що: «Преодолевая свои недостатки, крестьянская литература обнаруживает тенденцию к созданию своего оригинального стиля» (ст. 80). І в другому місці: «Вне всякого сомнения, некоторые из намеченных элементов формирующегося стиля могут оказаться характерными и для других стилей, так как социальное групповое, классовое деление не исключает возможности некоторых общих мотивов. Но вся органическая совокупность намеченных элементов, их единство — представляет тенденции к созданию своеобразного и оригинального стиля крестьянской литературы» (ст. 108).

Ми думаємо, що в пролетарсько-колгоспній літературі сьогоднішнього дня наявна і чимдалі посилюється якраз протилежна тенденція: не до утворення свого оригінального стилю, відміного від стилю пролетарської літератури, а, навпаки, тенденція до злиття пролетарсько-колгоспної літератури з пролетарською в єдиний соціалістичний літератури. Бо ж стиль є продукт творчої методи письменника. А ця остання в тенденції є спільна і для пролетарського і пролетарсько-колгоспного письменника (пролетарсько-колгоспний письменник прагне до її опанування).

Отже, коли пролетарсько-колгоспний письменник чимдалі більше засвоює творчу методу діалектичного матеріалізму, то тим самим він наближається до пролетарського письменника й у стилі. Це основна тенденція сьогоднішньої пролетарсько-колгоспної літератури.

Стаття Шишкєвича «О крестьянском романе» показує еволюцію цього жанру і детально спинається на всіх хибках селянського роману: хронікальності розгортання дій, побутовізму, відриві героя від соціальної бази і великих впливів бульварно-міщанської літератури. Але неправильно вважати ці хибки за специфічні тільки для селянської літератури. Автор правильно висуває на одне з перших місць виробничо-соціалістичний жанр, або, як він називає вужче, «індустріальний роман».

Велика цінність збірника в тому, що він підсумовує досягнення і хибки (усвідомлюючи останні) пролетарсько-колгоспної літератури і вносить принципіальну ясність у проблему селянського письменника за доби диктатури пролетаріату, зокрема за доби реконструкції. Доводиться тільки пожалкувати, що «Плуг» на Україні досі не спромігся на видання подібного збірника. А потреба в ньому величезна. Бо й у нас є своя полоніщина і свої «лівацькі» закрути в поглядах на селянську літературу. Вони вимагають рішучого викриття і нещадної боротьби.

В. Завць

Х Р О Н І К А У „П Л У З І“ ПЛЕНУМ ЦБ „ПЛУГУ“

26 травня відбувся поширений пленум Ц. Б. „Плугу“. Присутніх було понад сто чоловіка. В роботі пленуму брали участь, крім плужан, ще й ударники, що прибули на Всеукраїнську нараду ударників, призначену до літератури по соціалістичному секторові села. Пленум розв'язав цілу низку організаційних справ, та оформив справу із перейменуванням спілки. Віднині спілка „Плуг“ має називатися: „Всеукраїнська Спілка Пролетарсько-Колгоспних письменників „Плуг“.

Роботу пленуму проходила під гаслом ґрунтовної перебудови всієї роботи організації. В зв'язку з цим схвалено кооптувати до складу Ц. Б., ревізкомісії та редакції журналу „Плуг“ і „Трактор“ т. т. членів організації — ударників-призовників.

* Підкреслення в абидвох місцях мої — В. З.

До Ц. Б. „Плугу“ кооптовано т. т.: Солодченка, Даниленка, Гавриленка, Олійника, Ороведького, Яковлева і Свідерського. (Останні двох — ударники-двадцятип'ятитисячники): до ревкомісії — Дяченка, Кириченка та Шпака. Постанову президії Ц. Б. про виведення зі складу Ц. Б. т. Божка С. пленум ствердив. Натомість із кандидатів до членів переведення т. Косарика Д. До складу редколегії журналу „Плуг“ кооптовано т. т. Сторчака та Холоша, до редколегії „Трактора“ — т. т. Даниленка, Лосева, Панову та Грудину. Також затверджено склад Бюро німецької секції „Плугу“ в складі: Кнорре, Фондіс, Люфт, Шелленберг, Бахман, Фіхтнер, Фосс (ударник), та редколегію журналу „Штурмшрітт“ в складі: Люфт, Фондіс, Шелленберг, Дік і від ЦБ „Плугу“ т. Гжицький.

Зі складу Ц. Б. виділено робочий секретаріат: т. т. Пилипенко, Штангей, Панів, Гавриленко, Грудина, Солодченко та Фіхтнер.

НОВІ ЧЛЕНИ „ПЛУГУ“

На цьому ж засіданні схвалено прийняти до складу „Плугу“ таких товаришів: Андюка, І., Аннаньова, М., Бойка, І., Підука, П., Гавриленка, В., Гончар, О., Гаратана, П., Гікіша, Є., Галету, В., Давиленка, І., Дорошка, П., Кириченка, Ф., Кучера, В., Киришке, М., Олійника, І., Ороведького, П., Рябака, Н., Рудя, П., Солодченка, Я., Сторчака, К., Холоша, В., Чміля, М., Шпака, Д., Мамалугу, П., Славневського, А., Бульбанюка, П., Жадана, І., Каріова, М., Руденка, В., Свідерського, М., Острахівського, І., Ганчука, Д., Синищука, Д., Татарінова, О., Удовиченка, М., Рябовола, А., Байдака, А., Дорошенка, Я., Поламарчукову, Н., Яковлева, К., Парамонов, І., Лужинського, П., Родаловського, Т., Худокона, Д., Дубовенка, М., Грицькова, М., Паламарчука, І., Кенаша, С., Мельниченкову, О., Носенка, О., Косенка, О., Циганенка, О., Кокотя, С., Дяченка, Л., Заячківського, Д., Вільховського, В., Кошового, В., Отже до складу Пугу прийнято 58 нових товаришів. З них членів літгрупи „Трактор“ 24 чоловіка, ударників з виробництва — радгоспів, МТС та колгоспів — 20 чоловіка, членів і кандидатів партії — 33, комсомольців — 15.

Відмовлено в прийомі т. т. Горбенкові, П., Руденкові, І., Гаркавенкові Ф., Руденкові, В., Радченкові, М., Якименкові, Ю., Криворучці, М., Ковінці, О., Шульзі-Шульженкові, М., Що ж до т. т. Гарасименка, Клименка, Сукачова, Бурліної, Лагунова та Шилюка — зачекати до ознайомлення з їхньою творчістю.

ВИКЛЮЧЕННЯ ЗІ ЧЛЕНІВ „ПЛУГУ“

Пленум схвалив зі складу членів „Плугу“: Орлівку, Г., як ідеологічно ворожий елемент; Капустянського, І., — як баласт; Нечая, Павла — за ідеологічні збочення в його творчості (романи „Мухи“, „База“, „Ромби і квадрати“), що ставлять цю творчість поза межі пролетарсько-колгоспної літератури й грають на руку класовому ворогові. Пленум відзначив, що у відповідь на критику його творів від критичної секції „Плугу“ Нечай не спромігся відверто визнати свої помилки й розгорнутою самокритикою підтвердити своє бажання їх засудити. Проте, пленум надав право т. Нечаві повернутися до Пугу, якщо своїми новими творами він себе виправдає.

Докії Гумєннії зроблено зауваження з попередженням, в зв'язку з низкою помилок і зривів у її творах. Ухвалено розгорнути на сторінках журналу критику її творів, запропонувавши письменниці у пресі розгорнути самокритику своїх помилок у творчій роботі.

СТВОРЕННЯ ХАРКІВСЬКОЇ ГРУПИ „ПЛУГУ“

В зв'язку з тим, що кількісно Харківська група плужан зросла майже вдвічі а ще також через те, що призов ударників до літератури, поставив у всю широку питання опанувати цим новим літературним рухом, Пленум визнав за потрібне оформити Харківську групу „Плугу“, надавши їй функції філії.

Група „Харків-Плуг“ повинна мати своє бюро, свій план та календар роботи, що в основному підпорядковуватимуться головному робочому планові ЦБ „Плугу“. Така реорганізація дасть можливість Ц. Б. „Плугу“ та його секретаріатові більше уваги приділяти роботі на периферії та загальному керівництву всією організацією.

ПРО ВСЕСОЮЗНЕ ОБ'ЄДНАННЯ ПРОЛЕ- ТАРСЬКО-КОЛГОСП- НИХ ПИСЬМЕННИКІВ

На доповідь т. Пилипенка про заходи, що їх вживав Оргкомітет в справі утворення Всесоюзного Об'єднання пролетарсько-колгоспних письменників, Пленум ухвалив вітати заходи Оргкомітету і вважав, що вже в на часі створити бойовий критичний журнал—орган Об'єднання, як також в на часі мати журнал літературно-художній та громадський цього ж об'єднання. Для подальшої роботи оргкомітету кооптовано від „Плугу“ ще двох т. т.—Гавриленка та Ороведського, крім т. т. Пилипенка, Фіхтиєра й Панова, що вийшли до складу Оргкомітету раніше.

Таку ухвалу вмотивовано тим що на сьогодні Спілка „Плуг“ в зв'язку з призовом ударників до літератури значно виросла, поширилася й розгорнула свою роботу.

Наприкінці Пленум заслухав доповідь т. Вільхового про ревізію справ Ц. Б. „Плугу“, Штангея—про готування до десятиріччя „Плугу“ та інформацію т. Панова про відзову РАПП'у щодо показу героїв п'ятирічки.

В СЕКРЕТАРІАТ Ц. Б. „П Л У Г“ У

26 травня увечері відбулося перше засідання Секретаріату Ц. Б. „Плугу“. Секретаріат з поміж себе виділив відповідального секретаря Спілки т. Пилипенка оргсекретаря сектору кадрів—т. Штангея, секретаря сектору кадрів—т. Гавриленка секретаря сектору критично-методологічного й художньо-творчого т. Панова. Тов. Фіхтиєра тимчасово затверджено секретарем німецької секції „Плугу“. Т. Солодченка рекомендовано на секретаря Харківської групи „Плугу“.

Для кращої ув'язки роботи над обслуговуванням ударників-початківців при ЦБ „Плугу“ організовано єдине консультативне бюро на чолі з т. Зайцем, В. Із тією метою й журнал „Трактор“ має стати в основному переплінуватися й стати бойовим органом по обслуговуванню літературного призову—робітників радгоспів МТС та колгоспників. В керівному складі редколегії журналу „Плуг“ зроблено так зміни: т. Штангея звільнено від обов'язків фактичного редактора журналу, звачаючи на призначення його на оргсекретаря організації. На редактора призначено т. Сторчака, К.

Схвалено також оформити обіпільне шефство „Плугу“ й заводу „Серп і Молот“, літгуртків заводу над літгуртками „Плугу“. Для постійної роботи на завод „Серп і Молот“ затверджено бригаду в складі т. т. Панова, Вільхового, Головка Дукіна, Савченка.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ З Б О Р И „ХАРКІВ-ПЛУГУ“

29 травня відбулися збори Харківської групи „Плугу“. Збори заслухали доповідь т. Пилипенка „Підсумки Всеукраїнської наради ударників та поширеного пленуму Ц. Б. „Плугу“, доповідь т. Солодченка про завдання „Харків-Плугу“. Обрано Бюро „Харків-Плугу“ в складі т. т. Солодченка, Вільхового, Глинького, Сторчака, Головка, Дукіна й Зайця. На секретаря затверджено т. Солодченка.

ХАРКІВСЬКА ФІЛІЯ С. П. К. П. „ПЛУГ“ — НА ВІДОВЗВУ РАППУ

Нарада ударників содланів, призваних в літературу і пленум Ц. Б. „Плугу“ гаряче відгукнулася на відозву РАППу про показ художнім словом героїв п'ятирічкі. Спілка „Плуг“ в своєму новому складі оголосила себе мобілізованою на цю роботу та на підготовку й переведення збиральної кампанії.

В реалізації цього зобов'язання 29 травня відбулися збори Харківської філії „Плугу“, де заслухано було творчі пляни окремих товаришів в зв'язку з відозвою РАППу.

Маючи на увазі постанову об'єднаного засідання НКЗС та правління Укрколгосцентру про нагородження героїв більшовидької весняної сівиби, що з них може пишатися пролетарська країна—збори розподілили окремі відзначені радгоспи, колгоспи та МТС, давши кожному плужанинові завдання: висвітлити ці об'єкти, а також і окремих героїв в формі художнього нариса, оповідання і т. ін., а саме:

Головко Андрій — до 1 липня з письменницькою бригадою „Плугу“ брати участь у висвітленні ударництва й содмагання на харківському заводі „Серп і Молот“. З 1 липня виїжджає до зернорадгоспу „Червоний Перекоп“ для участі в збиральній кампанії.

Солодченко, Яків, — виїздить до цього ж радгоспу з 1 червня, де разом з кращими ударниками, призваними в літературу, буде опрацьовувати „Червону книгу“ цього радгоспу. Показ досвіду радгоспу та героїв його, зокрема нагороджених орденом Леніна т. т. Кравцова та Завгороднього.

Панів, Андрій, — 20 червня виїздить до підшефної „Плугіві“ комуні „Червона Зоря“, де має взяти участь в писанні „Червоні книги“ про комуну, вад якою працює вже літурток комуністських ударників, а також має висвітлити окремих героїв колективізації Вовчанщини. На серпень виїжджає до радгоспу „С.г. Пролетар“, де має закінчити поему про червоного директора радгоспу т. Ясана, що передчасно загинув на своєму посту.

Гавриленко, Володимир, — виїздить до городнього радгоспу „Наймитська перемога“, що нагороджений Орденом Трудового Червоного Прапора для організації „Червоні книги“ й висвітлення героїв праці.

Дукін, Микола, — виїжджає до творинницького радгоспу „Іллічівка“, тресту „Вівчар“, де має зібрати матеріал для повісті „Чабан“, висвітлити працю радгоспу та його героя—червоного директора т. Пархоменка, нагородженого грамотою уряду. Має також для вид-ва Молодий більшовик“ виготовити книгу нарисів про ударну Школу Селянської Молоді (Барвінківщина).

Гжицький, Володимир, — виїжджає до Донбасу, на копальні, а також до Сав'янського агрокомбінату. Має дати роман, що висвітлюватиме індустріальний Донбас і колгоспне будівництво в Донбасі, показуючи в творі героїв п'ятирічки на Донбасі.

Даниленко, Іван та Біляховий, Петро, — виїжджають до радгоспу „Комуніст“ на Лозівщині для участі в складанні „Червоні книги“ радгоспу та показу героїв його, зокрема т. т. Анзіна Г., Анзіна І., Карабана, Рибки, Львовича, Шевченка, Ковалю та Сироти.

Вовк, Петро, — 1 липня їде до друку „Бєляду про сталь“, в якій змальовує будівництво заводу „Дніпросталь“, його героїв. Пізніше виїздить до комуні „Гігант“ на Запоріжжі.

Мянько Василь, — виїжджає до комсомольської Кам'яно-Мостівської МТС та Бождарівський район суцільної колективізації. Їде до Молодого Більшовика нарис „Кам'яний Міст“.

Ковальчук, Яків, — виїжджає до комуні „Реконструктор“ Барвінківського району. Комуна відзначена НКЗС, як ударна. Серед героїв комуні т. Ковальчук має висвітлити бригадира сіячів т. Мельменкову Вєрвару.

Загоруйко, Пилип — виїздить до кавчуноносних районів УСРР та Узбекістану. Має писати твір, про ударників цієї галузі народного господарства.

Пилипенко, Сергій — виїжджає до Червоної Армії висвітлити героїв Червоної Армії.

Савченко, Юрій — бере участь в бригаді, що працює на заводі „Серп і Молот“. З доручення „Плугу“ опрацьовує критично-методологічну розвідку: „Художній показ героя п'ятирічки“.

Холош, Володимир — Працює в літбригаді на заводі „Серп і Молот“. Має виїхати до радгоспу „Металіст“ для організації „Червоної книги“, зокрема висвітлити героя праці т. Башту.

Дорошко, Петро — працює на заводі „Серп і Молот“ в літбригаді. Має виїхати до радгоспу ім. Касіора на Миколаївщині.

Бойко, Тарас. — виїжджав до того ж радгоспу разом з т. Дорошком для організації „Червоної книги“.

Гішук, Панаас. — виїжджав до комуні „Червона Україна“ для організації „Червоної книги“ та висвітлення героїв комуні, зокрема т. Духа, Степана.

Сторчек, К. — їде до радгоспу „С.-г. Пролетар“ та Оріхівської МТС для організації „Червоної книги“.

Авдіюк, І. — їде до радгоспу „Пролетар Харківщини“ для утворення „Червоної книги“ та „показу героїв“.

Ананьєв, М. — їде до радгоспу ім. Касіора (Херсонщина).

Письменники Штагней, В., Ведмицький, О., Ярмоленко А., Годованець, М., Завць, В., Лавріненко, Ю., Різниченко, В., Худяк, В., та Кириченко, Ф. залишаються в м. Харкові, для обслуговування радгоспів та колгоспів Харківської приміської смуги, пов'язуючи свою роботу з секцією мистецтва Міськради.

Решта плужан, що на день зборів були відсутні, подадуть свої творчі плани в зв'язку з відозвою РАППу й виїдуть до колгоспів, МТС та радгоспів пізніше.

Д. П. С.

ГУМАНСЬКЕ ЛІТОВ'ЄДНАННЯ

Літгрупа „Молодняк“ (назва неофіційна), що існує при райкомі АКСМ тепер перейменувалася на Гуманське літературне об'єднання і широко розгорнула ма-сову громадсько-політичну роботу.

До цього за допомогою РК АКСМ та райвиконкому члени літгуртки виїжджали бригадами в села на перевірочну кампанію. Наслідком цього, крім виступів, було організовано і налагоджено роботу робселькорівських гуртків, редколегій стінгазет тощо. Влаштовано чимало виступів і на місці (С.-г. інститут, конференції юнселькорів, збори позапартійної молоді, клуб кустарів, зала комуні та інш.) Літоб'єднання складається з 12 членів та 8 студійців і працює за політичним керівництвом РПК та РК АКСМУ та загальним проводом ЦБ Спілки Пролетарсько-коалгоспних письменників „Плуг“. При центральній книгозбірні видається двотижневий стітчасопіс „На штурм культури“. Крім того літоб'єднання бере участь в районній та центральній пресі. Незабаром літоб'єднання мав видати свій альманах „Комуна“.

М. В.

ЛИСТ ДО РЕДАКЦІЇ

Статтю „Білоруська література сьогодні“ я написав у червні м-ці 1930 р. Ця стаття вміщена, на жаль, з великим запізненням у № 11-12 „Плуга“. Правда, редакція Плуґа відзначила, що вміщення статті з технічних причин спізнилося, і що деякі прогнози статті вже застаріли. Від себе вважаю за потрібне зробити деякі зауваги до цієї статті.

Викриття контрреволюційної групи білоруських-націонал-демократів, у якій брали участь і деякі білоруські письменники, дуже часто надягаючи маску щирих радянських робітників, попутників пролетаріату і т. д., дало підстави для значного переорієнтування становища так груп, як і окремих письменників; так М. Гарецький, Грамика зовсім не в попутники, що творчість Янік Купала й Якуба Коласа значно більше, ніж здавалося раніше, просякнуті елементами націонал-демократичної ідеології.

Отже, моя стаття потребує деяких зауваг і виправлень споглядно до становища білоруської літератури на сьогодні. Ці зауваги й мотивування виправлень потребували б написати другу невелику статтю. Але тому, що у номері 1 „Критики“ вміщено статтю Сянкевіча про класову боротьбу у білоруській літературі, а в № 2 журналу „Критика“ статтю Канакоціна на цю ж тему, вважаю за можливе обмежитися посиланням на ці статті, які побудовано на матеріялі пізнішого часу й у основному розвивають погляди Біл АПП'у на становище білоруської літератури на сьогодні.

10-IV-31.

м. Менськ.

Я. Лімановский

ЛИСТ ДО РЕДАКЦІЇ

Шановний тов. Редакторе!

У № 1-2 Пугу за 1931 р. вміщено мого вірша „Більшовик“ — де не відомо з чийх причин (тільки не з моїх) припущено такі помилки:
В рядку 12 переплутано рядки,

надруковано:

Мов баба яга

Вие в запічку вітер

треба:

Вие в запічку вітер,

Мов „баба яга“

Після рядка 43 пропущено рядок

„Уже кожен звик“

і надруковано його (рядок цей) після рядка 38.

В кінці вірша, четвертий рядок знизу зайвий, непотрібний.

Отже прошу виправити ці помилки.

З ком. віт. Павло Кононенко

23-IV-31 р

ЗМІСТ № 5—6

Стор.

Сергій Пилипенко — Що сталося з Плаугом . . .	5
С-15 Юта — Боротьба, по- вість . . .	7
Микита Годованець — Пес. Брехдо, байка . . .	55
Павло Кононенко — Ра- порт про штурмоквартал . .	57
Спиридон Доброволь- ський — Шоста ударна, по- вість . . .	58
Петро Дорошенко — Че- рез болото, вірш . . .	83
Василь Аleshко — У боях за бавовник, нарис . . .	85
Федір Зайдень — Першо- травневий спів, вірш . . .	91
Петро Мамалига — Про- рив, вірш . . .	91
Резолюція всеукраїнської на- ради ударників соціалістич- них ланів, призваних до лі- тератури . . .	92

Наша трибуна

Юрко Ясен — Ворожі ви- лазки, апологетив куркуль- ства . . .	95
--	----

Критичні нотатки

Гр. Косяченко — Дорога . .	98
Рецензія О. Метеорного . .	
„Наші позиції“ — Рецен- зія В. Зайця . . .	100
Хроніка . . .	102
Листи до редакції . . .	106

ЗМІСТ № 7

Володимир Штангей — „Ударне народжені“. Новела. Федір Кири-
ченко — Темп. Поезії. Пилип Загоруйко — Тракторист Вася. Повість.
Микола Вдовиченко — Мати. Поезії. Василь Минько — Кам'яний
міст. Нарис. Михайло Гопта — Машинотракторна на сівбі. Поезії. Теодор
Орисю — Пародії, епіграми, шаржі. Ударників соціалістичних ланів
до літератури. Андрій Панів — Літбригади, літгурток у радгосп і кол-
госп. Програма для літгуртка. Наша трибуна. Микола Дукін —
Плаужанський нарис сьогодні. Критичні нотатки — Ол. Метеорний —
Павло Кононенко. Ми йдем вперед. Ан. Ярмошенко, П. Оровецький —
Адальшина бригада. Хроніка.

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА ХДУ.

Жов. №

Редколегія

В. Гавриленко, А. Головка, В. Не-
фелів, А. Панів, С. Пили-
пенко (відповідальний редактор)
Ю. Савченко та В. Штангей.

ЖУРНАЛ МАЄ ТАКІ РОЗДІЛИ:

I. Літературно-художній.

II. Призов ударника соціалістичних лавів у літературу.

У цьому розділі висвітлюватиметься робота над призовом.

Друкуватиметься кращі твори призовників.

Консультуватиметься призовників регулярними відкритими листами.

III. Громадсько-політичний розділ.

Висвітлюватиме найболючіші питання соціалістичної реконструкції сільського господарства, колгоспного та радгоспного руху, побуту тощо.

IV. Наша трибуна.

Міститиме статті загальнотеоретичного характеру з мистецтва та літератури; статті про радянську й головно, про пролетарсько-селянську літературу.

V. Кітличні потяжки.

Передплата на рік 5 крб., на півроку 3 крб., окреме число 60 коп.

Передплату приймає Періодсектор Укрлігоцентру ДВОУ (Харків, Сергіївські ряди), філії та крамниці Укрлігоцентру, а також всі поштові філії та контори.

Рукописи, що надсилається до редакції, мають бути передруковані на машинці або чисто й виразно переписані на одному боці паперу. Неухвалені до друку рукописи, редакція авторам не повертає. Доплатних листів редакція не викуповує.

Редакція застерігає за собою право виправляти та скорочувати рукописи.

Адреса редакцій: Харків, вул. Пушкінська 46 т. 4-21.